

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ДНІПРОВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТЕКУТ'ЄВ МИХАЙЛО ЄВГЕНОВИЧ

УДК 340.1+342.98+346.91+347.122

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЗАХИСТ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.Є. Текут'єв

Науковий керівник: **Легеза Юлія Олександрівна**
доктор юридичних наук, професор

Дніпро – 2025

АНОТАЦІЯ

Текут'єв М.Є. Захист майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Дніпро, 2025.

Дисертація є одним із перших комплексних наукових досліджень, присвячених здійсненню характеристики захист майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.

Зроблено висновок, що система суб'єктів забезпечення реалізації та захисту майнових прав у період воєнного стану є поліцентричною, включає державні, місцеві, військові та міжнародні органи, ефективність яких значною мірою залежить від чіткого розмежування повноважень, координації між суб'єктами, правової визначеності процедур, а також дотримання принципів законності, пропорційності та захисту основоположних прав людини.

Обґрунтовано доцільність внесення змін до чинного законодавства України, зокрема, до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Удосконалено характеристику системи гарантій реалізації та захисту майнових прав громадян України в умовах воєнного стану, де виокремлено: інституційні гарантії; процедурно-реєстраційні гарантії; охоронно-захисні гарантії; компенсаційно-відновлювальні гарантії; міжнародно-правові організаційно-управлінські гарантії.

Визначено положення щодо визначення характерних ознак адміністративно-правового режиму воєнного стану, що суттєво відрізняють його від інших надзвичайних правових режимів та описують специфіку гарантування та реалізації прав людини, зокрема майнових прав фізичної особи, де виділено такі, як: високий рівень залученості цивільного населення, яке стає не лише об'єктом гуманітарного захисту, але й, у багатьох випадках, безпосереднім учасником або свідком бойових дій, евакуацій, примусових

переміщень тощо; активне застосування нерегулярних збройних формувань (у таких конфліктах сторони часто представлені не лише регулярними військовими підрозділами держави, але й незаконними воєнізованими групами, що не визнають загальноприйнятих норм міжнародного гуманітарного права, порушують Женевські конвенції, вчиняють акти мародерства, незаконного захоплення майна, переслідування цивільних осіб за ознакою громадянства, політичної або етнічної приналежності, що істотно ускладнює механізми правового реагування, відшкодування шкоди та притягнення до відповідальності винних осіб); використання диверсійних і терористичних методів ведення війни, що мають місце атаки на об'єкти критичної інфраструктури, енергетичні системи, транспортні вузли, знищення житлових масивів, що призводить до масових порушень прав людини, у тому числі права на життя, безпеку, житло та власність, що створюють стан правової невизначеності щодо належності й цілісності майна, його правового режиму, особливо коли йдеться про тимчасово окуповані території;

Дістали подальшої розробки акцентуація розуміння, що умови воєнного стану створюють винятковий правовий режим, у якому громади та держава зазнають суттєвих викликів у сфері захисту майнових прав фізичних осіб, що дозволяє визначити, що система суб'єктів, що забезпечує реалізацію й охорону цих прав, включає як традиційні інституції (центральні органи влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні та судові органи), так і спеціалізовані механізми (реєстри пошкодженого майна, комісії з компенсацій тощо).

Здійснено класифікацію прав особи за такими критеріями, як: за способом нормативного закріплення (позитивні та негативні права людини); за способом реалізації права людини (правомочності, що вимагають від особи вчинення активних дій, утримання від певних дій (тобто пасивних дій), а також наділенні можливістю вимагати від іншого вчинення певної форми діяльності); залежно від суб'єктної характеристики правомочної особи права людини (права, що здійснюються індивідуально, та права, реалізація яких

вимагає спільної форми діяльності); залежно від межі здійснення права особи поділяються (абсолютні та відносні); за змістом потреб особи, задоволення яких відбувається внаслідок реалізації певного виду права (фізичні (у сенсі розуміння - життєві), культурні, майнові, особистісні, економічні, політичні); залежно від сфери реалізації статусу особи права (суб'єктивні публічні права (як складова її адміністративно-правового статусу) та суб'єктивні приватні права (як складова її цивільно-правового статусу), що дозволило визначити місце майнових прав у встановленні змісту реалізації та захисту майнових прав особи.

Зроблено висновок, що реституція майнових прав внутрішньо переміщених осіб державами-членами має здійснюватися через: забезпечення ефективності відшкодування через реституцію або компенсацію (де це потрібно) вартості залишеного майна шляхом прийняття таких заходів: компенсація моральної шкоди, пов'язаної з обставинами, через які сталося або затяглося переміщення та виселення; відшкодування шкоди, завданої внаслідок переміщення та відсутності доступу до полишеного майна, як-от втрата доходу та витрати, яких не було б, якби вони не були змушені покинути свій дім; компенсація за незаконне знищення чи пошкодження нерухомого майна чи втрата значного рухомого майна, спричинені діями або бездіяльністю органів влади, до юрисдикції яких належить таке майно; заходи для допомоги та відновлення, що сприяють довготривалим рішенням, як-от створення безпечних умов, реконструкція будинків та інфраструктури в місцях, куди повертаються люди, соціальна й економічна підтримка всіх переміщених осіб, незалежно від того, чи повернуться вони у свій дім; публічне визнання органами влади відповідальності за порушення прав людини, пов'язаних із переміщенням, детальне розслідування та розголошення інформації про такі порушення, а також порушення, за які окремих винуватців потрібно притягнути до відповідальності.

Встановлено, що задля задоволення порушених майнових прав фізичних осіб, що постраждали в умовах збройного конфлікту та воєнного стану

державам-учасницям, які безпосередньо отримують претензії, рекомендується: просити про технічну допомогу інших держав-членів і співпрацювати з ними, а також з іншими міжнародними організаціями з відповідним юридичним і технічним досвідом; працювати з науковими та громадськими суб'єктами, а також національними правозахисними установами, надавати надійну інформацію про кількість і природу претензій, формулювати пропозиції для процедур вирішення таких претензій, контролювати їх виконання, виявляти перешкоди та заходи для їх вирішення, поширювати інформацію та надавати юридичні консультації постраждалим особам; спілкуватися безпосередньо з переміщеними особами та включати їх у процес розробки та реалізації процедур і відшкодування за втрату майна (інформація про такі процедури, зокрема терміни чи інші умови висування претензій, має бути доступною всім постраждалим особам мовою, яку вони розуміють; дуже важливо, щоб такі процеси участі дозволяли дізнаватись та враховувати погляди вразливих груп, як-от жінок-голів домогосподарств і груп меншин, у той же час поважаючи безпеку та право на особисте життя таких постраждалих осіб).

Встановлено, що вирішення справ, пов'язаних із захистом прав особи, що постраждала в наслідок збройного конфлікту, має базуватися на встановленні дотримання «принципів Пінейру», зміст яких пов'язується передусім із здійсненням такої процедури, як процедура реституції житла, майна, а також земельних ділянок переміщених осіб, що були втрачені внаслідок збройного конфлікту чи іншої об'єктивної обставини, що настала поза волею потерпілої особи.

Ключові слова: адміністративні процедури, адвокатський запит, банкрутство, відповідальність, відповідальність, державна реєстрація, Європейський Суд з прав людини, воєнний стан, захист, майнові права, нормативно-правове регулювання, органи місцевого самоврядування, органи державної влади, право власності, реалізація, світові стандарти, спадкування.

ABSTRACT

Tekutiev M.E. Protection of property rights and interests of an individual in martial law. – Qualification scientific work with the rights of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 “Law”. – National Technical University “Dnipro Polytechnic”, Dnipro, 2025.

The dissertation is one of the first comprehensive scientific studies devoted to the implementation of the characteristics of the protection of property rights and interests of an individual in martial law.

It is concluded that the system of subjects ensuring the implementation and protection of property rights during martial law is polycentric, includes state, local, military and international bodies, the effectiveness of which largely depends on a clear demarcation of powers, coordination between subjects, legal certainty of procedures, as well as compliance with the principles of legality, proportionality and protection of fundamental human rights.

The feasibility of making amendments to the current legislation of Ukraine, in particular, to the Law of Ukraine “On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons” has been substantiated.

The description of the system of guarantees for the implementation and protection of property rights of citizens of Ukraine under martial law has been improved, which highlights: institutional guarantees; procedural and registration guarantees; security and protective guarantees; compensation and restoration guarantees; international legal organizational and managerial guarantees.

Provisions have been determined on determining the characteristic features of the administrative and legal regime of martial law, which significantly distinguish it from other emergency legal regimes and describe the specifics of guaranteeing and implementing human rights, in particular the property rights of an individual, where the following are highlighted: a high level of involvement of the civilian population, which becomes not only an object of humanitarian protection, but also, in many cases, a direct participant or witness of hostilities, evacuations, forced displacements, etc.; active use of irregular armed formations (in such conflicts, the

parties are often represented not only by regular military units of the state, but also by illegal paramilitary groups that do not recognize generally accepted norms of international humanitarian law, violate the Geneva Conventions, commit acts of looting, illegal seizure of property, persecution of civilians on grounds of citizenship, political or ethnic affiliation, which significantly complicates the mechanisms of legal response, compensation for damage and bringing to justice the guilty); use of subversive and terrorist methods of warfare, which include attacks on critical infrastructure facilities, energy systems, transport hubs, destruction of residential areas, which leads to massive violations of human rights, including the rights to life, security, housing and property, which create a state of legal uncertainty regarding the ownership and integrity of property, its legal regime, especially when it comes to temporarily occupied territories;

The emphasis on the understanding that martial law conditions create an exceptional legal regime in which communities and the state face significant challenges in the area of protecting the property rights of individuals has been further developed, which allows us to determine that the system of entities that ensures the implementation and protection of these rights includes both traditional institutions (central authorities, local governments, law enforcement and judicial authorities) and specialized mechanisms (registers of damaged property, compensation commissions, etc.).

A classification of human rights has been carried out according to such criteria as: by the method of normative consolidation (positive and negative human rights); by the method of implementation of human rights (authorities that require a person to take active actions, refrain from certain actions (i.e. passive actions), as well as the ability to demand that another person perform a certain form of activity); depending on the subjective characteristics of the person entitled to human rights (rights that are exercised individually and rights whose implementation requires a joint form of activity); depending on the extent of the exercise of human rights, they are divided (absolute and relative); by the content of the needs of a person, the satisfaction of which occurs as a result of the implementation of a certain type of

right (physical (in the sense of understanding - vital), cultural, property, personal, economic, political); depending on the scope of the implementation of the status of a legal person (subjective public rights (as a component of its administrative-legal status) and subjective private rights (as a component of its civil-legal status), which made it possible to determine the place of property rights in establishing the content of the implementation and protection of property rights of a person. It was concluded that the restitution of property rights of internally displaced persons by Member States should be carried out by: ensuring the effectiveness of restitution through restitution or compensation (where necessary) for the value of the property left behind by adopting the following measures: compensation for moral damage associated with the circumstances that caused or delayed the displacement and eviction; compensation for damage caused as a result of the displacement and lack of access to the property left behind, such as loss of income and expenses that would not have occurred if they had not been forced to leave their home; compensation for unlawful destruction or damage to immovable property or loss of significant movable property caused by the actions or inaction of the authorities under whose jurisdiction such property; assistance and recovery measures that facilitate durable solutions, such as the creation of safe conditions, the reconstruction of houses and infrastructure in places of return, and social and economic support for all displaced persons, whether or not they return to their homes; public acknowledgement by the authorities of responsibility for human rights violations related to displacement, thorough investigation and disclosure of information about such violations, as well as violations for which individual perpetrators should be held accountable.

It is established that, in order to satisfy the violated property rights of individuals affected by armed conflict and martial law, participating States that directly receive claims are recommended to: request technical assistance from and cooperate with other Member States, as well as with other international organizations with relevant legal and technical expertise; work with academic and civil society actors, as well as national human rights institutions, to provide reliable information on the number and nature of claims, and to formulate proposals for

procedures to address such claims, monitor their implementation, identify obstacles and measures to address them, disseminate information and provide legal advice to affected persons; communicate directly with displaced persons and include them in the process of developing and implementing procedures and compensation for loss of property (information on such procedures, including deadlines or other conditions for submitting claims, should be available to all affected persons in a language they understand; it is very important that such participatory processes allow for the views of vulnerable groups, such as female heads of households and minority groups, to be heard and taken into account, while respecting the safety and privacy of such affected persons).

It has been established that the resolution of cases related to the protection of the rights of a person affected by armed conflict should be based on the establishment of compliance with the “Piñero Principles”, the content of which is primarily related to the implementation of such a procedure as the procedure for the restitution of housing, property, and land plots of displaced persons that were lost as a result of armed conflict or other objective circumstance that occurred beyond the will of the injured person.

Keywords: administrative procedures, lawyer's request, bankruptcy, responsibility, liability, state registration, European Court of Human Rights, martial law, protection, property rights, regulatory and legal regulation, local governments, state authorities, property rights, implementation, world standards, inheritance.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Текут'єв М.Є. Захист майнових прав та інтересів фізичної особи під час відчуження транспортного засобу в умовах режиму воєнного стану. *Law. State. Technology*. 2023. №2. С. 11–15. doi: 10.32782/LST/2023-2-2
2. Текут'єв М. Світові стандарти захисту майнових прав переміщених осіб. *Law. State. Technology*. 2024. № 3. С. 68-74

3. Текут'єв М.Є. Практика ЄСПЛ у встановленні стандартів захисту майнових прав осіб, які постраждали в наслідок збройного конфлікту в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 92-97. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.15>

4. Легеза Ю.О., Текут'єв М.Є. Захист майнових прав осіб, постраждалих внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації (проект Закону України № 7198 від 24.03.2022 (прийнятого за основу 01.04.2022 року). *«Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 362-364.

5. Текут'єв М.Є. Захист майнових прав та інтересів: постановка проблеми. *«Наукова весна» 2022*: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–24 травня 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 263-265.

6. Текут'єв М.Є. Адміністративні процедури щодо реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану. *«Молодь: наука та інновації» 2024*: матеріали XII Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 13–15 листопада 2024 року (у 3-х томах) / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2024. Том 3. С. 157-159

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ..	23
1.1. Майнові права та інтереси приватної особи в системі прав приватної особи	23
1.2. Воєнний стан як спеціальний режим реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи.....	42
1.3. Міжнародний та зарубіжний досвід нормативного регулювання майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.....	73
Висновки до розділу 1.....	96
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	110
2.1 Система суб'єктів забезпечення реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.....	110
2.2 Адміністративні процедури щодо реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.....	129
2.3 Гарантії забезпечення ефективності реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.....	156
Висновки до розділу 2	190
ВИСНОВКИ	206
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	212
ДОДАТКИ.....	235

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

РПЗМ – Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок збройної агресії

Закон № 2923-ІХ – Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України»

ВСТУП

Актуальність теми. Євроінтеграційний курс України, а також комплекс державних заходів, спрямованих на формування інституційних та правових передумов для реінтеграції тимчасово окупованих, анексованих та постраждалих внаслідок збройної агресії територій, безпосередньо пов'язані з необхідністю системного оновлення правового механізму гарантування захисту права власності та інших майнових прав. У контексті сучасних військово-політичних викликів, що супроводжуються масовими порушеннями прав власників, знищенням або пошкодженням майна, а також порушенням реєстраційно-облікової документації, питання зміцнення адміністративно-правових гарантій у цій сфері набуває особливої ваги. З огляду на вимоги *acquis communautaire* та принципи верховенства права, держава зобов'язана сформувати дієвий нормативно-правовий механізм, який забезпечить реальний та ефективний захист майнових прав, у тому числі шляхом компенсаційних, реабілітаційних та судових процедур. Вказані завдання є не лише елементом внутрішньодержавного правопорядку, але й важливою умовою міжнародної правової суб'єктності України на шляху до повноцінної євроінтеграції. В Україні за часи воєнного стану постраждало понад 240 тисяч об'єктів нерухомості, дані про які вже внесено до Державного реєстру пошкодженого та зруйнованого внаслідок російської агресії майна, де значну частину складає житло внутрішньо переміщених осіб. Однак при цьому функціонування Державного реєстру пошкодженого та зруйнованого внаслідок російської агресії майна стало можливим лише після ухвалення відповідної нормативно-правової бази, що вимагає подальшого вдосконалення та підвищення ефективності її правозастосування.

Варто підкреслити, що починаючи з березня 2024 року в Україні почав працювати механізм компенсації за майно зруйноване чи пошкоджене, що

знаходить в тому числі і на тимчасово окупованих українських територіях, що значно посилило рівень ефективності захисту майнових прав громадян в умовах воєнного стану.

Однак при цьому залишається достатня кількість проблем, пов'язаних із реалізацією та захистом майнових прав фізичних осіб в Україні в умовах воєнного стану, що вимагають здійснення комплексних наукових досліджень.

В умовах тривалої відсутності збройних конфліктів на території України, проблематика гарантування прав громадян у виняткових соціально-політичних обставинах, зокрема під час воєнного стану, залишалася поза межами належної уваги представників юридичної науки. Відтак, зазначене питання на сьогодні постає як нове, комплексне та нетипове для вітчизняної адміністративно-правової науки. Воно потребує не лише перегляду традиційного розуміння природи й змісту адміністративно-правових гарантій, а й ґрунтовного міждисциплінарного аналізу з урахуванням впливу військових, безпекових, соціальних, економічних і гуманітарних чинників. Особливої актуальності набуває необхідність адаптації адміністративно-правового механізму захисту прав особи до умов ведення бойових дій у районах операцій з відновлення суверенітету та територіальної цілісності України, а також в умовах запровадження спеціального адміністративно-правового режиму – воєнного стану. У цьому контексті дослідження потребують інноваційних підходів до правового регулювання, включення новітніх методів забезпечення ефективного захисту прав громадян в цілому, і зокрема, майнових прав, а також формування сталих інституційних і процедурних механізмів реагування держави на загрози, що виникають у результаті збройної агресії.

У вітчизняній та зарубіжній юридичній науці сформувався певний масив досліджень, які, хоча й не охоплюють комплексно всю проблематику гарантування права власності в умовах воєнного стану, однак можуть виступати важливим науково-теоретичним підґрунтям для подальшого вивчення цієї тематики. Значний науковий доробок з історико-правових,

теоретико-правових і галузевих аспектів охорони права власності мають праці таких українських учених, як І. Бойко, П.М. Рабінович, Ю.С. Шемшученко, В.К. Колпаков, В.Б. Авер'янов, І.П. Голосніченко, М.П. Кучерявенко, Н.М. Хоменко, Н.Б. Писаренко, Т.О. Коломоєць, а також зарубіжних дослідників, зокрема А. Хоноре, Г. Гросмана, В. Хальбаха.

Окремі аспекти захисту майнових прав в контексті прав людини, ролі держави у забезпеченні належного рівня правового захисту, а також взаємозв'язку публічного та приватного інтересу в сфері власності, досліджувалися у працях О.В. Зайчука, Ю.М. Тодики, О.В. Марченко, Н.Ю. Задираки, Р.М. Фрідманського, М.М. Потіпа, Г.О. Блінової, О.В. Пушкіної та ін.. Їхні теоретичні положення і висновки є цінним джерелом при формулюванні концептуального бачення адміністративно-правових гарантій захисту майнових прав у специфічних умовах воєнного конфлікту.

Також заслуговують на увагу наукові розвідки, присвячені питанням впливу міжнародного гуманітарного права, норм права збройних конфліктів, а також європейських стандартів прав людини на формування національних механізмів захисту права власності в кризових умовах. У цьому контексті слід відзначити праці О.П. Орлюк, Ю.О. Легези, В.М. Денисова, а також дослідження, проведені в межах проєктів Ради Європи, ОБСЄ та інших міжнародних інституцій.

Таким чином, наявні наукові розробки у сфері прав людини, адміністративного права, конституційного права, міжнародного гуманітарного права та суміжних галузей утворюють необхідну основу для формування нової теоретичної конструкції адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян України в умовах воєнного стану та постконфліктного відновлення.

Водночас слід наголосити, що в усіх вищезгаданих наукових працях дослідження проблематики адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян України в умовах воєнного стану здійснюється переважно у фрагментарному вигляді, без формування цілісної теоретико-методологічної

основи. Питання, пов'язані з особливостями реалізації, охорони та захисту права власності в умовах дії особливого правового режиму, залишаються поза межами комплексного правового аналізу. У результаті актуальним є подальше поглиблене дослідження цього напрямку, що потребує розробки системного бачення адміністративно-правового механізму гарантування права власності фізичних осіб у специфічних умовах воєнного часу, з урахуванням міжнародних стандартів прав людини, практики Європейського суду з прав людини та сучасного стану правового регулювання в Україні. У зв'язку з цим, виникла потреба перегляду нормативних та теоретико-методологічних підходів до гарантування реалізації та захисту майнових прав фізичної особи в сучасних умовах воєнного стану.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію здійснено згідно із концептуальним змістом Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, ухваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. Робота корелюється із Перспективними напрямами кандидатських і докторських дисертацій за юридичними спеціальностями, затвердженим рішенням Президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11. Дисертаційне дослідження здійснено у відповідності до змісту наукової теми «Реалізація та захист майнових та немайнових прав приватної особи» (Юр-32 № д.р.0121U110613), яка здійснювалась на кафедрі цивільного, господарського та екологічного права Навчально-наукового інституту гуманітарних та соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка». Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» (протокол № 6 від «02» червня 2022 р., з подальшим уточненням (протокол №8 від 06 червня 2025 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою роботи є здійснення комплексного дослідження реалізації та захисту майнових прав та інтересів*

фізичних осіб в умовах воєнного стану, визначення проблем правозастосовної практики у цій сфері та розробка науково обґрунтованих пропозицій щодо їх усунення.

Для реалізації зазначеної мети поставлено та виконано такі **завдання**:

- охарактеризувати майнові права та інтереси приватної особи в системі прав приватної особи;
- визначити воєнний стан як спеціальний режим реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи;
- описати міжнародний та зарубіжний досвід нормативного регулювання майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану;
- встановити систему суб'єктів забезпечення реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану;
- з'ясувати зміст адміністративних процедур щодо реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану;
- обґрунтувати гарантії забезпечення ефективності реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо формування та реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.

Предметом дослідження є захист майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.

Методи дослідження. Методологічний інструментарій дослідження обраного напрямку включає комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, які забезпечують цілісність і глибину наукового аналізу. Зокрема, до загальнонаукових методів належать діалектичний метод, що дозволяє виявити внутрішні суперечності правових явищ та тенденції їх розвитку (підрозділи 1.1, 1.2); методи аналізу й синтезу – для визначення змісту складних понять на елементи та їх подальшого узагальнення (підрозділи 1.2, 2.3); метод класифікації — для впорядкування об'єктів дослідження за істотними ознаками (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3). Серед

спеціально-юридичних методів важливе значення має історико-правовий метод, що використовується для вивчення еволюції правових інститутів у сфері захисту майнових прав в умовах воєнного стану (підрозділ 1.3); формально-юридичний метод – для аналізу нормативних актів, які регулюють адміністративно-правові гарантії права власності (підрозділ 2.3). Системно-структурний підхід дозволив розглядати гарантії як комплексну правову систему з ієрархією елементів, внутрішніми зв'язками та зовнішніми взаємозалежностями. Крім того, у дослідженні використано порівняльно-правовий метод – для виявлення спільних рис і відмінностей у правовому регулюванні захисту майнових прав у національному, міжнародному та зарубіжному законодавстві (підрозділ 1.3), а також метод аналогії – у разі потреби екстраполяції правових рішень на подібні правові ситуації (підрозділ 2.3).

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, міжнародно-правові акти, закони України, акти Президента України та Кабінету Міністрів України, інші підзаконні нормативно-правові акти з питань реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану. Для розроблення пропозицій з удосконалення застосування реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану використано міжнародні правові стандарти та законодавство окремих зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані, акумульовані Державною службою статистики України за період 2022–2025 рр., інформація Єдиного державного реєстру судових рішень України та офіційних електронних ресурсів Міністерства соціальної політики України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства юстиції України та інших органів державної влади й місцевого самоврядування. Емпірична база дослідження складається також із практики ЄСПЛ.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є одним із перших комплексних наукових досліджень, присвячених

здійсненню характеристики захист майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій і висновків, зокрема:

вперше:

- зроблено висновок, що система суб'єктів забезпечення реалізації та захисту майнових прав у період воєнного стану є поліцентричною, включає державні, місцеві, військові та міжнародні органи, ефективність яких значною мірою залежить від чіткого розмежування повноважень, координації між суб'єктами, правової визначеності процедур, а також дотримання принципів законності, пропорційності та захисту основоположних прав людини;

- обґрунтовано доцільність внесення змін до чинного законодавства України, зокрема, до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»;

удосконалено:

- характеристику системи гарантій реалізації та захисту майнових прав громадян України в умовах воєнного стану, де виокремлено: інституційні гарантії; процедурно-реєстраційні гарантії; охоронно-захисні гарантії; компенсаційно-відновлювальні гарантії; міжнародно-правові організаційно-управлінські гарантії;

- положення щодо визначення характерних ознак адміністративно-правового режиму воєнного стану, що суттєво відрізняють його від інших надзвичайних правових режимів та описують специфіку гарантування та реалізації прав людини, зокрема майнових прав фізичної особи, де виділено такі, як: високий рівень залученості цивільного населення, яке стає не лише об'єктом гуманітарного захисту, але й, у багатьох випадках, безпосереднім учасником або свідком бойових дій, евакуацій, примусових переміщень тощо; активне застосування нерегулярних збройних формувань (у таких конфліктах сторони часто представлені не лише регулярними військовими підрозділами держави, але й незаконними воєнізованими групами, що не визнають загальноприйнятих норм міжнародного гуманітарного права, порушують

Женевські конвенції, вчиняють акти мародерства, незаконного захоплення майна, переслідування цивільних осіб за ознакою громадянства, політичної або етнічної приналежності, що істотно ускладнює механізми правового реагування, відшкодування шкоди та притягнення до відповідальності винних осіб); використання диверсійних і терористичних методів ведення війни, що мають місце атаки на об'єкти критичної інфраструктури, енергетичні системи, транспортні вузли, знищення житлових масивів, що призводить до масових порушень прав людини, у тому числі права на життя, безпеку, житло та власність, що створюють стан правової невизначеності щодо належності й цілісності майна, його правового режиму, особливо коли йдеться про тимчасово окуповані території;

дістали подальшої розробки:

- акцентуація розуміння, що умови воєнного стану створюють винятковий правовий режим, у якому громади та держава зазнають суттєвих викликів у сфері захисту майнових прав фізичних осіб, що дозволяє визначити, що система суб'єктів, що забезпечує реалізацію й охорону цих прав, включає як традиційні інституції (центральні органи влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні та судові органи), так і спеціалізовані механізми (реєстри пошкодженого майна, комісії з компенсацій тощо);

- класифікація прав особи за такими критеріями, як: за способом нормативного закріплення (позитивні та негативні права людини); за способом реалізації права людини (правомочності, що вимагають від особи вчинення активних дій, утримання від певних дій (тобто пасивних дій), а також наділенні можливістю вимагати від іншого вчинення певної форми діяльності); залежно від суб'єктної характеристики правомочної особи права людини (права, що здійснюються індивідуально, та права, реалізація яких вимагає спільної форми діяльності); залежно від межі здійснення права особи поділяються (абсолютні та відносні); за змістом потреб особи, задоволення яких відбувається внаслідок реалізації певного виду права (фізичні (у сенсі розуміння - життєві), культурні, майнові, особистісні, економічні, політичні);

залежно від сфери реалізації статусу особи права (суб'єктивні публічні права (як складова її адміністративно-правового статусу) та суб'єктивні приватні права (як складова її цивільно-правового статусу), що дозволило визначити місце майнових прав у встановленні змісту реалізації та захисту майнових прав особи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені у ньому пропозиції та зроблені висновки можуть використовуватися у:

- науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних та прикладних проблем захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану (акт впровадження у науково-дослідну діяльність Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» від 15 вересня 2025 року);

- правотворчій діяльності – для удосконалення нормативно-правових гарантій захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану, розробки практичних пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України (акт впровадження в діяльність Комітету Верховної Ради України з питань правової політики від 04.09.2025 №04-26/18-2025/204328);

- практичній діяльності – для удосконалення практичної діяльності суб'єктів системи захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану (акт впровадження у діяльність Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців (представництво в Україні) від 13 серпня 2025 року №1);

- освітньому процесі – під час написання підручників, навчальних посібників, методичних матеріалів, викладання навчальних дисциплін: «Цивільне право», «Адміністративне право» (акт впровадження у освітній процес Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» від 15 вересня 2025 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є результатом самостійних

наукових досліджень здобувача. Основні наукові положення, висновки, пропозиції містять наукову новизну, характеризуються теоретичним та практичним значенням, одержані внаслідок проведення власних наукових досліджень. Використання наукових здобутків супроводжується посиланнями на відповідні джерела інших авторів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження, його основні висновки та рекомендації оприлюднені на 3 науково-практичних конференціях, а саме: «*Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства*» (м. Дніпро, 2022 р.), «*«Наукова весна» 2022*» (м. Дніпро, 2022 р.), «*Молодь: наука та інновації*» 2024» (м. Дніпро, 2024 р.).

Публікації. Основні результати наукового дослідження опубліковано у 6 працях, з-поміж них 3 наукових статей, що опубліковані у фахових наукових виданнях України і 3 публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації, у збірниках тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, двох розділів, логічно об'єднаних у шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 253 сторінки, з них основного тексту 202 сторінки. Список використаних джерел налічує 205 найменування і займає 23 сторінки. Додатки розміщено на 40 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ

1.1. Майнові права та інтереси приватної особи в системі прав приватної особи

Суб'єктивне право приватної особи відіграє центральне місце у системі правового регулювання суспільних відносин. Впродовж розвитку людства не втрачає своєї актуальності дослідження проблеми забезпечення реалізації та захисту соціально-культурних, економічних, політичних, екологічних прав та свобод особи. Створення дієвих механізмів забезпечення реалізації та захисту прав і свобод особи є гарантією подолання свавілля державної влади, гарантією захисту людини у її взаємодії з державницьким апаратом та службовими особами.

Встановлення сутності прав і свобод людини у механізмі держави є предметом досліджень не лише правничої науки, але і досліджень, що проводяться в межах таких галузевих наук, як філософія, етика, соціологія, політологія.

Права і свободи особи аналізувалися такими відомими філософами, як Аристотель, Платон, Цицерон, Г. Гегель, І. Кант, Дж. Локк, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та інших видатних мислителів. Свого часу Б.Спіноза, обстоюючи договірну теорію походження держави та концепцію природних прав людини, відзначав, що «верховна влада є найкращою, якщо вона встановлюється волею народу, яка обмежується виключно законом» [44, с. 212-213]. Провідними представниками української еліти на було підтримано досягнення європейської філософської науки, зокрема, вартими уваги є дослідження таких мислителів, як П. Орлик, Т. Шевченко, М. Драгоманов, І. Франко, Леся Українка, М. Грушевський, Б. Кістяківський та інших. Вже в першій українській конституції – Конституції Пилипа Орлика 1710 року було визначено, що домінуючою ідеєю розвитку держави має бути «відновлення

усіякого природженого права і рівності» [84, с. 272]. У дослідженнях Б. Кістяківського наголошується на необхідності обмеження державної влади встановленням механізму реалізації та захисту «невідкладних, непорушних прав людини» [44, с. 696].

Історія розвитку сучасної цивілізації, пошуку оптимальної моделі функціонування державної влади, її взаємовідносин із людиною пов'язується із забезпеченням ефективності норм законів.

Встановлення змісту та механізмів реалізації прав і свобод особи є пріоритетною задачею сучасної юридичної науки. В цьому аспекті необхідно підкреслити, що визначення сутності системи прав особи, здійснення її класифікації, вироблення механізмів її реалізації завжди залишається актуальним питанням наукових та науково-практичних досліджень представників не лише юридичної науки, а і етики, соціології, філософії тощо. Визначення сутності суб'єктивних публічних прав є неможливим без характеристики та врахування результатів наукових розробок таких вчених, як П.М. Рабінович, А.М. Колодій, О.Ф. Фрицький, В.А. Січевлюк І.О. Ієрусалімова, О.В. Петришин та інших представників науки загальної теорії держава та права, а також науки конституційного права. Окремі аспекти реалізації та захисту суб'єктивних публічних прав вирішувались в межах галузевих досліджень, здійснених, зокрема, такими вченими, як О.В. Негодченко, Т.О. Мацелик, В.К. Колпаков, Т.О. Коломоець, Ю.О. Легеза, О.Ю. Синявська та ін. Однак комплексного дослідження суб'єктивних публічних прав, визначення їх місця у системі прав людини досі не було здійснено.

Отже, метою даного підрозділу є визначення місця та значення суб'єктивних публічних прав особи у системі прав.

Нормативне закріплення суб'єктивних прав має важливе соціальне значення, встановлюючи межі реалізації особою її інтересів та потреб. Дослідженню питання забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних прав

особи присвячуються науковій розробці як у межах загальнотеоретичної правничої науки, так і представниками галузевих юридичних наук.

Взаємовідносини між державою та особою відображаються у відповідній формі – у формі прав та обов'язків, інтересів особи як центрального елементу правового статусу людини чи організації.

Правовий статус особи у системі права України є безумовною складовою суверенної та національної, демократичної та правової, соціальної держави, формування якої визначено пріоритетним відповідно до декларативних та конституційних положень чинного законодавства (преамбула до Декларації про державний суверенітет України 1990 року, ст. 1 Конституції України) [25;53]. Наступним кроком у нормативно-правовому закріпленні прав і свобод людини як складової її правового статусу необхідно відзначити прийняття Постанови Верховної Ради України від 17 червня 1999 року №757-XIV, де встановлено напрями забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини. Зокрема, положеннями Постанови Верховної Ради України від 17 червня 1999 року №757-XIV визначено, що напрями реалізації та захисту прав і свобод є, зокрема: створення належних умов, вироблення механізмів і процедур для повної і безперешкодної реалізації кожною особою своїх прав та законних інтересів; реформування адміністративного та адміністративно-процесуального законодавства з метою належного забезпечення реалізації громадянами своїх прав та законних інтересів у сфері діяльності виконавчої влади, їх дієвої охорони та захисту в суді у разі їх порушення; створення системи адміністративної юстиції з метою захисту прав і основних свобод людини і громадянина [112]. Положення Постанови Верховної Ради України від 17 червня 1999 року №757-XIV корелюються із затвердженою Указом Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98 Концепцією адміністративної реформи [121].

Подальше становлення ідеї забезпечення прав і свобод особи як пріоритетного вектору розвитку України пов'язується із прийняттям Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року

[129]. У зазначеному законодавчому акті відбулося закріплення як головного об'єкту відносин у сфері забезпечення вимог національної безпеки реалізацію та захист основоположних прав і свобод людини і громадянина. Фактично зазначені нормативно-правові акти визначили вектор розвитку української держави, для якої пріоритетним є створення механізму забезпечення реалізації та захисту прав і свобод приватної особи. Як зазначає І.О. Іерусалімова прийняття зазначених нормативно-правових актів визначило програму розбудови органів законодавчої, виконавчої та судової державної влади, інших учасників публічно-управлінських та приватних суспільних відносин у сфері реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина [41, с. 108-114].

Права та свободи приватної особи є складовою її правового статусу, визначають обсяг її правосуб'єктності. Проблема правового статусу особи є предметом досліджень як загальної теорії держави та права, конституційного права, так і комплексних галузевих наук, а відтак пошук шляхів її вирішення характеризується своєю багатогранністю, соціальною значущістю та цінністю для оптимізації реалізації задач публічного управління. При цьому єдності підходів до розуміння категорії «правовий статус приватної особи» в межах правничої науки і досі не вироблено, що ускладнюється наявністю правозастосовчої практики у досліджуваній сфері.

Застосування етимілогічного підходу до визначення категорії «правовий статус» дозволяє провести кореляційні зв'язки із такими категоріями, як «правове становище особи», «правовий стан особи», «правосуб'єктність особи», які структурно визначаються із поєднання таких елементів, як потреби, інтереси, мотиви, професійна та інші форми соціальної діяльності, взаємовідносини особи і держави [7, с. 13].

В межах сучасної правничої науки виділено ряд підходів до вирішення проблеми правового статусу особи. Так, згідно із ліберальною концепцією визначення категорії «правового статусу» полягає у його розумінні як сукупності звичайних невідчужуваних прав людини, що визначають її вільний розвиток [200, с. 42-43]. Прихильниками ліберальної концепції прав

визначається, що держава має створювати належні механізми із забезпечення незалежності людини від державницької влади. При цьому до системи громадських прав людини представниками ліберальної концепції відноситься право на свободу віросповідання і свободу совісті, право на особисту свободу, право на придбання і недоторканність приватної власності, свободу пересування територією держави, таємницю та недоторканність листування, свободу слова і свобода думки та об'єднання, право на недоторканність житла, свобода вибору професії тощо. На противагу ліберальної концепції прав і свобод приватної особи виділяється колективістський підхід, в основу якого покладається пріоритетність забезпечення інтересів соціальної групи (класу, суспільства, об'єднання). В межах такого підходу пріоритетними є забезпечення соціально-економічних прав особи і відповідної сукупності обов'язків органів управління [186].

Попри зазначену багатогранність підходів до розуміння ідеї правового статусу особи розвиток міжнародного законодавства у досліджуваній сфері характеризується тенденціями до його уніфікації, що виявляється у прийнятті таких загальновизнаних міжнародних актів, як Загальна декларація прав людини (1948 р.) [37], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.) [73], Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.) [72], Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод (1950) [51] та ін.

Отже, правовий статус приватної особи диференціюється на низку взаємозалежних підсистем (конституційно-правову, цивільно-правову, адміністративно-правову, кримінально-правову та ін.) та їх структурних елементів змісту – прав і свобод, обов'язків особи, а також визначеної чинним законодавством міри та підстав застосування відповідальності [37, с. 20-21].

Отже, права особи визначають базис її правового статусу в цілому, і зокрема, є складовою її правосуб'єктності як учасника адміністративних правовідносин. При цьому єдності науково-теоретичних та правозастосовчих підходів до встановлення сутності категорії «права людини», «права приватної

особи» ще і досі не вироблено, що обумовлює необхідність висвітлення ряду концептуальних позицій.

Зокрема, у наукових розробках О.А. Лукашової встановлено, що права людини розуміються як закріплені нормативно структуровані властивості та особливості буття особи, що виражають її свободу, є невід'ємними і такими, що забезпечують її фізичне та соціальне буття М.М. Гуренко визначає, що права і свободи людини як матеріально обумовлені, нормативно закріплені та гарантовані можливості особи володіти та користуватися конкретними соціальними благами [21, с. 96-99]. В межах науки конституційного права людини розглядаються як визначені можливості людини, реалізація яких забезпечує її буття, обумовлене конкретними історичними та національними факторами розвитку суспільства, які мають бути рівними для всіх учасників правовідносин [144, с. 18-19].

Варто підкреслити парадоксальний факт, що нормативне визначення категорії «права людини», «права особи» на рівні жодного міжнародного акту не відбулося. З цього приводу О.В. Негодченко відзначає, що права людини є безумовною цінністю, і відсутність усталених нормативістських підходів до визначення її сутності жодним чином не впливає на необхідність його застосування в якості оціночного критерію ефективності функціонування органів публічної влади [78, с. 24-25].

Усвідомлення сутності категорії системи права людини, що необхідним для визначення авторського підходу до розуміння такої юридичної конструкції, як «суб'єктивні публічні екологічні права» є неможливим без визначення критеріїв їх класифікації.

Здійснення класифікації прав людини є можливим із застосуванням певних критеріїв їх відмежування [82, с. 58]. Загальнонауковий підхід до розуміння цінності здійснення класифікації будь-якого суспільного явища чи категорій своєю основою має визначення певної ознаки, що дозволяє за умови її відокремлення розмежування один об'єкт суспільних відносин від інших, здійснити його оцінки серед інших подібних. Саме тому ефективність

здійснення класифікації будь-якого суспільного явища, в тому числі прав людини, вимагає застосування найбільш характерних для нього ознак та оціночних категорій [49, с. 59-65].

Отже, реалізація прав і свобод людини вимагає забезпечення їх нормативного закріплення, відтак, його застосування у якості критерію здійснення класифікації є необхідним для розуміння сутності досліджуваної категорії. Саме тому за способом нормативного закріплення необхідно виділити позитивні та негативні права людини [62, с. 48-50]. Позитивні права фіксуються шляхом встановлення зобов'язань держави створити певний механізм реалізації особою певної правомочності. Натомість негативним способом нормативного закріплення права особи вимагає встановлення заборони певної форми діяльності з боку будь-якого суб'єкта, в тому числі органу публічної влади [38, с. 139-140]. Прикладом позитивного підходу до нормативного закріплення права людини є формулювання, викладене у положенні статті 50 Конституції України, де визначено право кожного «на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди» [53]; негативним є встановлення заборони для будь-якого учасника суспільних правовідносин щодо неприпустимості «збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини» (ч. 2 ст. 32 Конституції України) [53].

Отже, розвиток сучасного суспільства є неможливим без визначення пріоритетності забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина. При цьому в межах чинного національного законодавства України відбувається розмежування категорій «права людини» та «права громадянина». Застосування такої юридичної конструкції, як «кожен має право...», що притаманне нормам чинної Конституції України, свідчить про визначення базису для реалізації та захисту «права людини», тоді як наявність чітких акцентів на наділенні певними правами громадян України робить

акцент на визначених публічних взаємозв'язках особи та держави, що наділяє її певним видом правомочностей. Такий нормативний підхід свідчить про закріплення критерію зв'язку особи із державою виділяються права людини та права громадянина, що, як зазначає О.Ф. Фрицький свідчить про дуальність сучасного суспільства, що включає в себе громадянську та політичну складові [175, с. 20].

Залежно від способу реалізації права людини поділяються на правомочності, що вимагають від особи вчинення активних дій, утримання від певних дій (тобто пасивних дій), а також наділенні можливістю вимагати від іншого вчинення певної форми діяльності.

Залежно від суб'єктної характеристики правомочної особи права людини поділяються на права, що здійснюються індивідуально, та права, реалізація яких вимагає спільної форми діяльності. Прикладом реалізації спільних прав необхідно відзначити реалізацію прав національних меншин (так, відповідно до ст. 6 Закону України «Про національні меншини в Україні» визначено право на національно-культурну автономію, складовими елементами якого є право вимагати від держави створення механізмів користування і навчання рідною мовою чи вивчення рідної мови в державних навчальних закладах або через національні культурні товариства для представників національних меншин, забезпечення розвитку національних культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів та будь-яку іншу діяльність, що не суперечить чинному законодавству України) [127].

З точки зору історико-правової характеристики виникнення в межах існуючої системи прав виділяється ідея «трьох поколінь» прав людини, свого часу обґрунтована Карелом Васеком [10, с. 13-14]. Відповідно до теорії Карела Васака до першого покоління прав людини відносяться політичні та громадські права, обґрунтування механізму реалізації та гарантування яких

було сформульовано внаслідок буржуазно-демократичних європейських революцій XVII-XVIII століть. До першого покоління прав людини відносяться право людини на життя, право на свободу вираження власних думок та інші форми їх поширення.

Наступним другим поколінням прав людини є соціально-економічні та культурні права особи, що відбулися внаслідок соціальних трансформацій, пов'язаних із інтенсифікацією виробництва. До цієї групи прав відносяться право на працю, право на соціальне забезпечення, інші соціально-економічні гарантії забезпечення достатнього рівня життя людини [10, с. 13-14]. Третє покоління пов'язується із глобальними трансформаціями, що характеризуються сучасний світ, і до їх структури відносяться такі категорії, як право народу на самовираження, право особи на національну безпеку, право на дотримання вимог безпечного довкілля [83, с. 9].

Розвиток інформаційних технологій став поштовхом до доопрацювання теорії Карела Васака шляхом її доповнення групою соматичних прав, до складових яких відноситься право людини на евтаназію, право на сурогатне материнство, право на застосування біоінженерних технологій для реалізації права на життя та здоров'я.

Залежно від межі здійснення права особи поділяються на абсолютні та відносні. Абсолютні права мають бути забезпечені за будь-яких обставин, окрім виникнення ситуації неможливості їх реалізації через об'єктивні причини, тоді як відносні права реалізується за наявності певної сукупності факторів [24, с. 141].

За змістом потреб особи, задоволення яких відбувається внаслідок реалізації певного виду права, П.М. Рабінович виділяє фізичні (у сенсі розуміння - життєві), культурні, особистісні, економічні, політичні. Цікавим є те, що будь-яке суб'єктивне право вченим відноситься до категорії соціальних прав, а відтак його виділення є недоцільним [142, с. 14-22].

Згідно із положеннями міжнародного права простежується тенденція виокремлення таких груп прав, як основні, додаткові та спеціальні. До

категорії міжнародних прав відноситься більшість прав людини, до груп додаткових прав відповідно до міжнародних актів відноситься права представників національних меншин, етнічних груп. Спеціальними права відповідно до положень Конвенції Міжнародної організації праці №169 відносяться права місцевих народів [141, с. 22].

Залежно від реалізації статусу особи права можуть бути класифіковані на суб'єктивні публічні права (як складова її адміністративно-правового статусу) та суб'єктивні приватні права (як складова її цивільно-правового статусу).

Отже, доцільним зробити висновок, що фізичні особи (громадяни України, іноземці, особи без громадянства) є учасниками суспільних правовідносин, реалізуючи надані ним суб'єктивні права та виконуючи визначені чинним законодавством України чи договором обов'язки. Права особи можуть бути класифіковані за рядом критеріїв, зокрема: за способом нормативного закріплення (позитивні, негативні); за змістом потреб особи (культурні, політичні, економічні, фізичні); за визначенням меж здійснення права особи (абсолютні та відносні); за функціональним змістом реалізації (суб'єктивні приватні права та суб'єктивні публічні права) тощо.

Майнові права є суб'єктивними правами набуття, здійснення правомочностей щодо майнових благ. Ці блага є засадами повноцінного розвитку людини, наявність таких благ як житло, побутові речі надають можливість людині відчувати певну безпеку. Крім того, придбання матеріальних благ завжди пов'язано із матеріальними затратами, а тому для людини вони представляють певну цінність. Втрата матеріальних цінностей, вимушеність їх залишити є негативним фактором впливу як на якість життя людини, так і на повноцінне здійснення різних прав. У такому стані опинились більше 10 мільйонів українців, які були вимушені залишити житло, майно на тимчасово окупованих територіях, у Донецькій та Луганській, Запорізькій та Херсонській, Харківській областях України. Переміщення цих осіб поставило як перед суспільством, так і перед

державою низьку питань, серед яких опинилося й питання здійснення майнових прав таких осіб, оскільки внутрішньо переміщені особи опинились у стані, коли права на майно, що залишилось на окупованих територіях не припинилось, але його використання фактично стало неможливим, а набуття прав на нове майно потребує значних затрат, які не завжди мають ці особи. Тому виникає науково-практична проблематика щодо здійснення майнових прав фізичних осіб.

Особливість здійснення майнових прав фізичних осіб полягає в тому, що правове регулювання майнових прав цих осіб складається з двох рівнів: загального законодавства та спеціального законодавства, яке регулює статус фізичних осіб. При цьому правовий статус особи є визначальною ознакою при застосуванні відповідного законодавства. Уразливий статус фізичних осіб пронизує здійснення усіх правовідносини, учасниками яких вони виступають, зокрема майнових. Фактично здійснення майнових прав фізичних осіб має певні складнощі, пов'язані з необхідністю нового працевлаштування, задоволення житлової потреби, адаптації до нового суспільства, зокрема відповідної територіальної громади. Це додатково впливає на певну обмеженість у здійсненні майнових прав фізичних осіб.

Сьогодні питання здійснення майнових прав та інших прав фізичних осіб набувають все більшої актуальності. Такий стан пов'язаний з тим, що кожен рік світ зіштовхується з кліматичними змінами, землетрусами, збройними конфліктами, що змушують значну кількість людей залишати власні домівки, а тому держави як зіштовхуються з внутрішнім переміщенням опиняються у стані певного соціально-економічного напруження. Для розробки загальних засад охорони прав фізичних осіб на рівні ООН були прийняті Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення.

Відповідно до першого принципу Керівних принципів ООН внутрішньо переміщені особи, на підставі повної рівності, користуються тими ж правами та свободами, передбаченими міжнародним правом і

національним законодавством, якими користуються інші особи в їхній країні. Вони не повинні піддаватись дискримінації при здійсненні будь-яких прав і свобод на підставі того, що вони є внутрішньо переміщеними особами. Згідно з п. 2 принципу 18 Керівних принципів ООН незалежно від обставин та без будь-якої дискримінації компетентні органи влади мають надавати і забезпечувати внутрішньо переміщеним особам безпечний доступ до базового притулку та житла [43]. Такий підхід до статусу фізичних осіб означає, що здійснення майнових прав фізичних осіб побудоване на засадах цивільного законодавства України та принципі заборони будь-якої дискримінації прав фізичних осіб. Заборона дискримінації майнових прав фізичних осіб цілком відповідає ст. 14 ЄКПЛ, в якій встановлено, що користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою [51]. Тому ознака переміщення не може бути використана як певне обмеження здійснення майнових прав фізичних осіб.

Для виявлення значення принципу заборони дискримінації прав фізичних осіб розглянемо визначення дискримінації. Поняття дискримінації закріплено у положеннях Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні»: дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними (п. 2 ст. 1) [113]. Крім того, вказаним Законом визначено і поняття непрямой дискримінації – ситуація, за якої внаслідок реалізації чи застосування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи

практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб, крім випадків, коли їх реалізація чи застосування має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними (п. 3 ст. 1) [113]. Зазначимо, що дискримінація виникає як наслідок недосконалості права, його інструментарію, дисгармонії соціальних преференцій, обраних суб'єктами й закріпленими правами [20]. Явище дискримінації може виникати у різних сферах. Йдеться про трудові, кредитні, майнові відносини тощо.

Аналізуючи правове становище фізичних осіб співробітники у сфері прав людини ООН зазначають, що дискримінація є одним із первинних чинників порушення прав цих осіб, зокрема вона є наслідком того, що переміщені особи є членами певної ідентифікаційної групи за релігійними, етнічними, мовними ознаками, що робить фізичних осіб уразливими з боку інших груп населення, до території яких вони переміщені [192]. Дійсно, факт переміщення особи з одного регіону держави до іншого пов'язаний з тим, що особа опиняється у новій постійно проживаючій групі осіб, які мають певні культурні, мовні, релігійні традиції. Вказані особливості можуть відрізнятися від того, в яких культурних традиціях виховувалася та проживала переміщена особа. Для України це питання є гострим, оскільки сьогодні практично не існує механізму, який би дав змогу виокремити тих осіб, які вже є членами нових громад, і тих, хто такими не є. Жоден із чинних нормативно-правових актів не пропонує, як це можна було б зробити [64]. Можливість розмежування фізичних осіб та постійних членів громад має актуальне значення для здійснення політичних прав, зокрема щодо можливості фізичних осіб брати участь у виборах органів місцевого самоврядування. Щодо майнових прав проблемність їх здійснення може бути пов'язана з матеріальною неможливістю відповідної територіальною громади задовольнити такі майнові права фізичних осіб, як житлові у вигляді надання житла для проживання, забезпечення іншим майном. У цих

випадках і постає питання щодо наявності чи відсутності дискримінації стосовно здійснення майнових прав фізичних осіб.

Принцип заборони дискримінації здійснення майнових прав фізичних осіб закріплений у ст. 14 Закону № 1706-VII: внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами і свободами відповідно до Конституції законів та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України, що постійно проживають в Україні. Забороняється їх дискримінація при здійсненні ними будь-яких прав і свобод на підставі, що вони є внутрішньо переміщеними особами [109]. Ця стаття встановлює заборону будь-якого обмеження здійснення майнових прав фізичних осіб, тобто заборона дискримінації майнових прав фізичних осіб – це стан, при якому майнові права фізичних осіб відповідають стану майнових прав інших громадян України.

В Україні дискримінація прав фізичних осіб досліджується за допомогою постійного моніторингу фонду «Демократичні ініціативи», який на замовлення Програми розвитку ООН в Україні у співпраці з ДО «Центр інформації про права людини» і офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини провів соціологічне дослідження 2000 респондентів з усіх областей України, крім непідконтрольних територій щодо дискримінації фізичних осіб. Згідно з дослідженням щодо порушення прав у східному регіоні України респонденти заявили таке: особисто ніколи не стикалися з порушеннями своїх прав – 43%; порушення відбуваються постійно – 8%; трапляються іноді – 23%; епізодично (1-2 рази) – 11%. Отже, в Україні проблема дискримінації прав фізичних осіб є все ще актуальною, оскільки статистичні дані вказують, що респонденти періодично стикаються з нею.

Неприпустимою є дискримінація, яка стосується принципів (засад) здійснення майнових прав фізичних осіб. Загальними засадами цивільного законодавства, що закріплені у ст. 3 ЦК України, є: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя

людини; неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом; 3) свобода договору; 4) свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом; 5) судовий захист цивільного права та інтересу; 6) справедливість, добросовісність та розумність [178]. Засади здійснення цивільних прав встановлені у ст. 12 ЦК України:

1) особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд (добровільність здійснення); 2) нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення (безперервність здійснення); 3) особа може відмовитися від свого майнового права; 4) особа може за відплатним або безвідплатним договором передати своє майнове право іншій особі, крім випадків, встановлених законом;

5) при здійсненні свого права особа діє добросовісно та розумно [178]. Наведені засади здійснення майнових прав фізичних осіб доповнюються вимогами ст. 14 Закону № 1706-VII [109] щодо заборони дискримінації прав. Також вказані засади поширюються на здійснення майнових прав фізичних осіб. Так, внутрішньо переміщена особа може здійснювати свої права лише при встановленні відповідного статусу шляхом реєстрації у певних державних органах України.

Головним принципом здійснення майнових прав фізичних осіб є рівність здійснення майнових прав. Зокрема не може надаватися перевага іншим суб'єктам, які постійно проживають на територіях, до яких здійснено переміщення. Внутрішньо переміщені особи мають рівність у придбанні власності, користуванні майном, укладанні правочинів тощо. Рівність є принципом здійснення цивільних прав, а тому цей принцип не може бути обмеженим у зв'язку з фактом переміщення. Найбільш близьким до принципу рівності за своїм значенням для особи є принцип свободи здійснення майнових прав, зокрема свободи договору, свободи підприємницької діяльності, яка не заборонена законом. Особи, які були внутрішньо переміщені, мають право вільно укладати договори, займатися

підприємницькою діяльністю. Крім того, внутрішньо переміщені особи мають право вільно обирати способи задоволення майнових інтересів, що не заперечують чинному законодавству.

Ще одним принципом здійснення майнових прав є судовий захист цивільного права та інтересу. Для фізичних осіб цей принцип є одним із первинних, оскільки здійснення окремих прав цих осіб залежить від судового встановлення певних фактів. Безумовно що для захисту свого права внутрішньо переміщена особа, як і будь-який інший суб'єкт цивільних прав, має право звертатися до суду для захисту своїх прав та інтересів. При цьому факт переміщення не повинен бути використаний для відмови у захисті прав та інтересів такої особи.

Особливої уваги, для здійснення майнових прав фізичних осіб, вимагає і принцип неприпустимості позбавлення права власності. Цей принцип особливо актуальний, оскільки внутрішньо переміщені особи потребують захисту права власності як відносно майна, що залишилося на окупованій території, так і власності, яка була набута після факту переміщення. Підкреслимо, що нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення (безперервність здійснення). Отже якщо внутрішньо переміщена особа не може фактично здійснювати право власності стосовно майна, що залишилось у зоні збройного конфлікту, то право власності все одно залишається за цією особою.

До принципів здійснення майнових прав фізичних осіб слід віднести і принцип неприпустимості незаконній зміні цивільно-правового статусу внутрішньо переміщеної особи, зокрема рішенням окремих органів влади. Внутрішньо переміщена особа, не може бути позбавлена свого статусу до припинення дії обставин щодо окупації території та збройного конфлікту. Наявність цивільно-правового статусу внутрішньо переміщеної особи обумовлює особливість здійснення окремих майнових прав, зокрема житлових, спадкових, кредитних.

Зазначимо, що принципи здійснення майнових прав фізичних осіб

потребують спеціального уточнення, оскільки вказаний статус визначається спеціальним законодавством. Варто запропонувати такі: 1) рівність суб'єктів при здійсненні майнових прав незалежно від факту переміщення; 2) свобода здійснення майнових прав без будь-якого обмеження внаслідок факту переміщення; 3) неприпустимість обмеження доступу до судового захисту внаслідок факту переміщення; 4) неприпустимість позбавлення права власності, зокрема нездійснення особою права власності щодо майна, яке опинилося на окупованій території; 5) неприпустимість незаконної зміни цивільно-правового статусу внутрішньо переміщеної особи тощо. Наведені принципи здійснення майнових прав фізичних осіб необхідно застосовувати як при прийнятті окремих нормативних актів, що регулюють правовідносини за участю фізичних осіб, так і при ухваленні окремих судових рішень. Крім принципів здійснення майнових прав фізичних осіб розглянемо і їх характеристику.

Здійснення майнових прав є суб'єктивним правом, оскільки суб'єктивне право – це право, що належить особі (суб'єкту), гарантоване законом і всіма соціально-економічними умовами суспільства, дозволяє його власнику здійснювати у межах закону певні дії, користуватися певними соціальними благами, вимагати відповідної поведінки від інших (зобов'язаних) осіб та звертатися, у разі потреби, за захистом до органів держави. Отже, здійснення суб'єктивного права має наслідком виникнення, зміну, припинення цивільних правовідносин. На думку Р.А. Майданика, цивільні майнові відносини – це відносини, які виникають між людьми з приводу майна, результатів робіт, послуг, інших майнових благ [67]. О.А. Пушкін зазначав, що майнові відносини охоплюють не тільки відносини щодо матеріальних благ (речі, виконання робіт, надання послуги тощо), але і відносини, що виникають зі створення результатів творчої області. Отже, здійснення майнових прав – це процес набуття, зміни, припинення суб'єктивного цивільного права щодо майнових благ. Майнові права

фізичних осіб при цьому повністю ототожнюються з майновими правами суб'єктів, що не переміщувались.

Майнові права фізичних осіб виникають, за загальним правилом, стосовно матеріальних благ. Матеріальні блага співвідносяться із більш широким поняттям майно. Як слушно підкреслює Б.П. Карнаух, «майно» – це категорія цивільного права; право на майно – це суб'єктивне цивільне право [42]. Майном може бути будь-який предмет матеріального світу, якій має вартісну оцінку та може представляти економічний інтерес для суб'єкта прав, зокрема це можуть бути рухомі, нерухомі речі, майнові права.

Майнові правовідносини виникають з приводу майнових благ, а здійснення цивільних прав щодо них призводить до виникнення майнових прав. Згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 3 Закону України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні»: майновими правами, які можуть оцінюватися, визнаються будь-які права, пов'язані з майном, відмінні від права власності, у тому числі права, які є складовими частинами права власності (права володіння, розпорядження, користування), а також інші специфічні права (права на провадження діяльності, використання природних ресурсів тощо) та права вимоги [131]. Майнові права – це права, які пов'язані з майном. Поняття майна у ЄКПЛ (захист власності) розглядається через природу майнових прав, що можуть надати позитивний ефект їх володільцю та є цивільними за змістом, тому можуть включати права, що випливають з договорів оренди і вигоди від суспільних відносин, таких як державні пенсійні програми [184]. Виходячи з аналізу визначення майнових прав варто визначити їх ознаки: виникають щодо предметів матеріального світу; мають вартісну оцінку; здійснюються у вигляді відповідних правомочностей, зокрема володіння, користування, розпорядження. Майнові права є широкою категорією яка охоплює право власності, інші майнові права, речові права на чуже майно та майнові права на об'єкти інтелектуальної власності (використання щодо певного об'єкту). Усі ці права належать і внутрішньо переміщеним особам без будь-яких

дискримінаційних обмежень.

Підсумовуючи варто підкреслити, що майнові права за своїм змістом є цивільними правами та надають їх володільцю позитивний майновий ефект. Щодо здійснення майнових прав Д.В. Горбась зазначає, що під здійсненням суб'єктивного цивільного права фізичної особи слід розуміти добровільне вчинення уповноваженою особою активних чи пасивних дій, спрямованих на використання можливостей, закладених у суб'єктивному праві, для задоволення потреб носія цього права [19, с. 4]. О.Є. Аврамова виокремлює дві моделі здійснення суб'єктивного права: 1) лінійна система здійснення суб'єктивного права – це модель стійкого здійснення суб'єктивного права, ця система спрямована на рівновагу між юридично нормою та фактичними діями суб'єкта; 2) нелінійна система здійснення суб'єктивного права – має властивості дисбалансу між передбаченою юридичною нормою, поведінкою суб'єкта та його фактичними діями [3]. Аналізуючи ці позиції зазначимо, що здійснення майнових прав – це система дій суб'єктів спрямованих на виникнення, зміну чи припинення суб'єктивного майнового права. Для фізичних осіб здійснення суб'єктивних прав може мати спеціальний характер, обумовлений додатковими соціальними гарантіями прав цих осіб або неможливістю тимчасового фактичного володіння майном. Наприклад, щодо права власності на майно, залишене на окупованій території, то у фізичних осіб виникає нелінійна система здійснення майнових прав, оскільки здійснити право власності без перешкод щодо життя людини (власника) практично неможливо, але при цьому право власності на майно продовжує існувати й особа має право повернутися до свого майна.

Перелік цивільних прав фізичних осіб встановлений Законом № 1706-VII. Це такі цивільні права фізичних осіб: право на проживання (ст. ст. 3, 5, 9 Закону); сімейні права (ст. 9 Закону); інформаційні права (ст. 9 Закону); право на отримання комунальних послуг (ст. 9¹ Закону); право на надання кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла

(ст. 17 Закону); право на отримання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я (ст. 9 Закону); право на проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану [156], їх поновлення та анулювання за місцем перебування (ст. 9 Закону) [109] тощо. Усі ці права мають цивільно-правовий характер, їх здійснення призводить до виникнення у їх володільца позитивного майнового ефекту, при цьому право на проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування має характер додаткового права, що надає можливість здійснювати майнові права. Звернемо увагу, що законодавець чітко визначає майнові права фізичних осіб у спеціальних нормативних актах. Для правозастосовної практики це означає необхідність застосовувати спеціальні норми закону для характеристики майнових прав фізичних осіб в цілому, і зокрема, в умовах дії спеціальних адміністративно-правових режимів (воєнного стану, епідемії, епізоотії, надзвичайної ситуації тощо).

1.2 Воєнний стан як спеціальний режим реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи

Складна соціально-економічна та політична ситуація, в якій перебуває Україна, особливо в умовах збройної агресії проти неї, актуалізує питання формування чіткої ціннісної парадигми реформування правового поля держави. У період масштабних трансформацій державного управління, необхідності забезпечення публічної безпеки та соціальної стабільності саме правова система повинна відігравати роль стабілізуючого чинника, що забезпечує баланс між демократичними цінностями, захистом прав людини та інтересами національної безпеки.

Одним із ключових викликів, що постали перед державою, є забезпечення ефективного захисту прав власності, що традиційно визнається

однією з основоположних складових прав людини, гарантованих національним та міжнародним правом. У цьому контексті загрози, пов'язані з бойовими діями на сході України, набувають особливого значення, оскільки безпосередньо впливають на реалізацію та охорону права власності, включно з питаннями збереження майна, компенсації втрат, забезпечення відновлення прав власників на деокупованих територіях.

Забезпечення національної безпеки є інтегральною функцією держави, яка реалізується через систему її інститутів, політичних механізмів та управлінських рішень. Ця функція охоплює не лише оборонну чи правоохоронну діяльність, але й забезпечення таких умов, за яких права і свободи громадян, включно з майновими правами, не можуть бути обмежені чи знецінені внаслідок дії деструктивних внутрішніх або зовнішніх чинників [60].

Таким чином, у сучасних умовах особливої ваги набуває завдання гармонізації правового регулювання у сфері забезпечення власності та її недоторканності з одночасним урахуванням потреб обороноздатності, економічної мобілізації та захисту суспільного інтересу. Такий підхід повинен враховувати не тільки правові, але й соціальні, гуманітарні та безпекові аспекти, формуючи стратегію сталого розвитку правової держави у контексті нових викликів [1, с. 36-40].

У 2013–2014 роках Україна зіткнулася з безпрецедентним викликом національній безпеці, пов'язаним із зовнішньою агресією та внутрішньою дестабілізацією. Загроза військової інтервенції, яка матеріалізувалася у формі незаконної анексії Автономної Республіки Крим Російською Федерацією та подальшого розгортання бойових дій на сході України, зокрема в Донецькій і Луганській областях, призвела до кардинальних змін у системі державної безпеки.

На тлі ескалації сепаратистських виступів, збройного спротиву легітимній українській владі та масових порушень публічного порядку, органи державної влади були змушені вдатися до комплексу надзвичайних заходів

правового, організаційного й силового характеру. Зокрема, відповідно до положень Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV [106], ситуація в окремих районах Донецької та Луганської областей була офіційно кваліфікована як антитерористична операція (АТО). Це дало змогу не лише ввести в дію спеціальні механізми безпеки, але й забезпечити юридичне обґрунтування застосування сили з боку Збройних Сил України, Національної гвардії, Служби безпеки України та інших суб'єктів боротьби з тероризмом.

Правовий режим АТО дозволив застосовувати обмеження прав і свобод у межах, визначених Конституцією та міжнародними зобов'язаннями України, зокрема, щодо свободи пересування, збирання, власності та процесуальних гарантій. Це викликало низку правових дискусій у науковому середовищі, пов'язаних із межами допустимості таких обмежень, пропорційністю заходів, а також правовим статусом територій, на яких ведуться бойові дії.

Таким чином, події 2013–2014 років стали поворотним пунктом для правової системи України, адже на практиці продемонстрували необхідність адаптації нормативної бази до умов гібридної війни, реформування сектору безпеки, та інтеграції підходів національного законодавства з міжнародним гуманітарним правом. Це також актуалізувало питання забезпечення прав людини в умовах конфлікту та розбудови ефективної моделі правового реагування на надзвичайні ситуації без втрати демократичних стандартів управління [135;136].

Прийняття Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII [130] (який через повномасштабне вторгнення росії на територію України втратив чинність у 2022 році[107]) стало важливим етапом у формуванні національної правової позиції щодо збройного конфлікту на сході України. Цей нормативний акт закріпив ключові підходи державної політики в умовах гібридної агресії, трансформуючи юридичну модель реагування на

зовнішню загрозу та усуваючи низку правових невизначеностей, що існували в межах режиму антитерористичної операції (АТО).

Одним із базових положень Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року є офіційне визнання факту збройної агресії Російської Федерації проти України та тимчасової окупації частини території Донецької і Луганської областей. Це дало змогу зміцнити позиції України в міжнародно-правовому полі, визначивши агресора відповідно до норм міжнародного гуманітарного права та Статуту ООН. Відповідно, з цього моменту Російська Федерація визнається державою-окупантом, а контроль над частиною української території – здійснюваним нею безпосередньо або через окупаційну адміністрацію.

Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року встановив принципи державної політики на тимчасово окупованих територіях, які включають: забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності України, захист прав і свобод громадян, які проживають на окупованих територіях, невизнання жодних актів окупаційної влади, а також заборону будь-якої легітимації фактичного стану справ.

Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року також закріплював створення нового формату реагування на конфлікт – проведення Операції об'єднаних сил (ООС) замість АТО, яка передбачає централізацію військового управління в зоні конфлікту та підпорядкування всіх силових підрозділів (включно з ЗСУ, СБУ, МВС тощо) об'єднаному оперативному штабу Збройних Сил України. Такий підхід відповідав вимогам сучасного воєнного управління та дозволив більш ефективно координувати дії у сфері безпеки.

Крім того, Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року передбачав можливість обмеження конституційних прав і свобод громадян у межах тимчасово окупованих територій та зон проведення ООС відповідно до норм Конституції України і міжнародного права. Це забезпечило нормативну базу для проведення контррозвідувальних, спеціальних, оборонних заходів та сприяло більш легітимному управлінню конфліктною територією.

Таким чином, Закон № 2268-VIII не лише модернізував механізми державного управління в умовах збройного конфлікту, але й заклав фундамент для подальших дій у напрямку реінтеграції тимчасово окупованих територій, захисту прав постраждалого населення та утвердження верховенства права. Він також підкріпив міжнародну правову позицію України в межах позовів до міжнародних судів і міжнародних політико-правових процесів.

Обмеження прав і свобод громадян, запроваджені у зв'язку з проведенням антитерористичної операції (АТО) на території Донецької та Луганської областей, значною мірою відтворювали ті заходи, які передбачені у випадку офіційного введення воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [132]. Йдеться, зокрема, про такі інструменти впливу, як заборона чи обмеження пересування громадян, можливість проведення обшуків представниками Збройних Сил України, тимчасове вилучення майна для потреб оборони тощо.

Разом з тим варто наголосити, що воєнний стан на відповідній території офіційно оголошений не був. АТО здійснювалася на підставі іншого законодавчого акта – Закону України «Про боротьбу з тероризмом», і тому застосування заходів, характерних для правового режиму воєнного стану, відбувалося поза чітко окресленою конституційною процедурою. Це призвело до фактичного розширення повноважень держави та силових структур без належної правової визначеності й судового контролю, що, в свою чергу,

створило ризики для реалізації основоположних прав і свобод, зокрема права приватної власності.

Особливу стурбованість викликає відсутність чіткого механізму компенсації за мобілізаційне вилучення майна чи його пошкодження в зоні конфлікту, обмеженість можливостей захисту власників в адміністративному чи судовому порядку, а також відсутність загального реєстру вилученого майна. У цьому контексті актуалізується питання відповідності дій державних органів принципу верховенства права, який вимагає чіткої правової основи для будь-якого втручання у сферу приватної власності, пропорційності таких заходів та наявності засобів правового захисту.

Таким чином, ситуація з правовим регулюванням АТО засвідчила існування суттєвого дефіциту у системі гарантій захисту права власності в Україні в умовах надзвичайних ситуацій. Це вимагає подальшого вдосконалення національного законодавства, зокрема шляхом гармонізації режимів надзвичайного стану, воєнного стану та антитерористичних операцій із міжнародними стандартами прав людини, посилення ролі судового контролю за обмеженням прав, а також створення ефективного механізму компенсації шкоди, заподіяної під час збройних конфліктів.

Теоретико-методологічні засади дослідження адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян України в умовах збройного конфлікту ґрунтуються на багатовимірному науковому підході, що включає філософські, загальнотеоретичні, історико-правові та спеціально-юридичні компоненти. Такий підхід забезпечує цілісне розуміння проблеми, її глибину та комплексність, що є особливо актуальним у сучасних умовах, коли питання захисту прав людини, зокрема права власності, набуває критичної важливості через триваючу збройну агресію проти України.

Загальнофілософський рівень методології передбачає звернення до ідеї права як форми соціальної справедливості, принципів гуманізму, свободи та поваги до людської гідності. У цьому контексті право власності постає не лише як юридична категорія, а як соціально значуща цінність, яка є базисом

людської автономії та матеріального забезпечення особистості. Філософія права дає змогу осмислити взаємозв'язок між державою та індивідом, легітимність обмежень прав в умовах воєнного часу та визначити баланс між публічними інтересами безпеки й приватними правами.

Загальнотеоретичний рівень аналізу ґрунтується на категоріальному апараті теорії держави і права, зокрема на поняттях «право власності», «публічна влада», «правовий режим», «гарантії прав». Теоретичне осмислення гарантій захисту права власності потребує уточнення структури цих гарантій, їх поділу на нормативні, інституційні, процедурні та практичні, а також аналізу ефективності механізмів реалізації й захисту права власності в адміністративно-правовій площині.

Історико-правовий аспект дозволяє простежити еволюцію правових підходів до захисту власності в умовах надзвичайних ситуацій – зокрема в періоди воєн, окупацій, соціальних катастроф. Досвід минулого (зокрема правові механізми, застосовувані під час воєн ХХ століття) надає важливий аналітичний матеріал для оцінки правомірності сучасних обмежень прав, застосування інституту реквізиції, мобілізаційного вилучення, компенсаційних механізмів.

На спеціально-юридичному рівні провідне місце займає адміністративно-правовий метод дослідження, який передбачає аналіз нормативно-правових актів, що регламентують режим надзвичайного, воєнного стану, антитерористичних операцій, а також правозастосовчої практики органів державної влади та місцевого самоврядування. Застосування логіко-юридичного, системно-структурного, порівняльно-правового та функціонального методів дозволяє дослідити ефективність правових інструментів захисту, виявити колізії й прогалини в законодавстві, оцінити адміністративну практику, зокрема щодо реквізиції майна, судового захисту, відшкодування шкоди тощо.

Таким чином, методологічна основа дослідження є багаторівневою, інтегративною та міждисциплінарною. Вона дозволяє розглядати

адміністративно-правові гарантії права власності громадян не лише як механізми реалізації конституційних прав, але і як інструменти забезпечення стабільності та довіри до держави в умовах глибокої соціальної та безпекової турбулентності.

Продовжуючи цю думку, зазначимо, що методологічний інструментарій дослідження адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян України, які постраждали внаслідок збройної агресії на частині території України, є також надзвичайно широким та міждисциплінарним за своєю природою. Він включає комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних, порівняльно-правових та соціально-гуманітарних методів, які дозволяють здійснити всебічне й глибоке пізнання природи правових механізмів, що забезпечують реалізацію і захист права власності в умовах збройного конфлікту.

Методологія як важливий компонент науково-пізнавальної діяльності охоплює систему особливих прийомів, принципів, способів, філософських засад дослідження правових явищ. У цьому контексті адміністративно-правові гарантії виступають не лише як нормативно-правові інститути, але як соціальні феномени, що перебувають у тісному взаємозв'язку з політичним режимом, безпековою ситуацією, економічним становищем держави та рівнем правової культури суспільства.

Серед загальнонаукових методів доцільно виокремити системний аналіз, який дозволяє дослідити адміністративно-правові гарантії в єдності їхніх структурних елементів, функціональних зв'язків та взаємодії з іншими правовими інститутами. Метод аналізу і синтезу застосовується для розчленування досліджуваного об'єкта на складові елементи, а також для подальшого узагальнення отриманих результатів. Метод індукції та дедукції забезпечує логічне висновування щодо загальних закономірностей правового регулювання в умовах воєнного часу.

Формально-юридичний метод, як основний у юриспруденції, застосовується для аналізу чинного адміністративного законодавства у сфері

захисту прав власності. З його допомогою досліджуються юридична природа норм, структура правових інститутів, специфіка правових процедур. Порівняльно-правовий метод дозволяє вивчити досвід інших держав у сфері захисту права власності в умовах збройного конфлікту або надзвичайного стану, що може бути корисним для імплементації відповідних практик в Україні.

Соціологічний метод забезпечує вивчення впливу правових норм і рішень органів державної влади на реальний стан захисту прав постраждалих власників. Зокрема, через аналіз практики адміністративного судочинства, опитування постраждалого населення, оцінку ефективності процедур компенсації, відшкодування та реквізиції. Емпіричні методи дають змогу виявити прогалини у правозастосуванні, а також виміряти реальний рівень реалізації адміністративно-правових гарантій.

Отже, комплексний методологічний підхід до дослідження адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян в умовах збройного конфлікту дозволяє не лише сформулювати теоретичні засади їх правового забезпечення, а й розробити конкретні прикладні рекомендації для вдосконалення чинного законодавства та адміністративної практики. Це, у свою чергу, сприятиме зміцненню правової державності, утвердженню верховенства права та формуванню ефективної системи захисту прав і свобод громадян в умовах надзвичайних викликів [45, с. 23-25]. Використання багатокомпонентного методологічного інструментарію є ключовим для глибокого наукового дослідження адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян України в умовах збройного конфлікту. Обґрунтоване поєднання загальнонаукових і спеціально-юридичних методів дозволяє не лише описати явище, а й виявити закономірності його розвитку, системні проблеми та можливі шляхи вдосконалення.

Застосування діалектичного методу в межах обраної тематики дає змогу осмислити гарантії права власності як динамічну правову категорію, що змінюється під впливом соціально-політичних чинників, зокрема війни, та

відповідає потребам часу. Він дозволяє виявити суперечності між правовими приписами і правозастосовною практикою, а також окреслити вектори їхнього подолання.

Системно-структурний підхід уможливорює аналіз гарантій захисту права власності як внутрішньо організованої сукупності елементів, кожен з яких виконує певну функцію у забезпеченні ефективної правової охорони. Застосування цього методу дозволяє виявити, як на рівні нормативного регулювання, так і на рівні реалізації та захисту прав, діють структурні зв'язки між загальносоціальними гарантіями (економічними, політичними, культурними тощо) та спеціальними юридичними (процедурними і матеріально-правовими нормами). Такий підхід дозволяє комплексно аналізувати гарантії як результат взаємодії політичної волі держави, інституційного механізму та правосвідомості громадян.

Методи аналізу й синтезу використовуються для розчленування досліджуваного об'єкта на складові частини – наприклад, адміністративні інструменти, судові механізми, особливості регулювання в умовах АТО/ООС або воєнного стану– з подальшим їх узагальненням, встановленням загальних властивостей, закономірностей функціонування. Формально-юридичний метод забезпечує дослідження норм адміністративного, земельного, житлового, бюджетного права, які прямо чи опосередковано регулюють питання реалізації та захисту права власності в умовах воєнного стану. Зокрема, досліджуються положення законів, підзаконних актів, рішень органів місцевого самоврядування, актів Верховного Головнокомандувача, а також судова практика [29].

Порівняльно-правовий метод дозволяє зіставити українські правові механізми з підходами, застосовуваними у міжнародному праві (зокрема, у сфері захисту права власності під час надзвичайних ситуацій), та у законодавствах країн, що мають аналогічний досвід внутрішніх збройних конфліктів (наприклад, Грузії, Молдови, Ізраїлю). Цей метод сприяє адаптації позитивних іноземних практик у вітчизняне законодавче поле.

Методи класифікації та групування використовуються для побудови типології адміністративно-правових гарантій, їх диференціації за суб'єктами реалізації, рівнем нормативного закріплення, механізмами реалізації та ефективністю. Статистичний і соціологічний методи дозволяють проаналізувати емпіричні дані – кількість звернень до судів, факти порушення прав власників, проблематику компенсацій та реалізацію прав переселенців і постраждалих.

Таким чином, методологічний арсенал, задіяний у дослідженні адміністративно-правових гарантій права власності, спрямований на виявлення як теоретичних, так і практичних аспектів проблематики, забезпечуючи підґрунтя для формулювання обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання у сфері захисту власності громадян України в умовах збройної агресії [143, с. 7–8].

У науковій літературі система гарантій захисту прав людини і громадянина, зокрема права власності, дедалі частіше розглядається не лише як сукупність норм матеріального та процесуального характеру, але й як результат скоординованої правотворчої, правозастосовної та організаційної діяльності органів публічної влади, зокрема органів державного управління. Такий підхід дозволяє осмислити гарантії не як формально-правові конструкції, а як функціональну систему забезпечення реалізації прав.

Правотворча діяльність є первинною ланкою в системі гарантій, оскільки саме вона формує нормативну основу для реалізації та захисту права власності. У цьому аспекті особливо важливою є якість законодавства: його чіткість, узгодженість, відповідність міжнародним стандартам прав людини, передбачуваність і здатність адаптуватися до кризових обставин, зокрема до умов збройного конфлікту. Прийняття актів, спрямованих на визначення статусу майна, що перебуває на тимчасово окупованих територіях, компенсаційних механізмів, регламент дій органів влади щодо примусового вилучення майна в умовах надзвичайного чи воєнного стану – усе це є проявом правотворчих гарантій [88].

Правозастосовна діяльність – це процес реалізації закладених у праві гарантій, зокрема через адміністративні процедури, судовий захист, дії органів місцевого самоврядування. У цій площині гарантії постають як здатність уповноважених суб'єктів – органів публічної влади, посадових осіб – забезпечити дієвий механізм поновлення порушених прав, зокрема через суд, адміністративні органи, органи правопорядку. Особливої актуальності в цьому контексті набувають гарантії доступу до правосуддя в умовах збройного конфлікту, розслідування воєнних злочинів, відшкодування завданої шкоди, збереження доказів порушення прав.

Організаційна діяльність полягає у створенні ефективної інституційної, управлінської та інфраструктурної спроможності держави, необхідної для практичного забезпечення реалізації та захисту права власності. Сюди належить функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, діяльність спеціалізованих фондів (наприклад, компенсаційних), створення електронних реєстрів ушкодженого чи втраченого майна, забезпечення роботи центрів безоплатної правової допомоги, інформаційно-консультаційна підтримка громадян.

Таким чином, системний підхід до гарантій права власності дозволяє їх розглядати як результат взаємодії нормативної (правотворчої), практичної (правозастосовної) та управлінської (організаційної) діяльності публічної влади. Такий підхід дає змогу виявити не лише нормативні прогалини, а й інституційні та процедурні недоліки в забезпеченні права власності, що є особливо важливим у кризових умовах, зокрема збройної агресії [5, с. 5] тощо.

Застосування діалектичного методу в межах дослідження адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян в умовах збройного конфлікту дозволяє глибше розкрити взаємозв'язок і суперечності між окремими складовими правового регулювання, процесом реалізації права та механізмами його захисту. Саме діалектичний підхід надає можливість виявити динамічну природу адміністративно-правових гарантій, які постійно

змінюються під впливом соціально-політичних умов, викликів безпеці, нормативної еволюції та практики їх застосування.

Завдяки цьому методу забезпечується науково обґрунтоване розмежування таких категорій, як «адміністративно-правові гарантії прав», «адміністративно-правові гарантії реалізації (забезпечення) прав» та «адміністративно-правові гарантії захисту прав». Зокрема, перша категорія охоплює правові умови, які уможливають визнання за особою права (у тому числі права власності); друга – охоплює інституційно-нормативні засоби реалізації права; третя – стосується механізмів поновлення чи захисту порушеного права, насамперед у сфері публічного управління [90, с. 56-65].

Використання системного підходу у поєднанні з діалектикою дає змогу подивитися на зазначену проблематику не ізольовано, а в контексті ширшої правової системи, з урахуванням впливу політичних, соціальних, економічних та міжнародно-правових чинників. Це також дозволяє не лише концептуалізувати гарантії як юридичну категорію, а й запропонувати практично значимі пропозиції щодо їх удосконалення в умовах воєнного часу.

Крім того, у контексті юридичного аналізу важливим є застосування загальнонаукового методу класифікації, що дозволяє систематизувати юридичні факти та події, які мають значення для виникнення, зміни або припинення права власності. Зокрема, за допомогою класифікації можна виділити юридичні факти: індивідуального (адресного) характеру – такі як прийняття адміністративного акта про вилучення майна; загальнонормативного характеру – наприклад, видання нормативно-правових актів про спеціальний порядок використання майна під час надзвичайного стану; а також юридичні події (обстріли, бойові дії), що не залежать від волі суб'єктів, але зумовлюють правові наслідки.

Таким чином, поєднання діалектичного методу, системного підходу та методу класифікації створює ефективну методологічну платформу для дослідження гарантій захисту права власності в умовах надзвичайних викликів, зокрема збройної агресії, що дозволяє обґрунтувати цілісну

концепцію адміністративно-правового захисту права власності громадян України, що відповідає умовам воєнного стану та принципам верховенства права [87, с. 95].

Історичний метод відіграє ключову роль у науковому дослідженні адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян, особливо в умовах збройного конфлікту, що триває на території України. Історичний підхід дає змогу простежити еволюцію правового регулювання відносин власності, зокрема механізмів її охорони та захисту в різні періоди державного розвитку – від середньовічної доби до сучасності, з урахуванням умов війни, окупації, зміни режимів та правопорядків.

У контексті правового регулювання майнових прав особливий інтерес становлять положення Руської Правди – найважливішої пам'ятки давньоруського права, яка містила численні норми, спрямовані на захист власності. Зокрема, передбачалося накладення штрафів за завдання майнової шкоди, крадіжки, псування майна, що було підтвердженням наявності і правового, і суспільного усвідомлення необхідності захисту права приватної власності. Як зазначає І. Бойко, соціально-економічні процеси періоду Київської Русі сприяли розвитку цивільного обороту, що, у свою чергу, вимагало вдосконалення правових механізмів охорони прав власника.

Далі, в період Литовсько-Руської держави (XIV–XVI ст.) та під владою Речі Посполитої, правовий статус власності набув певних особливостей. Величезне значення мали норми Литовських статутів, які кодифікували правові засади цивільного обігу, зокрема питання спадкування, застави, продажу та судового захисту майнових прав. Приватна власність визнавалася невід'ємним правом особи, а її порушення каралося згідно з нормами писаного права. Такі положення мали значний вплив на подальше правове мислення та інститути українського права.

У період підпорядкування українських земель Російській імперії та Австро-Угорщині закладалися підвалини сучасної правової системи, зокрема адміністративно-правових інструментів захисту прав власності. У цей час

були розроблені й застосовані перші системні заходи управління майном під час воєн, у тому числі конфіскації, реквізиції, заходи компенсації. Нормативне регулювання цих процесів давало змогу здійснювати публічне втручання в право власності в умовах війни, але з формальними юридичними підставами.

Радянський період характеризувався домінуванням публічної власності, репресивною практикою вилучення майна та формальним характером гарантій майнових прав громадян. Проте й у цей час існували норми, які регламентували питання відшкодування шкоди, заповдіяної майну під час надзвичайних ситуацій (стихійних лих, військових дій).

Сучасна історія України з часу набуття незалежності у 1991 році продемонструвала поступовий перехід до ринкової моделі економіки, де права власності стали фундаментальною цінністю. Конституція України 1996 року закріпила принцип непорушності права приватної власності, а Цивільний кодекс України – систему його захисту. Водночас події 2014 року (анексія Криму, агресія РФ на Донбасі), а згодом і повномасштабна війна з 2022 року актуалізували питання адміністративно-правових засобів захисту прав власності в умовах збройного конфлікту.

Таким чином, історичний метод дозволяє простежити закономірності становлення правових механізмів захисту майна в умовах воєн, соціальних катаклізмів та державних трансформацій. Це, у свою чергу, дає можливість сформулювати системне розуміння сучасних адміністративно-правових гарантій права власності, враховуючи не лише юридичні, а й соціальні, економічні та політичні чинники, що впливають на їхню ефективність [52, с. 391–396].

Важливим аспектом дослідження адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян України, особливо в умовах збройного конфлікту, є належне застосування наукових методів, які дозволяють не лише виявити прогалини та суперечності у правовому регулюванні, але й сформулювати рекомендації щодо його удосконалення. Одним із ключових інструментів такого наукового пізнання є формально-юридичний метод, що дає змогу здійснити точний аналіз нормативних положень чинного

законодавства, з'ясувати логічні зв'язки між ними, дослідити внутрішню узгодженість нормативно-правових актів. Застосування цього методу забезпечує об'єктивну оцінку юридичних конструкцій та дозволяє встановити наявність правових колізій, недосконалість термінології, дублювання норм, що істотно впливає на ефективність реалізації прав громадян на власність.

У контексті збройного конфлікту в Україні особливого значення набуває порівняльно-правовий метод, який дозволяє залучити позитивний досвід інших країн, що пережили подібні кризові явища. Аналіз іноземного досвіду, зокрема механізмів компенсації за знищене або вилучене майно, функціонування реєстрів пошкодженого майна, судового та адміністративного захисту прав власників, сприяє напрацюванню ефективних моделей імплементації таких практик в українське правове поле. У цьому контексті доцільним є також використання методу аналогії, що дозволяє заповнити існуючі правові лакуни на основі вже апробованих норм, адаптуючи їх до українських умов.

Не менш важливими є методи аналізу та синтезу, які забезпечують систематизацію наявних знань, формування цілісного уявлення про структуру адміністративно-правових гарантій, виявлення їхніх елементів та логічних взаємозв'язків. Аналіз конкретних правових ситуацій дозволяє побачити не лише формальну, але і фактичну ефективність тих чи інших гарантій, що є основою для розробки пропозицій щодо їхнього вдосконалення.

Для оцінки результативності діяльності органів публічного управління та судової системи у сфері захисту прав власності в умовах воєнного стану необхідне застосування статистичного методу. Він дозволяє зібрати дані щодо кількості звернень громадян з питань захисту права власності, кількості позитивно вирішених справ, рівня відшкодування збитків, що виникли внаслідок збройної агресії. У поєднанні з соціологічним методом, цей підхід дозволяє отримати уявлення про рівень правової обізнаності населення, їхню оцінку діяльності державних органів, виявити соціальні очікування, пов'язані з реалізацією майнових прав.

Комплексне застосування методів емпіричного та експериментально-теоретичного рівнів створює науково обґрунтовану основу для розробки ефективної політики у сфері захисту права власності. Це включає як аналіз чинного законодавства, так і тестування можливих законодавчих новацій через правові експерименти, моделювання управлінських ситуацій, апробацію нових правових механізмів.

Підсумовуючи, зазначимо, що методологічна база дослідження адміністративно-правових гарантій захисту права власності в умовах збройного конфлікту має бути максимально широкою, комплексною та інтегрованою.

Зазначене положення про переважне дослідження гарантій прав людини саме в межах конституційно-правової науки має під собою вагоме підґрунтя. Вітчизняні дослідники, зокрема Т. Заворотченко, акцентують увагу на комплексному розумінні категорії конституційно-правових гарантій прав і свобод людини і громадянина, визначаючи їх як закріплену на нормативному рівні систему спеціальних юридичних інструментів, організаційно-правових механізмів і процедур, спрямованих на забезпечення реального здійснення, охорону та ефективний захист суб'єктивних прав. Такий підхід дозволяє виявити глибинний зв'язок між загальними правозахисними функціями держави та конкретними адміністративно-правовими інструментами, застосовуваними для гарантування права власності, зокрема в умовах збройного конфлікту.

Концепція Т. Заворотченко є особливо цінною для розуміння того, що адміністративно-правові гарантії права власності не можуть існувати у відриві від загальної системи гарантій прав і свобод, визначених на рівні Основного Закону України. Таким чином, адміністративно-правовий механізм захисту майнових прав повинен розглядатися в нерозривному зв'язку з конституційними механізмами реалізації прав людини та громадянина, зокрема у сфері доступу до правосуддя, відшкодування збитків, запобігання порушенням з боку публічної адміністрації.

Інтеграція методологічних засад з конституційно-правової площини до галузі адміністративного права дозволяє створити універсальну методіку дослідження правових гарантій, що базується на принципах верховенства права, юридичної визначеності, рівності перед законом і недопущення дискримінації. Саме такий підхід є доречним і необхідним в умовах, коли право власності громадян зазнає безпрецедентних викликів через воєнну агресію, тимчасову окупацію, переміщення осіб, знищення чи втрату майна.

Таким чином, застосування положень конституційно-правової науки, зокрема концептуальних напрацювань щодо гарантій прав і свобод, збагачує адміністративно-правове дослідження та сприяє комплексному осмисленню механізмів захисту права власності, що дозволяє не лише зберігати міжгалузеву єдність правового регулювання, але й формувати новітні інституційні рішення, які відповідатимуть сучасним реаліям і потребам громадян України [36, с. 132-137;35].

Згідно з науковим підходом Т. Заворотченко, конституційно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина мають комплексний, багатоаспектний характер, що відображається у притаманних їм особливостях, структурі та функціональному призначенні. Серед ключових ознак, які вирізняють ці гарантії як специфічну правову категорію, автор визначає такі: високий рівень свободи, універсальність, пріоритетність у правовій системі, системність, фундаментальність, значущість для реалізації правового статусу особи, а також державна забезпеченість як інституційна ознака гарантій. У сукупності ці характеристики дозволяють розглядати гарантії не лише як техніко-юридичні інструменти, а як соціально-правові механізми, що сприяють реалізації конституційних цінностей – свободи, рівності, справедливості.

Окрему увагу дослідник приділяє класифікації гарантій, виділяючи дві основні групи: нормативно-правові та організаційно-правові. Нормативно-правові гарантії охоплюють систему правових норм, що встановлюють, закріплюють та забезпечують можливість реалізації, охорони й захисту прав і

свобод особи. Ці гарантії є базовими, оскільки формують юридичну основу для всієї системи захисту прав. До них належать конституційні положення, закони, підзаконні акти, міжнародні договори, ратифіковані Україною. Вони встановлюють як суб'єктивні права, так і правовий механізм їх здійснення. Організаційно-правові гарантії реалізуються через функціонування інститутів держави, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, медіа, а також через діяльність посадових осіб і правозастосовних органів. Ці гарантії мають прикладний характер – через них здійснюється практична реалізація прав, зокрема доступ до адміністративних процедур, звернення до суду, можливість оскарження дій органів влади, участь у публічному управлінні, діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини тощо.

Значення такої класифікації полягає в тому, що вона дозволяє провести чітке розмежування між статичним (нормативним) і динамічним (функціональним) рівнями реалізації правових гарантій. Такий підхід є особливо релевантним для аналізу адміністративно-правових гарантій права власності, які мають одночасно нормативну основу та забезпечуються через функціонування органів публічного адміністрування, судової системи, інституцій нагляду і контролю.

Отже, методологічна база, сформована на основі досліджень Т. Заворотченко, є ґрунтовною для подальшого аналізу адміністративно-правових гарантій у специфічних умовах, зокрема в період збройного конфлікту або надзвичайного стану. Вона дозволяє не лише теоретично структурувати предмет дослідження, але й розробити ефективні практичні механізми забезпечення й захисту майнових прав громадян [35, с. 95-99].

Цікавим є підхід, запропонований у ряді наукових публікацій, де сформульовано оригінальну систему класифікації гарантій у конституційному праві. Замість використання традиційних підстав, автор виокремлює цілу низку критеріїв, що дозволяють здійснити більш глибоку й багатогранну типологізацію гарантій. Зокрема, до таких критеріїв він відносить: сферу реалізації гарантій (тобто галузь правовідносин, у межах якої вони

функціонують); спосіб їх формулювання та викладення у нормативних актах; форми захисту (у судовому, позасудовому або несудовому порядку); юридичну природу норм, що встановлюють гарантії (матеріально-правові або процесуально-правові); форму нормативного вираження (закон, підзаконний акт тощо); особливості механізмів забезпечення реалізації гарантій; механізм дії гарантій у практичній площині; рівень деталізації або конкретизації, з яким гарантії сформульовані у правових джерелах. Такий багатовимірний підхід дозволяє глибше осмислити структуру гарантій прав і свобод та забезпечити їх комплексне правове дослідження [79, с. 10-12].

Розвиваючи тему класифікації гарантій у конституційному праві, О. Альонкін звернув увагу на специфічну категорію гарантій, що стосуються забезпечення охорони та захисту прав людини. На його думку, такі гарантії не зводяться виключно до сукупності правових норм. Вони передбачають також наявність обов'язків у державних органів і установ, які мають активно діяти задля охорони, захисту та, у разі необхідності, відновлення порушених прав. Іншими словами, зазначена група гарантій включає не лише нормативне регулювання, але й організаційно-функціональну складову, покладену на державні інституції як обов'язок перед громадянами [8, с. 15-25].

У трудовому праві юридичні гарантії розглядаються як важливі правові інструменти забезпечення та охорони трудових прав працівників. Вітчизняні науковці акцентують увагу на тому, що гарантії в цій галузі мають не лише нормативне, а й практичне значення, оскільки сприяють реальному втіленню прав і свобод працівників у трудових правовідносинах.

Так, дослідниця Н. Кохан визначає зміст юридичних гарантій через ключові правові категорії – «засоби», «способи» та «умови». Вона підкреслює, що гарантії охоплюють як правові засоби і способи реалізації та захисту прав, так і умови, за яких забезпечується належне функціонування правової системи в контексті праці. Згідно з її підходом, юридичні гарантії формуються суспільством та державою і слугують інструментами для впровадження трудових прав у практичну площину.

Важливою складовою наукового аналізу гарантій у трудовому праві, на думку Н. Кохан, є їх класифікація. Вона пропонує ділити гарантії на загально-правові та спеціалізовані (галузеві). До загально-правових гарантій належать ті, що діють у межах усієї правової системи – наприклад, гарантії судового захисту прав особи, які є універсальними для всіх галузей права. Окремо дослідниця виокремлює міжгалузеві гарантії, які одночасно притаманні кільком галузям – зокрема, цивільному та трудовому праву – і базуються на інтеграції державного та договірнього регулювання.

До спеціалізованих (галузевих) гарантій Н. Кохан відносить ті, що характерні саме для трудового права. Вони визначають специфіку захисту прав працівника, наприклад, у випадках притягнення до матеріальної відповідальності, при зміні істотних умов праці, звільненні, переведенні, призначенні до трудових обов'язків, охороні материнства тощо. Такі гарантії є необхідними умовами для реального забезпечення стабільності трудових правовідносин та створення належних умов праці. Отже, гарантії у трудовому праві не обмежуються лише абстрактним нормативним змістом. Вони є багаторівневою системою правових засобів, покликаних забезпечити не лише формальне, а й фактичне втілення трудових прав, що є фундаментом соціально орієнтованої державної політики [57, с. 6]. Окремим напрямом наукових пошуків у межах дисертаційних досліджень із трудового права є аналіз юридичних гарантій у контексті реалізації окремих трудових прав. Зокрема, актуальність мають праці, присвячені вивченню гарантій при укладенні трудового договору, забезпеченню права на працю, права на відпочинок, а також права особи на соціальний захист [22;181;180].

У сфері укладення трудового договору юридичні гарантії розглядаються як комплекс правових механізмів, що забезпечують вільний вибір працівником місця роботи, заборону дискримінації під час прийняття на роботу, дотримання вимог щодо рівності умов праці для різних категорій осіб. У межах дисертаційного аналізу порушуються питання правової охорони трудових прав вразливих груп (жінок, молоді, осіб з інвалідністю) при

прийнятті на роботу, гарантій у разі конкурсного відбору, проходження випробувального терміну тощо.

Щодо гарантій права на працю та на відпочинок, у наукових розвідках акцентується увага на необхідності законодавчого закріплення таких гарантій, як право на справедливі умови праці, гідну оплату, нормалізований режим праці, належну тривалість робочого часу і відпочинку, включаючи щотижневі вихідні дні, оплачувану щорічну відпустку. Досліджується питання ефективності механізмів контролю за додержанням цих гарантій з боку державних інституцій, зокрема Держпраці, а також судового захисту прав працівників у випадках їх порушення.

У контексті юридичних гарантій права особи на соціальний захист у трудовому праві йдеться про забезпечення матеріального забезпечення у випадках втрати працездатності, безробіття, хвороби, настання нещасного випадку на виробництві, а також у разі вагітності та пологів. Дослідження вказують на необхідність удосконалення нормативного регулювання соціального страхування, створення рівного доступу до системи соціального захисту як для працівників, зайнятих у формальному секторі, так і для тих, хто працює неофіційно [170].

Таким чином, дисертаційні дослідження підтверджують, що юридичні гарантії у сфері трудового права є динамічною і багатогранною категорією, яка потребує постійної уваги законодавця та науковців, особливо в умовах змін ринку праці, цифровізації економіки та зростаючого значення гнучких форм зайнятості.

Кримінально-правова наука також приділяє значну увагу дослідженню проблем юридичного гарантування прав і свобод людини, зокрема в умовах обмеження свободи. У цьому контексті заслуговує на увагу наукова праця Ю. Чеботарьової, яка досліджувала систему гарантій прав особи, що перебуває в умовах позбавлення волі. Авторка обґрунтовано наголошує на особливому значенні судового захисту як ключового елементу правових гарантій у подібних умовах. Вона зазначає, що саме судовий контроль є визначальним

інструментом запобігання свавільному втручанню в особисті права засуджених та засобом забезпечення дотримання принципів законності й гуманізму у процесі виконання покарання.

Юридичні норми кримінально-виконавчого права, як підкреслює дослідниця, слугують не лише інструментом регламентації режиму відбування покарання, а й виступають засобом реалізації гарантій законності під час утримання осіб, позбавлених волі. Їхня дія спрямована на те, щоб мінімізувати ризики порушення прав засуджених, забезпечити дотримання встановлених процедур і запобігти зловживанням з боку адміністрації установ виконання покарань.

Особливої уваги в дослідженні надається питанню вичерпності переліку обмежень прав засуджених. У цьому аспекті Чеботарьова акцентує на тому, що жодні інші обмеження, окрім передбачених законом, не можуть бути застосовані. Всі обмеження повинні мати чітке правове підґрунтя, а їхній обсяг і зміст не можуть тлумачитися розширено. Це забезпечує юридичну визначеність і стабільність правового статусу особи навіть у межах режиму позбавлення волі. Крім того, термін дії таких обмежень повинен строго відповідати строку, визначеному у вироку суду, що також є проявом принципу правової визначеності та судової легітимності [16, с. 15].

Незважаючи на те, що наведені наукові дослідження мають переважно галузеву спрямованість – у межах конституційного, трудового, кримінального, адміністративного та інших напрямів права – окремі з висунутих у них теоретичних положень мають універсальний характер. Зокрема, йдеться про доктринальні підходи до визначення поняття юридичних гарантій прав, їх сутнісної характеристики, ознак, структурних елементів, а також типології та класифікації. Ці підходи формують необхідне наукове підґрунтя для подальшого комплексного дослідження гарантій захисту права власності громадян, особливо в умовах дії воєнного стану.

У сучасних реаліях збройного конфлікту на території України питання забезпечення правового захисту майнових прав набуває особливої

актуальності. Це обумовлено як фактичними втратами власності громадянами, так і складністю механізмів компенсації, фіксації збитків та ефективного відновлення порушених прав у публічно-правовому полі. У цьому контексті вагоме значення мають саме юридичні гарантії як інструменти практичної реалізації та відновлення правових можливостей осіб, що зазнали втрат внаслідок воєнних дій.

Окремі теоретичні підходи щодо поділу гарантій на загальносоціальні, юридичні, матеріальні, процесуальні, організаційні – як зазначено у працях представників різних галузей права – можуть бути трансформовані та адаптовані до специфіки адміністративно-правового режиму гарантування права власності в умовах воєнного стану. Зокрема, ідеї щодо необхідності нормативної визначеності гарантій, їх органічного зв'язку з ефективними механізмами реалізації, контролю та захисту прав є методологічно цінними для дослідження інституту майнових прав громадян в умовах правового режиму обмеження конституційних прав і свобод.

Таким чином, галузеві дослідження у сфері юридичних гарантій становлять вагомий науковий ресурс для формування міждисциплінарного підходу до розуміння та побудови ефективної системи адміністративно-правових гарантій захисту майнових прав громадян України в особливих умовах, пов'язаних з воєнною агресією, надзвичайними ситуаціями або окупацією. На їх основі можливо розробити концептуальні підходи до модернізації вітчизняного законодавства, що дозволить підвищити рівень захищеності прав громадян, відновити довіру до публічної влади та забезпечити відповідність правозастосовної практики міжнародним стандартам прав людини.

Наявний науковий доробок [61;179;169, с. 108-111] дає змогу зробити висновок, що в сучасній українській адміністративно-правовій науці склалося використання трьох основних термінологічних конструкцій для позначення гарантій, пов'язаних із реалізацією правового статусу особи: «адміністративно-правові гарантії прав, свобод і законних інтересів людини»,

«адміністративно-правові гарантії реалізації (забезпечення) прав», а також «адміністративно-правові гарантії охорони (захисту) прав».

Зазначені поняття хоч і мають певні відмінності у змісті, але всі використовуються у науковій літературі з метою визначення правових, інституційних і процедурних засобів, що забезпечують сталість адміністративно-правових відносин, у межах яких особа реалізує свої права, свободи та законні інтереси. Йдеться, перш за все, про правові механізми, що дозволяють людині або громадянину не лише скористатися належними їм правами, а й забезпечити їхню ефективну охорону від порушень, а в разі порушення – гарантувати можливість їхнього повноцінного відновлення.

Таким чином, сформувалася концепція адміністративно-правових гарантій, яка передбачає: наявність матеріальних і процесуальних норм, що забезпечують реальність правового статусу особи; інституційну структуру органів публічної адміністрації, на які покладено обов'язки гарантування прав; процедурні засоби судового та позасудового захисту прав громадян в адміністративно-правовій сфері.

Усі зазначені науковці – автори праць, присвячених тематиці гарантування прав людини в адміністративно-правовій площині – зробили вагомий внесок у формування наукового базису для осмислення правових механізмів захисту прав громадян в умовах складних суспільно-політичних трансформацій. Їхні напрацювання відіграють ключову роль у розробленні теоретико-методологічних засад дисертаційного дослідження, зокрема щодо конструювання категоріального апарату, класифікації адміністративно-правових гарантій та обґрунтування напрямів їх удосконалення.

Врахування зазначеного наукового доробку дозволяє розглядати проблему захисту прав у сфері публічного управління як багатовимірне явище, що охоплює як змістовні елементи права, так і організаційно-функціональні аспекти діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування. У контексті дослідження адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян в умовах збройного конфлікту, такий

міждисциплінарний підхід є необхідним для формулювання практико-орієнтованих пропозицій і науково обґрунтованих рекомендацій.

Важливим є такий напрям джерел, що сприяє комплексному дослідженню адміністративно-правових гарантій захисту майнових прав громадян України в умовах воєнного стану, що є пов'язаний із теоретичними й практичними напрацюваннями у сфері боротьби з тероризмом, права збройних конфліктів і міжнародного гуманітарного права.

У цьому контексті важливу увагу заслуговують погляди О. Г. Середи, який обґрунтовано зазначає, що система заходів із протидії терористичним загрозам включає не лише сукупність організаційно-політичних дій (зокрема, формування та реалізацію державної політики у сфері боротьби з тероризмом), але й охоплює різні правові засоби – адміністративно-правові, кримінально-правові, міжнародно-правові та інші. Саме в межах адміністративно-правового інструментарію концентрується основа для нормативного регулювання забезпечення правового режиму, необхідного для належного реагування на терористичну загрозу, у тому числі під час збройних конфліктів [153, с. 105-108].

У сучасних умовах збройної агресії проти України та впровадження правового режиму воєнного стану, значущість згаданих правових механізмів набуває особливої актуальності. Застосування положень Закону України «Про боротьбу з тероризмом», а також взаємодія цього закону з Законом України «Про правовий режим воєнного стану» дозволяють органам державної влади здійснювати обмеження деяких прав та свобод – зокрема, майнових – заради публічного інтересу, безпеки суспільства й захисту територіальної цілісності держави [152, с. 18-25].

Крім того, міжнародно-правові документи в галузі міжнародного гуманітарного права, насамперед Женевські конвенції 1949 року та їхні додаткові протоколи, встановлюють чіткі межі для втручання в права цивільного населення, зокрема у сфері власності, під час збройного конфлікту. Участь України у цих міжнародних договорах вимагає імплементації

відповідних стандартів у національну правову систему, що є ключовим для легітимності й правомірності заходів з обмеження чи вилучення майна в умовах воєнного стану або проведення антитерористичних операцій.

Таким чином, дослідження цього напрямку дозволяє поглибити розуміння меж правового впливу держави на майнову сферу громадян під час особливих правових режимів та воєнного стану, а також обґрунтувати необхідність посилення адміністративно-правових гарантій, які забезпечують баланс між захистом національної безпеки й дотриманням фундаментальних прав людини, включно із майновими правами [65, с. 113-115].

Навмисні атаки на цивільне населення, знищення критично важливої інфраструктури, що забезпечує життєдіяльність цивільних осіб, а також масове руйнування житла, об'єктів комунального господарства, актів мародерства та розкрадання приватного майна є одними з найгостріших гуманітарних викликів, які супроводжують збройні конфлікти у різних регіонах світу. Ці явища не лише порушують фундаментальні права людини, зокрема право на життя, безпеку, власність, але й призводять до довготривалих негативних соціальних, економічних і демографічних наслідків для постраждалих спільнот.

У відповідь на ці виклики міжнародне гуманітарне право (МГП) сформувало систему чітких норм, які зобов'язують сторони збройного конфлікту дотримуватися принципів розрізнення (між комбатантами і цивільними особами), пропорційності та гуманного ставлення. Женевські конвенції 1949 року та їхні Додаткові протоколи встановлюють заборону на спрямовані атаки проти цивільних осіб і цивільних об'єктів, визначаючи їх як воєнні злочини. Порушення цих норм вимагає не лише правової кваліфікації, але й належного реагування на національному та міжнародному рівнях.

Наукові дослідження, присвячені цій тематиці, дозволяють глибше зрозуміти правову природу відповідальності за воєнні злочини щодо цивільного населення. Зокрема, І. Жаровська аналізує порушення норм МГП щодо охорони цивільних осіб і цивільної інфраструктури, акцентуючи на

проблемах відповідальності за незаконні дії окупаційних сил [33, с. 18-22]. Ю.В. Георгієвський досліджує механізми відшкодування шкоди цивільним особам, заподіяної внаслідок збройного конфлікту, у контексті національного та міжнародного законодавства [18, с. 17-25]. О. С. Оболенцева-Красивська у своїх роботах [81] вивчає ефективність застосування міжнародних правових інструментів щодо захисту цивільного населення в умовах сучасних гібридних конфліктів.

Отже, дослідження порушень проти цивільного населення в умовах збройних конфліктів є не лише предметом міжнародного правового регулювання, але й нагальною проблемою національного значення, особливо в умовах агресії проти України. Актуальність наукової уваги до цієї тематики підтверджується як необхідністю адаптації вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів, так і завданням забезпечення ефективного захисту майнових прав громадян у періоди воєнного стану.

Збройний конфлікт та запровадження воєнного стану мають низку характеристик, що суттєво відрізняють їх від інших надзвичайних правових режимів і визначають специфіку гарантування та реалізації прав людини, зокрема права власності. Однією з ключових особливостей є високий рівень залученості цивільного населення, яке стає не лише об'єктом гуманітарного захисту, але й, у багатьох випадках, безпосереднім учасником або свідком бойових дій, евакуацій, примусових переміщень тощо. Відповідно, місцеві мешканці опиняються у вкрай уразливому становищі, особливо в умовах руйнування інфраструктури, відсутності доступу до базових послуг, медичної допомоги, механізмів захисту прав.

Другим визначальним чинником є активне застосування нерегулярних збройних формувань. У таких конфліктах сторони часто представлені не лише регулярними військовими підрозділами держави, але й незаконними воєнізованими групами, що не визнають загальноприйнятих норм міжнародного гуманітарного права, порушують Женевські конвенції, вчиняють акти мародерства, незаконного захоплення майна, переслідування

цивільних осіб за ознакою громадянства, політичної або етнічної приналежності. Це істотно ускладнює механізми правового реагування, відшкодування шкоди та притягнення до відповідальності винних осіб.

Третьою характерною рисою воєнного стану є використання диверсійних і терористичних методів ведення війни. Мають місце атаки на об'єкти критичної інфраструктури, енергетичні системи, транспортні вузли, знищення житлових масивів, що призводить до масових порушень прав людини, у тому числі права на життя, безпеку, житло та власність. Такі дії створюють стан правової невизначеності щодо належності й цілісності майна, його правового режиму, особливо коли йдеться про тимчасово окуповані території.

Таким чином, специфіка збройного конфлікту вимагає формування особливих адміністративно-правових механізмів реагування, у тому числі щодо захисту майнових прав осіб, які постраждали від воєнних дій. Законодавство та правозастосовна практика повинні бути адаптовані до умов нестандартних загроз, із врахуванням принципів міжнародного гуманітарного права, прав людини та ефективного публічного адміністрування [77, с. 314-319].

Норми міжнародного гуманітарного права (МГП) та права збройних конфліктів (ПЗК) мають на меті обмежити гуманітарні наслідки збройного протистояння та захистити цивільне населення, особливо вразливі групи, а також цивільні об'єкти, які не повинні зазнавати ураження у ході бойових дій. У сучасному міжнародному правопорядку ці норми слугують не лише декларативною основою, а й формують обов'язкові стандарти поведінки, які повинні враховуватись державами при розробці та застосуванні внутрішнього законодавства.

Одним із ключових принципів МГП є захист осіб, які не беруть або більше не беруть участі в бойових діях, включаючи поранених, полонених, переміщених осіб, а також цивільних мешканців, які опинились у зоні бойових дій. Ці норми ґрунтуються на положеннях Женевських конвенцій 1949 року та

Додаткових протоколів до них, які регламентують обов'язки сторін конфлікту щодо поваги до людської гідності, життя, недоторканості особи.

Особливе значення мають норми щодо захисту об'єктів, необхідних для виживання цивільного населення. Це стосується продовольчих складів, джерел водопостачання, систем електропостачання, лікарень, транспортної інфраструктури тощо. Знищення або пошкодження таких об'єктів розцінюється не лише як порушення прав цивільних осіб, але й як воєнний злочин відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду.

Заборона вивозити або приводити в непридатність зазначені об'єкти відображає фундаментальний принцип пропорційності та розмежування, відповідно до якого учасники конфлікту зобов'язані розрізняти цивільні та військові цілі та утримуватися від нападів на цивільну інфраструктуру, навіть за умов стратегічного протистояння.

Національне законодавство держав, що є учасниками міжнародних договорів у сфері МГП, зобов'язане імплементувати ці норми у внутрішній правопорядок. В українському контексті особливої актуальності це питання набуває у зв'язку з триваючим збройним конфліктом на сході країни та широкомасштабною агресією, внаслідок яких порушення прав цивільного населення набули системного характеру.

Таким чином, право збройних конфліктів є не лише джерелом обов'язкових норм, а й концептуальним підґрунтям для формування національного правового механізму захисту прав осіб, які не беруть участі в бойових діях. Його положення повинні бути покладені в основу адміністративно-правових гарантій, що забезпечують ефективне поновлення порушених прав, включаючи право власності, право на відшкодування шкоди, право на гуманітарну допомогу та безпечне середовище проживання [174, с. 77-83].

Воєнний стан в Україні становить особливий правовий режим, що запроваджується з метою захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки в умовах збройної агресії чи загрози

воєнного нападу. У таких умовах суттєво трансформується механізм реалізації майнових прав фізичних осіб. Ця трансформація зумовлена потребами забезпечення оборони держави, захисту життя та здоров'я населення, а також збереження стратегічно важливих об'єктів інфраструктури та ресурсів.

Воєнний стан не скасовує майнові права фізичних осіб, однак їх реалізація підпорядковується режиму публічного інтересу та обмежується з урахуванням конституційних засад, міжнародних стандартів прав людини, а також практики Європейського суду з прав людини. Уперше в Україні правовий механізм обмеження прав власності в умовах воєнного стану системно закріплено в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. У ньому передбачено низку заходів, зокрема тимчасове вилучення майна для потреб оборони (мобілізаційне вилучення), запровадження трудової повинності, обмеження свободи пересування, заборону діяльності окремих суб'єктів господарювання тощо.

Особливої уваги вимагає інститут примусового відчуження майна на підставі акту уповноваженого органу державної влади або військового командування. Хоча закон передбачає обов'язкове наступне відшкодування вартості відчуженого майна, на практиці часто виникають колізії щодо порядку, обсягу, суб'єкта компенсації. Такі обмеження мають відповідати критеріям законності, пропорційності та необхідності в демократичному суспільстві, відповідно до ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Слід зазначити, що в умовах воєнного стану змінюється й функціональне призначення права власності: воно все більше набуває публічно-службового характеру. Держава за таких умов виступає не лише гарантом, але й активним модератором перерозподілу ресурсів, що відображає модерний підхід до власності як до інструменту національної безпеки.

Водночас залишається проблема недостатньої визначеності деяких правових процедур, пов'язаних з реалізацією майнових прав у період воєнного стану. Це стосується, зокрема, порядку оцінки відчуженого майна, гарантій

правового захисту, строків і механізмів компенсації, а також недопущення зловживання з боку державних органів або військових адміністрацій. Практика свідчить про необхідність кодифікації спеціальних процедур у підзаконних актах або в окремому розділі Цивільного кодексу чи Закону України «Про адміністративну процедуру» [105].

Таким чином, воєнний стан слід розглядати як спеціальний режим реалізації майнових прав, у якому діють особливі правила взаємодії особи та держави. Основним завданням має бути досягнення балансу між інтересами національної безпеки та збереженням гарантованих прав фізичних осіб, що потребує як нормативного удосконалення, так і належного судового та адміністративного захисту таких прав.

1.3 Міжнародний та зарубіжний досвід нормативного регулювання майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану

Перша хвиля справ, що надійшли до ЄСПЛ у зв'язку із порушенням майнових та особистих немайнових прав особи, що обумовлено запровадженням режиму антитерористичної операції, є характерним для 2016 року. Так, у 2016 році за офіційними показниками Секретаріату ЄСПЛ на розгляді у зазначеному суді перебувало понад 3500 справ, де предметом оскарження були питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб, а також порушення особистих немайнових та майнових прав на території окупованих регіонів Донецької та Луганської областей [176, с. 17–23].

Чисельність оскаржень, що подаються до ЄСПЛ, є свідченням недосконалості національних правозахисних механізмів в Україні [13, с. 26–30].

За даними статистичного звіту ЄСПЛ за 2023 рік засвідчено, що проти України було подано 2531 справа, що від загальної кількості 34650 заяв складає близько 7 %. Предметом оскарження є дії національного уряду щодо

недотримання вимог ст. 8 Конвенції про основоположні права та свободи [51], що встановлює право особи на повагу до приватного і сімейного життя, та ст. 10 Конвенції про основоположні права та свободи [51], де закріплюється право особи на свободу вираження поглядів [17]. При цьому варто зазначити, що у відсотковому відношенні до чисельності населення України, то за кількістю поданих до ЄСПЛ Україна має коефіцієнт 0,56 звернень на 10000 осіб, тоді як у Польщі такий коефіцієнт складає 0,5, у Молдові – 2,6, у Бельгії -1,13 [17].

Загальною тенденцією розгляду звернень до ЄСПЛ є відмова у їх розгляді, що пов'язується із неприйнятністю висунутих вимог. В якості рекомендації ЄСПЛ щодо визначення прийнятності заяви до розгляду є встановлення для фізичних осіб такої сукупності фактів, як: встановлення того факту, порушення мало місце у межах юрисдикції цієї держави, згідно зі статтею 1 Конвенції (Van der Tang проти Іспанії, § 53 [190]), незалежно від свого громадянства, місця проживання, цивільного стану, становища або юридичної правоздатності; подання заяви лише живою особою або від їхнього імені (померла особа не може подавати заяви до ЄСПЛ) (Aizpurua Ortiz та інші проти Іспанії, §30 [183]). Подання заяви від імені померлої особи не допускається навіть через представника (Kaуа і Polat проти Туреччини) [159; 103, с. 12-13]. Для юридичних осіб критерієм прийнятності подання заяви до ЄСПЛ є : подання заяви проти «неурядову організацію» у значенні статті 34 Конвенції (згідно із роз'ясненнями ЄСПЛ вважаються «урядовими організаціями» на відміну від «неурядових організацій» у значенні статті 34 Конвенції не лише центральні державні органи, а й децентралізовані органи влади, які здійснюють «владні повноваження», незалежно від ступеня їхньої автономності від зазначених органів; це стосується також територіальних громад (Radio France та інші проти Франції, § 26 [199]), муніципалітетів (Ayuntamiento de Mula проти Іспанії (ріш.) або частини комуни, що бере участь у здійсненні публічної влади) [103].

У разі визначення прийнятності для колективних звернень від будь-якої групи приватних осіб, необхідно встановити відсутність інтересу місцевих адміністративно-територіальних утворень чи інших офіційних органів у поданні скарги проти будь-якої дії, караної державою, від якої вони залежать і від імені якої вони здійснюють публічну владу (Demirbaş та інші проти Туреччини [194]) [103, с.14].

У 123 справах проти України ЄСПЛ визнав наявність порушення не менше, ніж однієї норми Конвенції. Ліддерство за рівнем порушення вимог Конвенції обіймає російська федерація (у 2023 році було задоволено 217 звернень проти росії). Попри вихід росії із членства у Раді Європи та припинення участі у Конвенції з 16 вересня 2022 року [203], за неї зберігаються вимоги щодо належного виконання зобов'язань, поданих проти неї до цієї календарної дати.

У рішеннях проти України у 2023 року було встановлено такі юридичні факти, як: порушення статті 2 Конвенції (в частині позбавлення права на життя та відсутності ефективного розслідування); порушення статті 3 Конвенції (в частині відсутності ефективного розслідування та нелюдського, такого, що принижує гідність, поводження); порушення статті 5 Конвенції (право на свободу та особисту недоторканність); порушення статті 6 Конвенції (в частині права на справедливий суд та надмірної тривалості провадження); порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя); порушення статті 10 Конвенції (свобода вираження поглядів); порушення статті 11 Конвенції (свобода зібрань та об'єднань); порушення статті 13 Конвенції (право на ефективний засіб правового захисту); порушення статті 14 Конвенції (заборона дискримінації); порушення статті 1 Додаткового протоколу (захист права власності); інші порушення статей Конвенції.

Порушення права власності займає відносно незначний відсоток від загальної кількості справ, що при цьому не означає його абсолютний захист в Україні.

Відповідно до щорічного звіту за 2023 рік Комітету міністрів Ради Європи спостерігається відносний прогрес у виконанні рішень Європейського суду з прав людини у 2023 році, водночас підкреслюючи, що кілька важливих проблем залишаються. Згідно зі звітом, Комітет міністрів Ради Європи зміг закрити 982 справи протягом року після кроків, вжитих державами-членами. Це включає 180 виняткових випадків, які вимагають конкретних і часто широкомасштабних заходів для того, щоб подібні порушення прав людини більше не повторювалися. Крім того, було досягнуто багато важливих зрушень – у багатьох державах-членах – у справах, які на кінець року все ще залишалися на розгляді. 31 грудня 2023 року загальна кількість справ проти держав-членів, які перебували на розгляді Комітету, становила 3819, з яких 1071 була основною справою [197]. Ця цифра залишалася відносно стабільною протягом 2023 року, незважаючи на велику кількість нових справ, переданих до комітету судом. У звіті також підкреслюється більша залученість у процес виконання з боку як держав-членів, так і громадянського суспільства у 2023 році. Рекордна кількість планів дій/звітів була подана державами-членами, а також кількість повідомлень за правилом 9 від організацій громадянського суспільства та національних інститутів прав людини продовжували розвиватися.

Однак триваюча агресія Російської Федерації проти України продовжувала мати серйозний вплив на систему, серйозно вплинувши на здатність України швидко виконувати рішення Суду. Тим не менш, завдяки рішучості та тісній співпраці з Радою Європи Україні вдалося закрити 75 справ у 2023 році [197]. На противагу цьому, не було повідомлено про прогрес у жодній із справ проти Російської Федерації, які розглядаються ще 2 566 справ, що становить 40% від загальної кількості справ, що знаходяться на розгляді Комітету. Комітет міністрів ухвалив спеціальну стратегію розгляду цих справ у 2023 році, яка, зокрема, передбачає посилення співпраці з ООН та громадянським суспільством [197].

Європейські стандарти забезпечення прав людини, як зазначає В.К. Колпаков, визнаються загально визнаними принципами та нормами міжнародного права, і закріплюються у міжнародно-правових документах [50].

Європейські стандарти забезпечення прав людини передусім закріплено у Загальній декларації прав людини 1948 р. [37], Міжнародному пакті про громадянські й політичні права 1966 р. [72], керівних принципах Організації Об'єднаних Націй з питань внутрішнього переміщення населення країни, в тому числі осіб, потерпілих від збройного конфлікту в умовах воєнного стану та після скасування його дії.

Пріоритетним є вирішення справ, пов'язаних із захистом права особи на житло, права особи на користування та володіння землею, а також інших майнових прав внутрішньо переміщених осіб, порушених яких відбулось внаслідок збройного конфлікту. Вирішення такої категорії справ має базуватися на принципах, закріплених у «Принципах Пінейру», документах Ради Європи, а також у положеннях Рекомендації Rec (2006) 6 Комітету міністрів [15].

У Рекомендації Rec (2006) 6 Комітету міністрів [15] зазначено, що «21.1 All refugees and displaced persons have the right to full and effective compensation as an integral component of the restitution process. Compensation may be monetary or in kind. States shall, in order to comply with the principle of restorative justice, ensure that the remedy of compensation is only used when the remedy of restitution is not factually possible, or when the injured party knowingly and voluntarily accepts compensation in lieu of restitution, or when the terms of a negotiated peace settlement provide for a combination of restitution and compensation», що у перекладі означає – «Усі біженці та переміщені особи мають право на повну та ефективну компенсацію як невід'ємну складову процесу реституції. Компенсація може бути грошовою або натуральною. Держави, з метою дотримання принципу відновного правосуддя, забезпечують використання засобу правового захисту у вигляді компенсації лише тоді, коли засіб

правового захисту у вигляді реституції фактично неможливий, або коли потерпіла сторона свідомо та добровільно приймає компенсацію замість реституції, або коли умови мирного врегулювання шляхом переговорів передбачають поєднання реституції та компенсації» [202].

Відповідно до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи (2006)6 державам членам щодо внутрішньо переміщених осіб, ухваленої на 961-му засіданні заступників міністрів, зазначено, що Україна при формуванні національного законодавства та практики щодо внутрішньо переміщених осіб, а також у ситуаціях внутрішнього переміщення керуватися такими принципами: 1) керівні принципи ООН та інші відповідні міжнародні правові інструменти у сфері прав людини або гуманітарного права застосовуються до всіх внутрішньо переміщених осіб, у тому числі осіб, переміщених зі своїх будинків або місць постійного проживання внаслідок природних або техногенних катастроф; 2) внутрішньо переміщені особи не повинні зазнавати дискримінації через їхнє переміщення (держави-члени повинні вжити належних і ефективних заходів для забезпечення рівного ставлення до внутрішньо переміщених осіб, а також до них та інших громадян; у результаті цього може виникнути зобов'язання розглянути питання щодо особливого поводження з внутрішньо переміщеними особами з огляду на їхні потреби); 3) особливу увагу необхідно приділити захисту осіб, що належать до національних меншин, а також захисту і наданню допомоги найбільш уразливим групам населення відповідно до чинних стандартів міжнародного права; захист внутрішньо переміщених осіб та їхніх прав, а також постачання їм гуманітарної допомоги є першорядним обов'язком відповідної держави (вирішення цього завдання потребує також допомоги з боку інших держав або міжнародних організацій, якщо держава, яка опинилася у скрутній ситуації, не в змозі сама забезпечити захист і надати допомогу своїм внутрішньо переміщеним особам; держава не може довільно відмовитись від пропозиції з боку інших держав та міжнародних організацій надати таку допомогу); 4) держави-члени, відповідно до своїх зобов'язань згідно зі статтями 2, 3 та 5

Європейської конвенції з прав людини, повинні вжити належних заходів, щоб, з одного боку, запобігти діям, які можуть порушити право внутрішньо переміщених осіб на життя, тілесну недоторканність, свободу і безпеку, а з іншого – ефективно розслідувати можливі порушення цих прав (це особливо стосується організації та облаштування таборів для внутрішньо переміщених осіб, що вимагає вжиття заходів безпеки з огляду на цивільний характер таборів; внутрішньо переміщених осіб не можна відправляти назад в райони, де вони будуть стикатися з реальною небезпекою зазнати поводження, яке порушує статті 2 і 3 Європейської конвенції з прав людини); 5) держави-члени, відповідно до статті 8 Європейської конвенції з прав людини, зобов'язані вжити належних заходів з метою сприяння возз'єднанню сімей, що були розділені внутрішнім переміщенням (до таких заходів належать пошук зниклих членів сім'ї, особливо тих, які були взяті в заручники; компетентні органи повинні передати родичам внутрішньо переміщених осіб на їхнє прохання всю можливу інформацію щодо місцеперебування таких осіб); б) внутрішньо переміщені особи повинні бути забезпечені всіма документами, що необхідні для ефективного здійснення їхніх прав в якомога коротший термін після їхнього переміщення, без висунення необґрунтованих умов; 7) внутрішньо переміщені особи мають право користуватися своїм майном згідно з правом у сфері прав людини. Зокрема, внутрішньо переміщені особи мають право на повернення своєї власності, що була залишена у зв'язку з їхнім переміщенням (якщо внутрішньо переміщені особи позбавлені можливості повернути свою власність, така втрата повинна бути належно компенсована); 8) держави-члени повинні вжити належних правових і практичних заходів, щоб внутрішньо переміщені особи могли повноцінно реалізувати своє право голосувати на національних, регіональних або місцевих виборах, а також гарантувати, що не буде жодних перешкод у його практичній реалізації; 9) для мінімізації негативних наслідків внутрішнього переміщення державам-членам слід розробити превентивні заходи, такі як стратегічні плани дій, що будуть застосовані під час кризи, яка може призвести до внутрішнього переміщення;

10) внутрішньо переміщені особи повинні бути належно поінформовані та, наскільки це можливо, отримати консультації щодо вирішення ситуації, в якій вони опинилися, до, під час або після їхнього переміщення; 11) внутрішньо переміщені особи згідно з Європейською конвенцією з прав людини мають право на добровільне, безпечне і гідне повернення до власних помешкань або місць постійного проживання або переселення до іншої частини країни; 12) потрібно забезпечити умови для належної та стійкої інтеграції внутрішньо переміщених осіб після їхнього переміщення; 13) з метою усунення в міжнародному праві наявних прогалин, що стосуються поводження з внутрішньо переміщеними особами, держави-члени повинні розглянути можливість розробки додаткових міжнародно-правових інструментів [148].

Правові основи захисту прав внутрішньо переміщених осіб відображено також у такому міжнародному акті, як *Protecting Internally Displaced Persons: A Manual for Law and Policymakers*, де закріплено керівні принципи ООН, національні практики держав, які стикались з проблемою внутрішнього переміщення [185], а також у Резолюції ПАРЄ № 1708 (2010) [146], та інших актах.

У Резолюції ПАРЄ № 1708 (2010) [146] зазначено, що держави-члени мають: гарантувати вчасне й ефективне відшкодування втраченого доступу та прав на житло, землю й майно, залишені біженцями або ВПО, не очікуючи на результати переговорів щодо вирішення збройних конфліктів або статусу певної території; переконатися, що таке відшкодування має форму реституції шляхом підтвердження юридичних прав біженців і переміщених осіб на їхнє майно й відновлення їхнього безпечного фізичного доступу до такого майна та володіння ним (якщо реституція неможлива, має надаватися належна компенсація, яка відбувається через підтвердження попередніх юридичних прав на майно та надання коштів і речей, які мають відповідне співвідношення до їхньої ринкової вартості або через інші форми справедливого відшкодування); переконатися, що біженці та переміщені особи, у яких не було офіційно визначених прав до переміщення, однак чие користування

майном вважалось органами влади фактично дійсним, отримують рівноцінний і фактичний доступ до засобів правового захисту та відшкодування за їх виселення (це особливо важливо у випадках, коли постраждалі особи соціально незахищені, бо належать до меншин); переконатися, що попередні права на використання та проживання, що стосуються соціального житла чи інших аналогічних форм домоволодіння, які були наявні в колишніх комуністичних системах, визнаються та захищаються як їхній дім у значенні статті 8 Європейської конвенції з прав людини та як їхнє володіння в значенні статті 1 Протоколу №1 цієї Конвенції; переконатися, що відсутність носіїв прав на користування та оренду в місцях їхнього колишнього проживання (через те, що вони були змушені залишити свій дім), вважається виправданою до моменту, коли настануть умови для їх добровільного, безпечного та гідного повернення; забезпечити швидкі, доступні й ефективні процедури для задоволення претензій щодо відшкодування (якщо переміщення та виселення відбуваються систематично, потрібно створити спеціальні органи, що оцінюватимуть претензії та ухвалюватимуть рішення; такі органи повинні застосовувати прискорені процедури, що включають спрощені стандарти доведення та процедури; до їхньої юрисдикції мають належати всі типи об'єктів власності, що мають відношення до потреб щодо житла та життєдіяльності переміщених осіб, зокрема будинки, сільськогосподарські угіддя та корпоративна нерухомість); забезпечувати незалежність, неупередженість і компетентність судових органів, зокрема шляхом упровадження відповідних правил щодо їхнього складу, які можуть передбачати наявність міжнародних членів (такі органи мають отримувати достатнє фінансування, а відповідні правоохоронні органи повинні бути юридично зобов'язаними виконувати їхні рішення) [146].

Реституція майнових прав внутрішньо переміщених осіб державами-членами має через: забезпечення ефективності відшкодування через реституцію або компенсацію (де це потрібно) вартості залишеного майна шляхом прийняття таких заходів: компенсація моральної шкоди, пов'язаної з

обставинами, через які сталося або зтяглося переміщення та виселення; відшкодування шкоди, завданої внаслідок переміщення та відсутності доступу до полишеного майна, як-от втрата доходу та витрати, яких не було б, якби вони не були змушені покинути свій дім; компенсація за незаконне знищення чи пошкодження нерухомого майна чи втрата значного рухомого майна, спричинені діями або бездіяльністю органів влади, до юрисдикції яких належить таке майно; заходи для допомоги та відновлення, що сприяють довготривалим рішенням, як-от створення безпечних умов, реконструкція будинків та інфраструктури в місцях, куди повертаються люди, соціальна й економічна підтримка всіх переміщених осіб, незалежно від того, чи повернуться вони у свій дім; публічне визнання органами влади відповідальності за порушення прав людини, пов'язаних із переміщенням, детальне розслідування та розголошення інформації про такі порушення, а також порушення, за які окремих винуватців потрібно притягнути до відповідальності [146]. Держави-члени відповідно до Резолюції ПАРЄ № 1708 (2010) [146] мають забезпечувати ефективні засоби правового захисту та відшкодування за втрату доступу та прав на майно включені в ширші програми компенсації за неодноразові порушення прав людини.

Задля задоволення порушених майнових прав фізичних осіб, що постраждали в умовах збройного конфлікту та воєнного стану державам-учасницям, які безпосередньо отримують претензії, рекомендується: просити про технічну допомогу інших держав-членів і співпрацювати з ними, а також з іншими міжнародними організаціями з відповідним юридичним і технічним досвідом; працювати з науковими та громадськими суб'єктами, а також національними правозахисними установами, надавати надійну інформацію про кількість і природу претензій, формулювати пропозиції для процедур вирішення таких претензій, контролювати їх виконання, виявляти перешкоди та заходи для їх вирішення, поширювати інформацію та надавати юридичні консультації постраждалим особам; спілкуватися безпосередньо з переміщеними особами та включати їх у процес розробки та реалізації

процедур і відшкодування за втрату майна (інформація про такі процедури, зокрема терміни чи інші умови висування претензій, має бути доступною всім постраждалим особам мовою, яку вони розуміють; дуже важливо, щоб такі процеси участі дозволяли дізнаватись та враховувати погляди вразливих груп, як-от жінок-голів домогосподарств і груп меншин, у той же час поважаючи безпеку та право на особисте життя таких постраждалих осіб) [146].

Важливою у регулюванні захисту майнових прав осіб в умовах воєнного стану та після його скасування є практика ЄСПЛ. Керівними засадами діяльності ЄСПЛ при розгляді звернень є дотримання принципів ООН стосовно реституції житла та майна біженців та переміщених осіб, що закріплено у справах «Саргсян проти Азербайджану» (*Sargsyan v Azerbaijan*) [189] та «Чірагов проти Вірменії» (*Chiragov v Armenia*) [187].

Вирішення справ, пов'язаних із захистом прав особи, що постраждала в наслідок збройного конфлікту, має базуватися на встановленні дотримання «принципів Пінейру». Застосування «принципів Пінейру» має досягати мети затвердження міжнародних стандартів та впровадження ефективних рекомендацій державам, агентствам ООН і загальній міжнародній спільноті щодо вирішення комплексних правових і технічних питань реституції житла, землі та майна [86, с. 8–9; 59, с. 44].

Зміст «Принципів Пінейру» передусім пов'язується із здійсненням такої процедури, як процедура реституції житла, майна, а також земельних ділянок переміщених осіб, що були втрачені внаслідок збройного конфлікту чи іншої об'єктивної обставини, що настала поза волею потерпілої особи. Механізм реалізації «Принципів Пінейру» базується на досвіді правового регулювання збройного конфлікту за участі Кіпру, Косово, Боснії та Герцеговини та інших регіонів [56, с. 168-169; 68, с. 145-156; 46, с. 108-110].

Одним із важливих прав переміщених осіб, що мають бути забезпечені на національному рівні, є право особи повернення до місць їх проживання, за умови настання безпечних для цього умов, що є умовою постконфліктної світобудови [185].

Необхідно акцентувати, що до найважливіших принципів захисту переміщених осіб відноситься принцип повернення їхнього житла, землі, майна, якщо вони були його незаконно, безпідставно позбавлені, що володіють правом отримання компенсації за втрачене житло, землю, майно у випадку неможливості фактичного повернення його за рішенням незалежного і неупередженого судового органу [86, с. 8–9]. Також важливе значення у захисті прав переміщених осіб відіграє нормативна вимога захисту права на отримання компенсацій за втрачене житло, землю, майно. Цей принцип визначає, що всі біженці і переміщені особи володіють правом на повну і ефективну компенсацію в якості невід'ємної частини процесу реституції. Формами компенсації може бути як грошовий еквівалент, так і у натурі. Реституція вважається практично неможливою тільки у виняткових обставинах, коли, відповідно до постанови незалежного, неупередженого суду, житло, земля, майно зруйновані чи фактично надалі не існують [146].

Відповідні принципи мають бути імplementовані до законодавства України чи іншої країни, що потерпає від збройного конфлікту. Принципи міжнародно-правового регулювання статусу переміщених осіб та захисту їх прав відносяться до так званого, «м'якого права», що мають суттєвий вплив на суспільні відносини і мають визнаватися як джерело адміністративного права» через те, що держави дотримуються та імplementують їх у національне законодавство через моральну і політичну значущість [58, с. 15-16].

Україна як член Ради Європи бере участь у проєкті «Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб», що є частиною Плану дій Ради Європи для України на 2015–2017 років, на 2018-2021 роки, що був затверджений рішенням КМРЄ у лютому 2018 р. з бюджетом у 29,5 млн. євро (попередні Плани дій охоплювали періоди з такими бюджетами: 2005-2008 рр. - 17,3 млн. євро, 2008-2011 рр. - 25 млн. євро, 2011–2014 рр. - 23, 9 млн. євро, 2015-2017 рр. - 45 млн. євро). [176;93]. Зараз є діючим План дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» 2023-2026 рр., затверджений 14 грудня 2022 р. Комітетом міністрів Ради Європи у співпраці

з Урядом України; обсягом загального бюджету у понад 50 млн. євро, що є найбільшим бюджет будь-якої країни у рамках планів дій РЄ [93].

Запропоновані у чинному Плані дій заходи спрямовані на підтримку процесів відбудови та економічного відновлення України, збільшення потенціалу українських державних установ, посилення демократичного управління, верховенства права, захисту основоположних прав громадян, а також підтримку програми реформ у рамках європейської перспективи України, відповідно до рішення Європейської Ради від 23 червня 2022 року надати Україні статус кандидата в ЄС [93].

План дій має гнучкий характер, необхідний для реагування, за умов повномасштабної збройної агресії РФ, на мінливі потреби у поточному нестабільному контексті та середовищі високого ризику. Це динамічний документ, який оновлюватиметься відповідно до ситуації в країні, щоб адаптувати пріоритети до нових потреб [93].

Стратегічними напрямками співпраці між Україною та РЄ у рамках реалізації чинного Плану дій – як у воєнний, так і післявоєнний періоди – визначені заходи, розроблені з урахуванням європейських стандартів за такими напрямками [93]:

- імплементація Європейської конвенції з прав людини;
- посилення захисту прав людини переміщених осіб та осіб, які повертаються до місць свого проживання;
- сприяння належному функціонуванню національних правозахисних установ і механізмів;
- підтримка органів державної влади України в частині захисту прав людини, зокрема соціальних, військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей;
- сприяння вирішенню нагальних питань охорони здоров'я у контексті обмежень, спричинених розв'язаною РФ війною;
- просування розбудови плюралістичного медійного середовища завдяки гармонізації його правової та політичної бази;

- забезпечення гендерної рівності та підтримка жертв насильства щодо жінок та дівчат;
- захист прав дитини;
- протидія дискримінації та посилення інклюзивності й захисту прав національних та інших меншин;
- досягнення гідного рівня соціального захисту населення, яке постраждало від війни;
- підтримка українських органів державної влади в частині реформування Конституційного Суду України, а також системи правосуддя, згідно з Європейською конвенцією з прав людини та прецедентним правом Європейського суду з прав людини;
- боротьба з корупцією, економічними злочинами, кіберзлочинністю, торгівлею людьми;
- розбудова сучасних пенітенціарних установ та систем пробації;
- сприяння розвитку добродесного спорту;
- зміцнення, з урахуванням положень Європейської хартії місцевого самоврядування, належного демократичного урядування й державної адміністрації;
- підтримка застосування європейських стандартів до виборчого законодавства та практики, зокрема щодо референдумів;
- сприяння участі громадськості на регіональному та місцевому рівнях задля зміцнення стійкості демократичних процесів;
- надання допомоги органам влади в частині забезпечення права на освіту та зміцнення освітньої системи для сприяння відновленню, інклюзивності та соціальній згуртованості, а також підвищенню якості освіти з прав людини;
- зміцнення молодіжної політики на основі участі всіх заінтересованих сторін, посилення роботи з молоддю з урахуванням її конкретних потреб;

- популяризація культурної спадщини як підвалини подальшої відбудови та розвитку культури й творчих галузей.

Впровадження заходів, передбачених Планом дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» 2023-2026 рр., затвердженим 14 грудня 2022 р., є гарантією ефективності імплементації Україною стандартів Ради Європи у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

Відповідно до Рекомендацій Rec (2006) 6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб, ухваленої Комітетом міністрів Ради Європи на 961-му засіданні заступників міністрів 5 квітня 2006 року [148] визнано, що внутрішньо переміщені особи є особами із особливим адміністративно-правовим статусом, що визначає їх потреби, та захист інтересів таких осіб є певним пріоритетом у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування при визначенні змісту положень національного законодавства та практики його правозастосування.

Захист майнових прав осіб, що постраждали в наслідок збройного конфлікту в умовах воєнного стану має відповідати таким принципам, як : створення умов для реституції майнових прав, і пріоритетно права особи на житло; право компенсації вартості втраченого майна [148].

Важливі засади встановлені у таких документах Ради Європи, що ухвалених Парламентською асамблеєю Ради Європи, а саме: Рекомендації 1877 (2009) від 24 червня 2009 року «Забуті люди Європи: захист прав людини осіб, переміщених на тривалий час» та Резолюції 1708 (2010) від 28 січня 2010 року «Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб» [147]. У Рекомендації 1877 (2009) від 24 червня 2009 року «Забуті люди Європи: захист прав людини осіб, переміщених на тривалий час» та Резолюції 1708 (2010) від 28 січня 2010 року «Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб» [147] визнано у якості рекомендацій державам-членам Ради Європи у разі порушення майнових прав переміщених осіб вживати заходи із: пошуку політичних рішень для врегулювання затяжних конфліктів в Європі з метою гарантування довготривалих рішень, серед них

важливе значення відіграє добровільне й усвідомлене повернення переміщених осіб у місця свого походження відповідно до міжнародного гуманітарного права, вимог Гельсінського заключного акту та зобов'язань Ради Європи; спонукання всіх держав-членів Ради Європи відстоювати принципи міжнародного права щодо державного суверенітету й територіальної цілісності держав членів; співпраці над політичними, технічними й фінансовими питаннями, пов'язаними з миротворчими місіями, необхідними для захисту, гідного повернення та інтеграції внутрішньо переміщених осіб; із дотримання міжнародних стандартів захисту, зокрема у частині підвищення поінформованості переміщених осіб щодо їх прав та механізмів їх захисту; огляду, прийняття й реалізації державних стратегій та планів заходів шляхом створення чітких правових і організаційних засад забезпечення ефективного захисту внутрішньо переміщених осіб й усунення їхніх найуразливіших місць, а також переглядати й змінювати наявні закони, щоб усунути всі правові перешкоди на шляху до інтеграції внутрішньо переміщених осіб; мобілізації та посилення спроможності внутрішньо переміщених осіб як суб'єктів власного захисту; поваги бажання щодо добровільного повернення, реінтеграції внутрішньо переміщених осіб чи поселення; забезпечення захисту і безпеки внутрішньо переміщених осіб, особливо в місцях повернення, зокрема там, де залишилися протипіхотні міни та нездетоновані боєприпаси; активізації процесів примирення, особливо на територіях повернення чи поселення внутрішньо переміщених осіб, шляхом створення політичного й культурного клімату поваги, толерантності й недискримінації, а також через розслідування й притягнення до відповідальності винуватців злочинів проти людства, воєнних злочинів і міжнаціонального насильства; відновлення права на майно, проживання/володіння та/чи надавати швидку, ефективну й справедливую компенсацію у випадках, коли реституція неможлива, ремонтувати або відбудовувати повернені будинки або споруджувати альтернативне належне житло; забезпечення для внутрішньо переміщених осіб повний доступ до прав,

юридичних документів і безоплатної правової допомоги; забезпечення доступу для внутрішньо переміщених осіб діяльності для заробітку коштів, щоб сприяти їхній соціальній і економічній інтеграції, зокрема забезпечувати повний і рівноцінний доступ до вакансій, що пропонуються приватними чи державними роботодавцями; розвивати системи соціального забезпечення, у тому числі соціальні програми житлового будівництва; надавати права на соціальне забезпечення та пенсію (де це потрібно); гарантування житлово-побутових умов та доступу до основних потреб згідно з відповідними стандартами; знаходження правильних рішень для більшості вразливих груп людей, які досі проживають у центрах тимчасового розміщення, наметових таборах або в іншому тимчасовому житлі; за можливості забезпечення відвідування школи переміщеними дітьми разом із звичайними дітьми, а також отримання ними якісної освіти без фінансових перешкод; забезпечення умов, за яких внутрішньо переміщених осіб зможуть користуватися своїм правом на участь у державних справах на всіх рівнях, зокрема правом голосувати чи балотуватися на виборах, для чого можуть знадобитися додаткові заходи, як-от реєстрація внутрішньо переміщених осіб як виборців або відкріпні талони; моніторинг стабільного розвитку довготривалих рішень для внутрішньо переміщених осіб, а також за їхніми матеріально-побутовими умовами, зокрема за наявністю належних житлових умов; забезпечення повноцінного, вільного і безперешкодного доступу внутрішньо переміщених осіб й осіб, що повернулися, до гуманітарної допомоги; держава не може блокувати такий доступ чи перешкоджати йому через політичні причини; поширення досвіду і передових практик щодо досягнення довготривалих рішень для внутрішньо переміщених осіб; міжнародного співробітництва у справах внутрішньо переміщених осіб [147].

Задля зміцнення політичної й економічної стабільності у відповідних державах-членах, усім таким державам-членам Ради Європи є необхідним: продовжувати підтримку процесу добровільного повернення, місцевої інтеграції внутрішньо переміщених осіб й інтеграції в іншій частині країни із

забезпеченням фінансової допомоги, технічних знань і досвіду; робити добровільні внески в певні програми Ради Європи, спрямовані на зміцнення захисту прав людини, верховенства права й демократії в країнах, які серйозно постраждали від переміщення; продовжувати підтримку органів, що забезпечують захист прав людини на державному, регіональному і міжнародному рівнях і працюють у відповідних державах-членах, використовуючи свої можливості для заохочення урядів вирішувати проблеми обмеженого доступу внутрішньо переміщених осіб до їхніх прав [147].

Відповідно до міжнародних стандартів реституція визнається як найбільш оптимальна форма відновлення майнових прав особи. Реституція має пріоритетне застосування у порівнянні із грошовою компенсацією [146].

Захист майнових прав переміщених осіб у практиці ЄСПЛ відноситься до таких категорій справ, як: справи категорії «сімейне життя та житло в контексті потужних сімейних зв'язків» (рішення ЄСПЛ від 27 липня 1998 року у справі «Ментеш та інші проти Туреччини» (*Menteş and Others v. Turkey*)) [188]; «механізм відшкодування власності» (рішення ЄСПЛ від 22 грудня 2005 року у справі «Ксенідес-Арестіс проти Туреччини» (*Xenides-Arestis v. Turkey*)) [191]; «житло та приватне життя» (рішення ЄСПЛ від 16 червня 2015 року у справі «Саргсян проти Азербайджану» (*Sargsyan v. Azerbaijan*)) [189]; рішення ЄСПЛ від 31 липня 2003 року у справі «Дімейдс проти Туреччини» (*Demades v. Turkey*)) [205]; «належне житло» (рішення ЄСПЛ від 29 червня 2004 року у справі «Доган та інші проти Туреччини» (*Dogan and Others v. Turkey*)) [201]; рішення ЄСПЛ від 22 квітня 2010 року у справі «Гюльмамедова проти Азербайджану» (*Gulmammadova v. Azerbaijan*)) [151].

Важливе значення для врегулювання майнових прав переміщених осіб для України має рішення ЄСПЛ, ухвалене у справі «Кіпр проти Туреччини». Порухення прав заявників у зазначеній справі пов'язується із періодом турецьких збройних операцій на території північного Кіпру у 1974 р. та подальшого поділу Кіпру, що пов'язується із проголошенням у листопаді 1983 р. «Турецької Республіки Північного Кіпру» («ТРПК»). Радою Безпеки

Організації Об'єднаних Націй було ухвалено 18 листопада 1983 р. резолюцію 541 (1983), де було визнано юридично недійсним проголошення Північного Кіпру, та містився заклик до світової спільноти не визнавати Північний Кіпр. Зазначена ситуація мала порушення прав доступу для греків-кіпріотів, які були власниками майна на північному Кіпрі, і отримали заборону доступу до нього, можливості контролювати, його використання. Комісія, створена 20 вересня 1999 р. в межах Великої палати Суду стверджувала, що до 1989 року влада турків-кіпріотів не застосовувала спеціальних заходів, котрі б забезпечували незмінність офіційного земельного кадастру і реєстрацію «покинутої» власності та її відчуження. Бенефіціарам цього відчуження надавалися «сертифікати на володіння». Вони не були спеціальними документами, що гарантують право володіння власністю. З 1989 року почали надавати офіційні документи, вноситися зміни до земельного кадастру, які фіксували зміну власників, що стало юридичними фактами порушення майнових прав греків-кіпріотів. ЄСПЛ визнав, що відбувалося тривале порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод через відмову дозволити повернутися переміщеним грекам-кіпріотам до їхніх домівок у північній частині Кіпру (пункт 175); їм відмовляють у доступі та контролі, використанні та користуванні їхнім майном, а також у будь-якій компенсації за порушення їхніх майнових прав (пункт 189) [163].

Отже, зазначена практика є базисом для захисту на європейському рівні майнових прав переміщених осіб, які постраждали внаслідок окупації частини України внаслідок повномасштабного збройного вторгнення російської федерації.

Іншим прикладом практики ЄСПЛ, де предметом захисту були майнові права переміщених осіб, є справа «Чірагов та інші проти Вірменії» [150]. Через конфлікту в Нагірному Карабасі у грудні 1994 року, що призвело до захоплення Лачинського району, понад 30 тисяч азербайджанців набули статусу вимушених переселенців, де переважна більшість належали до національної меншини - курдів. Близько 750-800 тисяч азербайджанців

покинули Нагірний Карабах, Вірменію та сім азербайджанських районів навкруги Нагірного Карабаху. Згідно із офіційною статистикою близько 335 тисяч вірменів стали біженцями з Азербайджану та 78 тисяч внутрішньо переміщених осіб (з районів Вірменії, які межують з Азербайджаном). Предметом звернення до ЄСПЛ стало твердження заявників, що органи влади Вірменії було заборонено реалізувати їх права повернення до власних помешкань. А відтак переміщені були позбавлені реалізації права на захист на національному рівні, що за висновком ЄСПЛ означало порушення статті 1 Протоколу № 1 та статті 8 Конвенції стосовно триваючої відмови в доступі до майна і житла заявників, а також статті 13 Конвенції, і наклали на Республіку Вірменію відповідальність за такі протиправні дії [150]. З метою захисту майнових прав переміщених осіб була розроблена та ухвалена спеціальна Державна програма щодо поліпшення рівня життя і створення робочих місць для біженців та переселенців, в межах реалізації якої понад 180 000 вимушених переміщених осіб та біженців отримали можливість користуватися іншим житлом, однак без надання їм права власності на таке житло. Наразі діючою є програма міжнародних сертифікатів, що дозволило потерпілим відновлювати їх порушені житлові права та обирати майбутнє місце проживання [39]. Однак варто констатувати, що відновлення майнових прав курдів, що постраждали внаслідок конфлікту у Нагорному Карабасі, на національному рівні відбувається доволі повільно, що урядом Азербайджану обумовлюється із необхідністю проведення адміністративних процедур оцінки, планування та координації програм реституції з умовою перманентного урегулювання конфлікту з Вірменією, в тому і вжиття заходів із відновлення та визволення окупованих територій і повернення переміщених осіб. ЄСПЛ констатував, що з часу збройного конфлікту не було жодної спроби визначити обсяги землі, житла і майна, що підлягає відшкодуванню. Урядом Азербайджану не було створено спеціальних комісій з питань власності, задля спрощення здійснення адміністративних процедур для

оперативного урегулювання вимог реституції з метою забезпечення відшкодування [39].

Попри наявні складності із регулюванням та захисту майнових прав осіб, постраждалих в умовах воєнного стану, практика ЄСПЛ є тим фундаментом, що має використовуватися для гармонізації національного законодавства України, задля створення дієвої системи адміністративно-правових гарантій захисту права власності осіб, що постраждали в результаті повномасштабного вторгнення російської федерації.

Реалізація міжнародних стандартів захисту майнових прав внутрішніх переміщених осіб здійснювалась передусім із ухваленням Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» [130] від 18 січня 2018 року № 2268-VIII, що був нормативним базисом для узагальнення фактів порушень права власності на тимчасово окупованій території, розробки заходів щодо відновлення прав на об'єкти права власності, що залишилися на тимчасово окупованій території, підґрунтям для вироблення належної судової практики у цій сфері. Зазначений законодавчий акт втратив чинність 21 квітня 2022 року із ухваленням іншого Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» [107].

Також спеціальним законодавчим актом з питань захисту майнових прав переміщених осіб є Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [110].

До головних обов'язків української держави відтак відноситься не лише створення умов для проживання її громадян на територіях, що не перебувають під окупацією російської федерації, але і створення умов у повоєнний період для їх повернення та подальшої соціальної реінтеграції.

Однією із останніх справ, що була розглянута ЄСПЛ, де предметом було забезпечення відновлення майнових прав переміщених осіб в Україні, стала справа «Любов Миколаївна Цезар та шість інших заяв проти України» [157], де заявники стверджували, що українська влада незаконно і непропорційно призупинила виплату їм пенсій та інших соціальних виплат („соціальні виплати”), які їм призначалися у місті Донецьку, території, яка не підконтрольна у цей час Уряду. Вони також стверджували, що у результаті переведення судів зі Східної України, вони не могли подавати позовів до суду. І нарешті, перші три заявники стверджували, що вони зазнали дискримінації за ознакою місця їх проживання. У зазначеній справі Суд зазначає, що, як впливає з подання сторін, перші два заявники отримували соціальні виплати, включаючи ті, що їм належать за період з 1 липня 2014 року до 15 червня 2015 року. Суд зазначає, що, незважаючи на це, заявники не погодились із отриманою сумою та поскаржились, що їм не було відшкодовано витрати, які їм довелося понести для поїздки на територію, контрольовану Урядом. Вони також скаржилися на інші аспекти щодо ефективності системи соціальних виплат (див. Пункт 64 вище). Проте, навіть якщо вважати, що заявники, про яких йде мова, зберегли статус потерпілих, скарга за статтею 1 Протоколу № 1 до Конвенції, у будь-якому разі, є неприйнятною з наступних причин. Суд зазначає, що жоден із заявників не оскаржив рішення про призупинення соціальних виплат у національних судах, оскільки вони вважали, що доступ до цих судів відсутній. Суд нагадує, що вимога про те, що заявник має спочатку використовувати внутрішні засоби правового захисту, перш ніж звернутися до Суду, є важливим аспектом механізму захисту, встановленим Конвенцією, яка є допоміжною до національних систем, що забезпечують захист прав людини (див. Акдівар та інші проти Туреччини, 16 вересня 1996 р., § 65, Доповіді 1996-IV). Загальні принципи, що стосуються вичерпання національних засобів правового захисту, відновлюються у справі „Вукович та інші проти Сербії” [GC], nos. 17153/11 та 29 інших, §§ 69-77, 25 березня 2014 року. Суд зазначає, що у вересні 2014 року органи влади перемістили всі суди в райони, які більше

не перебувають під їхнім контролем, у сусідні регіони (див. п. 53 вище). Суд також посилається на свої висновки стосовно скарги заявників за статтею 6 (див. п. 55 вище), і нагадує, що в конкретному контексті, в якому виникла справа, жоден із заявників не був непропорційно обмежений у своєму праві на доступ до суду, гарантованому цим положенням. Отже, Суд обґрунтував висновок, що, не подаючи своїх скарг до національних судів, заявники не надали національним органам влади можливості, яка в принципі повинна бути надана Договірним державам згідно зі статтею 35 Конвенції, а саме можливість для запобігання або виправлення правопорушень Конвенції через свою власну правову систему (див., *mutatis mutandis* та серед інших органів, *Cardot проти Франції*, 19 березня 1991 р., § 36, Серія А, № 200 та *Вукович та інші*, згадане вище, § 90) Відповідно, заперечення Уряду про невикористання національних засобів правового захисту має бути підтримано. Зазначене свідчить про неприйнятність заяви для розгляду ЄСПЛ.

Варто зазначити, що є важливим для забезпечення ефективного захисту майнових прав громадян України напрацювання практики ЄСПЛ, та вирішення справи «Україна проти Російської Федерації», що ляже в основу індивідуальних звернень громадян у аналогічних справах [158]. 19.02.2021 Уряд України подав нову міждержавну заяву до Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) проти Російської Федерації. Ця заява стосується адміністративної практики Російської Федерації, що наразі продовжується, стосовно дозволених державою, цілеспрямованих операцій по вбивству опонентів Російської Федерації в Росії та на території інших країн, включаючи членів Ради Європи, поза ситуацією збройного конфлікту. Також існує адміністративна практика Російської Федерації, яка полягає у відсутності розслідування таких вбивств та в умисному проведенні операцій спрямованих на нівелювання зусиль з пошуку відповідальних осіб за ці злочини. Відповідно, Уряд України стверджує, що Російська Федерація порушила матеріальні та процесуальні зобов'язання передбачені статтею 2 («Право на життя») Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. 22.02.2021 Європейський суд

повідомив Уряд України про отримання цієї заяви та про її реєстрацію за № 10691/21. Справа перебуває на стадії розгляду питання прийнятності [54].

Очевидно, що попри наявні проблеми із забезпеченням реалізації міжнародних та європейських стандартів захисту майнових прав переміщених осіб, їх існування та поступове провадження є безумовним надбанням світової спільноти та орієнтиром для розвитку сучасного демократичного світу.

Отже, висвітлені стандарти із захисту майнових прав переміщених осіб є нормативним підґрунтям для напрацювання та поступового впровадження механізму реституції для громадян України, що постраждали внаслідок російської збройної агресії.

Висновки до розділу 1:

У першому розділі здійснено загальнотеоретичну характеристику системи майнових прав та інтересів фізичної особи, що досягнуто через : опис майнових прав та інтересів приватної особи в системі прав приватної особи; висвітлення воєнного стану як спеціального режиму реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи; визначення змісту міжнародного та зарубіжного досвіду нормативного регулювання майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.

На підставі проведеного дослідження у першому розділі дисертації отримані такі висновки.

1. Описано систему майнових прав та інтересів приватної особи в системі прав приватної особи.

Визначено, що правовий статус особи у системі права України є безумовною складовою суверенної та національної, демократичної та правової, соціальної держави, формування якої визначено пріоритетним відповідно до декларативних та конституційних положень чинного

законодавства (преамбула до Декларації про державний суверенітет України 1990 року, ст. 1 Конституції України).

Акцентовано, що права та свободи приватної особи є складовою її правового статусу, визначають обсяг її правосуб'єктності.

Права особи класифіковано за такими критеріями, як: за способом нормативного закріплення (позитивні та негативні права людини); за способом реалізації права людини (правомочності, що вимагають від особи вчинення активних дій, утримання від певних дій (тобто пасивних дій), а також наділенні можливістю вимагати від іншого вчинення певної форми діяльності); залежно від суб'єктної характеристики правомочної особи права людини (права, що здійснюються індивідуально, та права, реалізація яких вимагає спільної форми діяльності); залежно від межі здійснення права особи поділяються (абсолютні та відносні); за змістом потреб особи, задоволення яких відбувається внаслідок реалізації певного виду права (фізичні (у сенсі розуміння - життєві), культурні, майнові, особистісні, економічні, політичні); залежно від сфери реалізації статусу особи права (суб'єктивні публічні права (як складова її адміністративно-правового статусу) та суб'єктивні приватні права (як складова її цивільно-правового статусу).)

Визначено, що майнові права є суб'єктивними правами набуття, здійснення правомочностей щодо майнових благ, що є засадами повноцінного розвитку людини, наявність таких благ як житло, побутові речі надають можливість людині відчувати певну безпеку, та їх придбання завжди пов'язано із матеріальними затратами, а тому для людини вони представляють певну цінність.

Визначено, що особливістю здійснення майнових прав фізичних осіб полягає в тому, що правове регулювання майнових прав цих осіб складається з двох рівнів: загального законодавства та спеціального законодавства, яке регулює статус фізичних осіб.

Визначено, що здійснення майнових прав є суб'єктивним правом, оскільки суб'єктивне право – це право, що належить особі (суб'єкту),

гарантоване законом і всіма соціально-економічними умовами суспільства, дозволяє його власнику здійснювати у межах закону певні дії, користуватися певними соціальними благами, вимагати відповідної поведінки від інших (зобов'язаних) осіб та звертатися, у разі потреби, за захистом до органів держави.

Визначено, що майнові права за своїм змістом є суб'єктивними правами, що надають їх володільцю позитивний майновий ефект, та мають здійснюватися на засадах добровільності, недопустимості будь-яких форм дискримінації, рівності та справедливості.

Обґрунтовано, що здійснення майнових прав – це система дій суб'єктів спрямованих на виникнення, зміну чи припинення суб'єктивного майнового права.

Визначено, що для правозастосовної практики здійснення та захист майнових прав особи пов'язується із необхідністю застосування спеціальних норм чинного законодавства в цілому, і зокрема, в умовах дії спеціальних адміністративно-правових режимів (воєнного стану, епідемії, епізоотії, надзвичайної ситуації тощо).

2. Визначено воєнний стан як спеціальний режим реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи.

Акцентовано, що забезпечення національної безпеки є інтегральною функцією держави, яка реалізується через систему її інститутів, політичних механізмів та управлінських рішень, що охоплює не лише оборонну чи правоохоронну діяльність, але й забезпечення таких умов, за яких права і свободи громадян, включно з майновими правами, не можуть бути обмежені чи знецінені внаслідок дії деструктивних внутрішніх або зовнішніх чинників.

Зроблено висновок, що у сучасних умовах особливої ваги набуває завдання гармонізації правового регулювання у сфері забезпечення власності та її недоторканності з одночасним урахуванням потреб обороноздатності, економічної мобілізації та захисту суспільного інтересу, що має враховувати

не тільки правові, але й соціальні, гуманітарні та безпекові аспекти, формуючи стратегію сталого розвитку правової держави у контексті нових викликів.

Визначено, що події 2013–2014 років стали поворотним пунктом для правової системи України, адже на практиці продемонстрували необхідність адаптації нормативної бази до умов гібридної війни, реформування сектору безпеки, та інтеграції підходів національного законодавства з міжнародним гуманітарним правом, що актуалізувало питання забезпечення прав людини в умовах конфлікту та розбудови ефективної моделі правового реагування на надзвичайні ситуації без втрати демократичних стандартів управління.

Визначено, що прийняття Закону України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII (який через повномасштабне вторгнення росії на територію України втратив чинність у 2022 році) стало важливим етапом у формуванні національної правової позиції щодо збройного конфлікту на сході України, який став нормативний акт закріпив ключові підходи державної політики в умовах гібридної агресії, трансформуючи юридичну модель реагування на зовнішню загрозу та усуваючи низку правових невизначеностей, що існували в межах режиму антитерористичної операції (АТО).

Визначено, що до системи нормативно-правових актів періоду гібридної війни в Україні, що стали базисом для врегулювання здійснення та захисту майнових прав фізичної особи необхідно віднести: Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року № 2268-VIII (який через повномасштабне вторгнення росії на територію України втратив чинність у 2022 році), Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та ін..

Однак при цьому встановлено, що в Україні є відсутнім чіткий механізм компенсації за мобілізаційне вилучення майна чи його пошкодження в зоні конфлікту, обмеженість можливостей захисту власників в адміністративному чи судовому порядку, а також відсутність загального реєстру вилученого майна.

Зроблено висновок, що ситуація з правовим регулюванням АТО і в подальшому запровадження воєнного стану в Україні засвідчила існування суттєвого дефіциту у системі гарантій захисту права власності в Україні в умовах надзвичайних ситуацій, що вимагає подальшого вдосконалення національного законодавства, зокрема шляхом гармонізації режимів надзвичайного стану, воєнного стану та антитерористичних операцій із міжнародними стандартами прав людини, посилення ролі судового контролю за обмеженням прав, а також створення ефективного механізму компенсації шкоди, заподіяної під час збройних конфліктів.

Визначено, що дослідження механізму здійснення та захисту майнових прав фізичної особи в умовах воєнного стану має ґрунтуватися на застосуванні такого категоріального ряду теорії держави і права як на поняттях «право власності», «публічна влада», «правовий режим», «гарантії прав». Аргументовано, що методологічний інструментарій дослідження адміністративно-правових гарантій захисту майнових прав фізичної особи в Україні, які постраждали внаслідок збройної агресії, є надзвичайно широким та міждисциплінарним за своєю природою, та має включати комплекс загальнонаукових, спеціально-юридичних, порівняльно-правових та соціально-гуманітарних методів, які дозволяють здійснити всебічне й глибоке пізнання природи правових механізмів, що забезпечують реалізацію і захист права власності в умовах збройного конфлікту.

Визначено, що у сучасних умовах збройної агресії проти України та впровадження правового режиму воєнного стану, значущість згаданих правових механізмів набуває особливої актуальності; при цьому застосування положень Закону України «Про боротьбу з тероризмом», а також взаємодія

цього закону з Законом України «Про правовий режим воєнного стану» дозволяють органам державної влади здійснювати обмеження деяких прав та свобод – зокрема, майнових – заради публічного інтересу, безпеки суспільства й захисту територіальної цілісності держави.

Визначено, що дослідження порушень проти цивільного населення в умовах збройних конфліктів є не лише предметом міжнародного правового регулювання, але й нагальною проблемою національного значення, особливо в умовах агресії проти України.

Зроблено висновок, що специфіка збройного конфлікту та воєнного стану вимагає формування особливих адміністративно-правових механізмів реагування, у тому числі щодо захисту майнових прав осіб, які постраждали від воєнних дій, що вимагає адаптації законодавства та правозастосовної практики до умов нестандартних загроз, із врахуванням принципів міжнародного гуманітарного права, прав людини та ефективного публічного адміністрування.

Визначено, що воєнний стан в Україні становить особливий правовий режим, що запроваджується з метою захисту державного суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки в умовах збройної агресії чи загрози воєнного нападу, що спричинює суттєву трансформацію механізму реалізації майнових прав фізичних осіб, що обумовлюється потребами забезпечення оборони держави, захисту життя та здоров'я населення, а також необхідністю збереження стратегічно важливих об'єктів інфраструктури та ресурсів.

3. Охарактеризовано міжнародний та зарубіжний досвід нормативного регулювання майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.

Визначено, що перша хвиля справ, що надійшли до ЄСПЛ у зв'язку із порушенням майнових та особистих немайнових прав особи, що обумовлено запровадженням режиму антитерористичної операції, є характерним для 2016 року. Встановлено, що у 2016 році за офіційними показниками Секретаріату

ЄСПЛ на розгляді у зазначеному суді перебувало понад 3500 справ, де предметом оскарження були питання захисту прав внутрішньо переміщених осіб, а також порушення особистих немайнових та майнових прав на території окупованих регіонів Донецької та Луганської областей, що є свідченням недосконалості національних правозахисних механізмів в Україні.

За даними статистичного звіту ЄСПЛ за 2023 рік засвідчено, що проти України було подано 2531 справа, що від загальної кількості 34650 заяв складає близько 7 %, де предметом оскарження є дії національного уряду щодо недотримання вимог ст. 8 Конвенції про основоположні права та свободи, що встановлює право особи на повагу до приватного і сімейного життя, та ст. 10 Конвенції про основоположні права та свободи, де закріплюється право особи на свободу вираження поглядів. Визначено, що загальною тенденцією розгляду звернень до ЄСПЛ є відмова у їх розгляді, що пов'язується із неприйнятністю висунутих вимог, при цьому в якості рекомендації ЄСПЛ щодо визначення прийнятності заяви до розгляду є встановлення для фізичних осіб такої сукупності фактів, як: встановлення того факту, порушення мало місце у межах юрисдикції цієї держави, згідно зі статтею 1 Конвенції (Van der Tang проти Іспанії, § 53), незалежно від свого громадянства, місця проживання, цивільного стану, становища або юридичної правоздатності; подання заяви лише живою особою або від їхнього імені (померла особа не може подавати заяви до ЄСПЛ) (Aizpurua Ortiz та інші проти Іспанії, §30). Визначено, що для юридичних осіб критерієм прийнятності подання заяви до ЄСПЛ є : подання заяви проти «неурядову організацію» у значенні статті 34 Конвенції (згідно із роз'ясненнями ЄСПЛ вважаються «урядовими організаціями» на відміну від «неурядових організацій» у значенні статті 34 Конвенції не лише центральні державні органи, а й децентралізовані органи влади, які здійснюють «владні повноваження», незалежно від ступеня їхньої автономності від зазначених органів; це стосується також територіальних громад (Radio France та інші проти Франції, § 26), муніципалітетів (Ayuntamiento de Mula проти Іспанії (ріш.) або частини комуни, що бере участь у здійсненні публічної влади).

Встановлено, що у разі визначення прийнятності для колективних звернень від будь-якої групи приватних осіб, необхідно встановити відсутність інтересу місцевих адміністративно-територіальних утворень чи інших офіційних органів у поданні скарги проти будь-якої дії, караної державою, від якої вони залежать і від імені якої вони здійснюють публічну владу (Demirbaş та інші проти Туреччини).

Визначено, що порушення права власності займає відносно незначний відсоток від загальної кількості справ, що при цьому не означає його абсолютний захист в Україні.

Встановлено, що європейські стандарти забезпечення прав людини визнаються загально визнаними принципами та нормами міжнародного права, і закріплюються у міжнародно-правових документах (у Загальній декларації прав людини 1948 р., Міжнародному пакті про громадянські й політичні права 1966 р., керівних принципах Організації Об'єднаних Націй з питань внутрішнього переміщення населення країни, в тому числі осіб, потерпілих від збройного конфлікту в умовах воєнного стану та після скасування його дії).

Визначено, що пріоритетним є вирішення справ, пов'язаних із захистом права особи на житло, права особи на користування та володіння землею, а також інших майнових прав внутрішньо переміщених осіб, порушених яких відбулось внаслідок збройного конфлікту. Акцентовано, що вирішення такої категорії справ має базуватися на принципах, закріплених у «Принципах Пінейру», документах Ради Європи, а також у положеннях Рекомендації Rec (2006) 6 Комітету міністрів.

Встановлено, що у Рекомендації Rec (2006) 6 Комітету міністрів зазначено, що «Усі біженці та переміщені особи мають право на повну та ефективну компенсацію як невід'ємну складову процесу реституції. Компенсація може бути грошовою або натуральною. Держави, з метою дотримання принципу відновного правосуддя, забезпечують використання засобу правового захисту у вигляді компенсації лише тоді, коли засіб правового захисту у вигляді реституції фактично неможливий, або коли

потерпіла сторона свідомо та добровільно приймає компенсацію замість реституції, або коли умови мирного врегулювання шляхом переговорів передбачають поєднання реституції та компенсації».

Встановлено, що відповідно до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи (2006)⁶ державам членам щодо внутрішньо переміщених осіб, ухваленої на 961-му засіданні заступників міністрів, зазначено, що Україна при формуванні національного законодавства та практики щодо внутрішньо переміщених осіб, а також у ситуаціях внутрішнього переміщення керуватися:

- 1) керівними принципами ООН та іншими відповідними міжнародними правовими інструментами у сфері прав людини або гуманітарного права застосовуються до всіх внутрішньо переміщених осіб, у тому числі осіб, переміщених зі своїх будинків або місць постійного проживання внаслідок природних або техногенних катастроф;
- 2) підходом, що внутрішньо переміщені особи не повинні зазнавати дискримінації через їхнє переміщення (держави-члени повинні вжити належних і ефективних заходів для забезпечення рівного ставлення до внутрішньо переміщених осіб, а також до них та інших громадян; у результаті цього може виникнути зобов'язання розглянути питання щодо особливого поводження з внутрішньо переміщеними особами з огляду на їхні потреби);
- 3) положенням, що особливу увагу необхідно приділити захисту осіб, що належать до національних меншин, а також захисту і наданню допомоги найбільш уразливим групам населення відповідно до чинних стандартів міжнародного права; захист внутрішньо переміщених осіб та їхніх прав, а також постачання їм гуманітарної допомоги є першорядним обов'язком відповідної держави (вирішення цього завдання потребує також допомоги з боку інших держав або міжнародних організацій, якщо держава, яка опинилася у скрутній ситуації, не в змозі сама забезпечити захист і надати допомогу своїм внутрішньо переміщеним особам; держава не може довільно відмовитись від пропозиції з боку інших держав та міжнародних організацій надати таку допомогу);
- 4) зобов'язаннями держав-членів, згідно зі статтями 2, 3 та 5 Європейської

конвенції з прав людини, що полягає у вжитті належних заходів, щоб, з одного боку, запобігти діям, які можуть порушити право внутрішньо переміщених осіб на життя, тілесну недоторканність, свободу і безпеку, а з іншого – ефективно розслідувати можливі порушення цих прав (це особливо стосується організації та облаштування таборів для внутрішньо переміщених осіб, що вимагає вжиття заходів безпеки з огляду на цивільний характер таборів; внутрішньо переміщених осіб не можна відправляти назад в райони, де вони будуть стикатися з реальною небезпекою зазнати поводження, яке порушує статті 2 і 3 Європейської конвенції з прав людини); 5) зобов'язаннями держав-членів, відповідно до статті 8 Європейської конвенції з прав людини, із вжиття належних заходів з метою сприяння возз'єднанню сімей, що були розділені внутрішнім переміщенням (до таких заходів належать пошук зниклих членів сім'ї, особливо тих, які були взяті в заручники; компетентні органи повинні передати родичам внутрішньо переміщених осіб на їхнє прохання всю можливу інформацію щодо місцеперебування таких осіб); 6) нормативним підходом, що внутрішньо переміщені особи повинні бути забезпечені всіма документами, що необхідні для ефективного здійснення їхніх прав в якомога коротший термін після їхнього переміщення, без висунення необґрунтованих умов; 7) нормативним підходом, що внутрішньо переміщені особи мають право користуватися своїм майном згідно з загальними нормативними стандартами, зокрема, внутрішньо переміщені особи мають право на повернення своєї власності, що була залишена у зв'язку з їхнім переміщенням (якщо внутрішньо переміщені особи позбавлені можливості повернути свою власність, така втрата повинна бути належно компенсована); 8) зобов'язанням держав-членів, що полягає у необхідності вжиття належних правових і практичних заходів, щоб внутрішньо переміщені особи могли повноцінно реалізувати своє право голосувати на національних, регіональних або місцевих виборах, а також гарантувати, що не буде жодних перешкод у його практичній реалізації; 9) встановлення обов'язку держав-членів для мінімізації негативних наслідків внутрішнього переміщення розробки превентивних

заходів, таких як стратегічних планів дій, що будуть застосовані під час кризи, яка може призвести до внутрішнього переміщення; 10) вимогою щодо належності інформування внутрішньо переміщених осіб повинні бути належно поінформовані та, наскільки це можливо, отримати консультації щодо вирішення ситуації, в якій вони опинилися, до, під час або після їхнього переміщення; 11) положеннями, що внутрішньо переміщені особи згідно з Європейською конвенцією з прав людини мають право на добровільне, безпечне і гідне повернення до власних помешкань або місць постійного проживання або переселення до іншої частини країни; 12) вимоги що забезпечення умов для належної та стійкої інтеграції внутрішньо переміщених осіб після їхнього переміщення.

Встановлено, що правові основи захисту прав внутрішньо переміщених осіб відображено також у такому міжнародному акті, як *Protecting Internally Displaced Persons: A Manual for Law and Policymakers*, де закріплено керівні принципи ООН, національні практики держав, які стикались з проблемою внутрішнього переміщення, а також у Резолюції ПАРЄ № 1708 (2010), та інших актах.

Визначено, що у Резолюції ПАРЄ № 1708 (2010) встановлено, що держави-члени мають: гарантувати вчасне й ефективне відшкодування втраченого доступу та прав на житло, землю й майно, залишені біженцями або ВПО, не очікуючи на результати переговорів щодо вирішення збройних конфліктів або статусу певної території; переконатися, що таке відшкодування має форму реституції шляхом підтвердження юридичних прав біженців і переміщених осіб на їхнє майно й відновлення їхнього безпечного фізичного доступу до такого майна та володіння ним (якщо реституція неможлива, має надаватися належна компенсація, яка відбувається через підтвердження попередніх юридичних прав на майно та надання коштів і речей, які мають відповідне співвідношення до їхньої ринкової вартості або через інші форми справедливого відшкодування); переконатися, що біженці та переміщені особи, у яких не було офіційно визначених прав до переміщення, однак чис

користування майном вважалось органами влади фактично дійсним, отримують рівноцінний і фактичний доступ до засобів правового захисту та відшкодування за їх виселення (це особливо важливо у випадках, коли постраждали особи соціально незахищені, бо належать до меншин); переконатися, що попередні права на використання та проживання, що стосуються соціального житла чи інших аналогічних форм домоволодіння, які були наявні в колишніх комуністичних системах, визнаються та захищаються як їхній дім у значенні статті 8 Європейської конвенції з прав людини та як їхнє володіння в значенні статті 1 Протоколу №1 цієї Конвенції; переконатися, що відсутність носіїв прав на користування та оренду в місцях їхнього колишнього проживання (через те, що вони були змушені залишити свій дім), вважається виправданою до моменту, коли настануть умови для їх добровільного, безпечного та гідного повернення; забезпечити швидкі, доступні й ефективні процедури для задоволення претензій щодо відшкодування (якщо переміщення та виселення відбуваються систематично, потрібно створити спеціальні органи, що оцінюватимуть претензії та ухвалюватимуть рішення; такі органи повинні застосовувати прискорені процедури, що включають спрощені стандарти доведення та процедури; до їхньої юрисдикції мають належати всі типи об'єктів власності, що мають відношення до потреб щодо житла та життєдіяльності переміщених осіб, зокрема будинки, сільськогосподарські угіддя та корпоративна нерухомість); забезпечувати незалежність, неупередженість і компетентність судових органів, зокрема шляхом упровадження відповідних правил щодо їхнього складу, які можуть передбачати наявність міжнародних членів (такі органи мають отримувати достатнє фінансування, а відповідні правоохоронні органи повинні бути юридично зобов'язаними виконувати їхні рішення).

Акцентовано, що до найважливіших принципів захисту переміщених осіб відноситься принцип повернення їхнього житла, землі, майна, якщо вони були його незаконно, безпідставно позбавлені, що володіють правом отримання компенсації за втрачене житло, землю, майно у випадку

неможливості фактичного повернення його за рішенням незалежного і неупередженого судового органу.

Впровадження заходів, передбачених Планом дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» 2023-2026 рр., затвердженим 14 грудня 2022 р., є гарантією ефективності імплементації Україною стандартів Ради Європи у сфері захисту прав внутрішньо переміщених осіб.

Відповідно до Рекомендацій Rec (2006) 6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб, ухваленої Комітетом міністрів Ради Європи на 961-му засіданні заступників міністрів 5 квітня 2006 року визнано, що внутрішньо переміщені особи є особами із особливим адміністративно-правовим статусом, що визначає їх потреби, та захист інтересів таких осіб є певним пріоритетом у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування при визначенні змісту положень національного законодавства та практики його правозастосування.

Зроблено висновок, що захист майнових прав осіб, що постраждали в наслідок збройного конфлікту в умовах воєнного стану має відповідати таким принципам, як : створення умов для реституції майнових прав, і пріоритетно права особи на житло; право компенсації вартості втраченого майна.

Встановлено, що захист майнових прав переміщених осіб у практиці ЄСПЛ відноситься до таких категорій справ, як: справи категорії «сімейне життя та житло в контексті потужних сімейних зв'язків» (рішення ЄСПЛ від 27 липня 1998 року у справі «Ментеш та інші проти Туреччини» (Menteş and Others v. Turkey)); «механізм відшкодування власності» (рішення ЄСПЛ від 22 грудня 2005 року у справі «Ксенідес-Арестіс проти Туреччини» (Xenides-Arestis v. Turkey)); «житло та приватне життя» (рішення ЄСПЛ від 16 червня 2015 року у справі «Саргсян проти Азербайджану» (Sargsyan v. Azerbaijan); рішення ЄСПЛ від 31 липня 2003 року у справі «Дімейдс проти Туреччини» (Demades v. Turkey)); «належне житло» (рішення ЄСПЛ від 29 червня 2004 року у справі «Доган та інші проти Туреччини» (Dogan and Others v. Turkey);

рішення ЄСПЛ від 22 квітня 2010 року у справі «Гюльмамєдова проти Азербайджану» (*Gulmammadova v. Azerbaijan*)).

Встановлено, що важливе значення для врегулювання майнових прав переміщених осіб для України має рішення ЄСПЛ, ухвалене у справі «Кіпр проти Туреччини», де було визнано юридично недійсним проголошення Північного Кіпру, та містився заклик до світової спільноти не визнавати Північний Кіпр, що призвело до порушення прав доступу для греків-кіпріотів, які були власниками майна на північному Кіпрі, і отримали заборону доступу до нього, можливості контролювати, його використання. Комісія, створена 20 вересня 1999 р. в межах Великої палати Суду стверджувала, що до 1989 року влада турків-кіпріотів не застосовувала спеціальних заходів, котрі б забезпечували незмінність офіційного земельного кадастру і реєстрацію «покинутої» власності та її відчуження, де ЄСПЛ визнав, що відбувалося тривале порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод через відмову дозволити повернутися переміщеним грекам-кіпріотам до їхніх домівок у північній частині Кіпру (пункт 175); їм відмовляють у доступі та контролі, використанні та користуванні їхнім майном, а також у будь-якій компенсації за порушення їхніх майнових прав (пункт 189).

Встановлено, що до прикладів практики ЄСПЛ, де предметом захисту були майнові права переміщених осіб, відноситься справа «Чірагов та інші проти Вірменії».

Висновки та положення першого розділу дисертації висвітлено у ряді авторських наукових праць [168;167;63].

РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1 Система суб'єктів забезпечення реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану

У межах правової системи України, особливо в умовах воєнного стану, питання забезпечення реалізації та захисту майнових прав фізичних осіб набуває виняткової актуальності. У період збройного конфлікту особливе значення має злагоджена діяльність суб'єктів, наділених повноваженнями в цій сфері. Така система є комплексною, ієрархічною та міжгалузевою за своєю природою, оскільки передбачає як реалізацію адміністративно-правових механізмів, так і координацію між державними, муніципальними та спеціалізованими органами.

До ключових інституцій, відповідальних за реалізацію державної політики щодо забезпечення майнових прав, відноситься Кабінет Міністрів України, який визначає загальну стратегію дій у сфері захисту прав власності під час воєнного стану [123].

Кабінет Міністрів України виконує функцію формування і реалізації загальної стратегії у відповідній сфері, зокрема в умовах дії воєнного стану. У межах своїх повноважень Уряд визначає пріоритети державної політики щодо збереження майнових прав і запобігання їх порушенням, а також ініціює або затверджує механізми компенсацій, обліку збитків, відновлення пошкодженого чи зруйнованого майна.

Також Кабінет Міністрів координує діяльність інших органів виконавчої влади, зокрема Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури, Міністерства оборони[116], а також Міністерства юстиції[118], що забезпечує правову основу для визнання, захисту й відновлення майнових прав громадян

у постраждалих районах.

У період воєнного стану КМУ є також основною інституцією, що приймає нормативно-правові акти з питань запровадження спеціальних режимів використання майна, порядку його мобілізаційного вилучення або реквізиції, визначає процедури відшкодування збитків. Крім того, уряд координує надання міжнародної технічної допомоги та гуманітарних механізмів щодо компенсації втрат, пов'язаних із втратою або пошкодженням майна, спричинених збройною агресією.

Таким чином, Кабінет Міністрів України є ключовим суб'єктом системи державного управління у сфері реалізації та гарантування майнових прав громадян в умовах надзвичайних ситуацій і відіграє провідну роль у створенні адаптивного правового механізму реагування на наслідки збройного конфлікту.

Кабінет Міністрів України у період воєнного стану виконує провідну роль у забезпеченні реалізації та захисту майнових прав фізичних і юридичних осіб, оскільки саме він здійснює координацію дій усіх органів виконавчої влади й забезпечує управлінську стійкість держави. Його повноваження в цій сфері мають як загальний, так і спеціальний (воєнний) характер [161, с. 165-170].

Основні повноваження КМУ у сфері захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану: правотворча та нормативно-установча функція (затвердження порядків і механізмів компенсації шкоди, завданої майну громадян унаслідок збройної агресії; ухвалення положень про реквізицію майна та встановлення механізмів відшкодування за таке майно відповідно до ст. 41 Конституції України та Закону «Про правовий режим воєнного стану»; внесення змін до нормативно-правових актів, що регулюють питання збереження, обліку, оцінки та компенсації майнових втрат, а також затвердження тимчасових порядків розпорядження майном, яке постраждало або використовується для потреб оборони); організаційна та координуюча діяльність (координація роботи центральних і місцевих органів виконавчої

влади, зокрема: Міністерства юстиції (з питань державної реєстрації прав на майно); Міністерства оборони (з питань військового майна та мобілізаційного вилучення); Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури (з питань відновлення зруйнованого житла); Держгеокадастру (з питань земельних правовідносин); Мінреінтеграції (з питань майна на ТОТ та в зонах бойових дій)); фінансово-економічна політика (прийняття рішень щодо виділення коштів із резервного фонду держбюджету для компенсації шкоди громадянам; затвердження державних програм або механізмів реєстрації заявок на відшкодування втраченого/знищеного майна (наприклад, через платформу «Дія»)); створення спеціальних фондів чи субвенцій для регіонів, які зазнали пошкоджень; взаємодія з міжнародними партнерами (організація залучення міжнародної технічної допомоги для відновлення об'єктів приватної та державної власності; участь у формуванні міжнародного механізму компенсацій (наприклад, конфіскація заморожених російських активів на користь потерпілих українців).

До прикладів реалізації повноважень уряду у сфері правотворчої діяльності є, зокрема, розробка та прийняття Постанова КМУ від 20 березня 2022 р. № 326 «Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна» [119]. Зазначеним порядком встановлюється механізм надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна та її використання відповідно до Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [124].

Важливою у сфері правозастосування є реалізація повноважень Кабінетом Міністрів України стало створення єдиного реєстру пошкодженого/знищеного майна [26]. Створення та ведення такого реєстру

відповідає загальнодержавній стратегії з: правового документування воєнних злочинів та майнових втрат, реалізації права на компенсацію за рахунок державного бюджету або міжнародних репарацій, уніфікації процедур оцінки та відшкодування шкоди, завданої житлу, інфраструктурі та іншим об'єктам власності [70, с. 150-155].

Запровадження цього реєстру має як юридичне, так і практичне значення. З одного боку, це інструмент реєстрації фактів пошкодження/знищення майна із належним правовим статусом. З іншого боку – передумова для реалізації компенсаційних механізмів, включаючи: звернення до міжнародних судових органів; претензії до країни-агресора; участь у програмах відновлення, які заадмініструються урядом або партнерами України.

При цьому Кабінет Міністрів України здійснює: нормативне регулювання процедур внесення відомостей до реєстру; координацію між органами місцевого самоврядування, ЦОВВ та реєстраторами; встановлення критеріїв оцінки ступеня пошкодження; визначення форми та порядку подання заяв на фіксацію пошкоджень; інтеграцію реєстру з цифровими сервісами, зокрема «Дією».

Таким чином, створення та функціонування Єдиного державного реєстру пошкодженого/знищеного майна є дієвим інструментом реалізації державної політики у сфері відновлення та захисту майнових прав. Це також важливий елемент забезпечення публічного інтересу, верховенства права та соціальної справедливості в умовах надзвичайних викликів, зумовлених збройною агресією проти України.

Кабінет Міністрів України під час воєнного стану виконує системну роль у сфері захисту майнових прав осіб – як через регуляторні інструменти, так і через координацію практичних механізмів реагування. Його повноваження охоплюють законодавчу ініціативу, управління фінансами, виконання міжнародних зобов'язань та механізми відновлення, що робить Уряд ключовим гарантом майнової стабільності в умовах надзвичайної ситуації.

У межах правового режиму воєнного стану Міністерство оборони України (МОУ) виконує ключову роль у сфері реалізації та захисту майнових прав осіб через реалізацію покладених на нього функцій з управління оборонною сферою, мобілізаційною готовністю, майновими ресурсами та стандартизацією військової діяльності.

Повноваження МОУ доцільно класифікувати відповідно до їх функціонального спрямування на чотири основні групи: забезпечувально-управлінські повноваження (такі повноваження спрямовані на формування та реалізацію державної політики у сфері оборони й включають: стратегічне планування оборонних заходів; підготовку нормативно-правових актів у сфері національної безпеки; координацію дій центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо підготовки до оборони; здійснення аналітичної роботи щодо загроз національній безпеці; управління кадровою, освітньою та науковою політикою у Збройних Силах України); установчо-стандартизаційні повноваження (така група повноважень реалізується у сфері військової стандартизації та гармонізації з європейськими практиками, зокрема: встановлення правил та порядку застосування військових стандартів; визначення уповноважених органів у сфері стандартизації; міжнародне співробітництво у воєнно-політичному та військово-технічному напрямках; інтеграція у відповідні структури НАТО й ЄС для адаптації системи управління); майнові повноваження (МОУ реалізує функції державного замовника та координує управління військовим і мобілізаційним майном, включаючи: облік, накопичення та зберігання озброєння, військової техніки; управління майном підприємств оборонного сектору; реалізацію заходів із формування непорушного запасу; взаємодію з іншими відомствами в частині матеріально-технічного забезпечення населення та інфраструктури, зруйнованих внаслідок бойових дій); мобілізаційно-орієнтовані повноваження (у межах повноважень щодо мобілізаційної готовності, МОУ: організовує мобілізаційні заходи в ЗСУ; формує пропозиції до мобілізаційних завдань та виробничих потреб оборонної промисловості; забезпечує демобілізацію,

ротацію, логістику військових формувань; координує дії зі створення резервів людських та матеріальних ресурсів) [116].

Таким чином, МОУ є не лише ключовим інституційним гравцем у сфері оборони, а й суб'єктом, що прямо впливає на забезпечення та захист майнових прав осіб в умовах воєнного стану. Його повноваження мають системний і багатовекторний характер, охоплюючи нормативне регулювання, матеріально-технічне забезпечення, мобілізаційну та стандартизаційну політику, що вимагає подальшого вдосконалення законодавчої бази та міжвідомчої координації.

Важливу роль відіграють Міністерство економіки України [92], Міністерство фінансів України (у сфері відшкодування збитків) [117] та Міністерство юстиції України (в частині законодавчого супроводу, реєстрації майнових прав, виконання рішень суду щодо компенсації) [118].

В умовах воєнного стану значні повноваження делеговано військовому командуванню та військовим адміністраціям, які діють на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та утворені в порядку Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022 [139]. Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022 [139] було створено такі військові адміністрації, як: Вінницьку обласну військову адміністрацію; Волинську обласну військову адміністрацію; Донецьку обласну військову адміністрацію; Дніпропетровську обласну військову адміністрацію; Житомирську обласну військову адміністрацію; Закарпатську обласну військову адміністрацію; Запорізьку обласну військову адміністрацію; Івано-Франківську обласну військову адміністрацію; Київську міську військову адміністрацію; Київську обласну військову адміністрацію; Кіровоградську обласну військову адміністрацію; Луганську обласну військову адміністрацію; Львівську обласну військову адміністрацію; Миколаївську обласну військову адміністрацію; Одеську обласну військову адміністрацію; Полтавську обласну військову адміністрацію; Рівненську обласну військову адміністрацію; Сумську обласну військову адміністрацію;

Тернопільську обласну військову адміністрацію; Харківську обласну військову адміністрацію; Херсонську обласну військову адміністрацію; Хмельницьку обласну військову адміністрацію; Черкаську обласну військову адміністрацію; Чернівецьку обласну військову адміністрацію; Чернігівську обласну військову адміністрацію[139]. Військові адміністрації були створені із метою здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, та є уповноваженими приймати рішення про реквізицію, мобілізаційне вилучення майна, обмеження прав фізичних осіб на розпорядження майном в інтересах обороноздатності [76, с. 170-174]. Водночас на цих суб'єктів покладається відповідальність за дотримання правомірності таких дій, належне документування та подальшу передачу інформації до уповноважених органів для виплати компенсацій.

У межах децентралізації влади, органи місцевого самоврядування (ОМС) виступають посередниками між громадянами та органами державної влади. Вони забезпечують реєстрацію пошкодженого майна, ведуть облік потреб у компенсаціях, здійснюють попереднє оцінювання збитків. Особливо актуальною є роль ОМС у контексті створення комісій із розгляду питань компенсації, співпраці з міжнародними партнерами та благодійними організаціями [125].

У межах процесу децентралізації, який реалізується в Україні з метою посилення ролі територіальних громад у системі публічного управління, органи місцевого самоврядування (ОМС) набули ключового статусу у реалізації державної політики з фіксації та компенсації воєнних збитків. Їх діяльність спрямована на оперативне реагування на потреби постраждалого населення, адаптацію центральної політики до локального контексту, а також формування механізмів взаємодії громади з державною владою.

Основними функціями ОМС у сфері забезпечення майнових прав: є реєстрація пошкодженого майна (ОМС забезпечують прийом заяв громадян про знищене або пошкоджене майно, перевірку первинних документів та ініціювання внесення відомостей до Єдиного державного реєстру

пошкодженого/знищеного майна); облік потреб у компенсаціях (на основі отриманої інформації формуються локальні бази даних про обсяг завданих збитків, які передаються до відповідних державних структур або використовуються для планування локальних програм підтримки); попереднє оцінювання збитків (ОМС, як правило, створюють спеціальні комісії або залучають експертів для визначення рівня пошкодження, верифікації заяв та формування висновків, необхідних для подальшого юридичного оформлення компенсаційних механізмів); комісії з розгляду питань компенсації (в межах громади можуть утворюватися міжвідомчі або профільні комісії, уповноважені здійснювати розгляд поданих заяв, приймати рішення про можливість компенсації або необхідність додаткової перевірки, що забезпечує прозорість та оперативність процесу); співпраця з міжнародними організаціями (ОМС все активніше беруть участь у реалізації спільних ініціатив з міжнародними партнерами, донорами, благодійними фондами, що спрямовані на надання фінансової або матеріальної допомоги постраждалим мешканцям громад); інформування населення (на органи місцевого самоврядування покладено функцію комунікації з громадянами щодо прав, процедур подання заяв, умов отримання компенсації, форм юридичної підтримки тощо).

Особлива роль ОМС зумовлена їх близькістю до населення, гнучкістю реагування на виклики, а також функціональною здатністю забезпечити реальну імплементацію державної політики на рівні громад. У контексті збройної агресії та значної кількості пошкоджених об'єктів інфраструктури, саме на рівні ОМС вирішується питання першочергової допомоги та подальшого відновлення житла, об'єктів соціального призначення, елементів інженерної інфраструктури [75].

Отже, органи місцевого самоврядування відіграють посередницьку, координуючу та виконавчу роль у системі забезпечення майнових прав громадян під час воєнного стану, сприяючи формуванню прозорих, ефективних і орієнтованих на потреби людини механізмів відновлення.

У системі реалізації адміністративно-правових гарантій захисту

майнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану важлива роль належить судовій владі. Зокрема, господарські та адміністративні суди виступають ключовими інституціями, уповноваженими на вирішення правових спорів, що виникають у контексті реалізації, обмеження або порушення прав власності, зумовлених обставинами збройного конфлікту та воєнного стану в Україні.

Наявність ефективного механізму судового захисту гарантує можливість фізичної особи реалізовувати своє конституційне право на звернення до суду за захистом порушеного, невизнаного або оспорюваного права, включаючи випадки порушення майнових інтересів у зв'язку з бойовими діями, примусовим відчуженням майна, переміщенням внутрішньо переміщених осіб та іншими надзвичайними обставинами. Господарські суди розглядають спори щодо відшкодування шкоди, заподіяної юридичним особам або фізичним особам-підприємцям, тоді як адміністративні суди уповноважені на розгляд справ про оскарження рішень, дій або бездіяльності органів державної влади щодо компенсацій, вилучення майна, реєстрації пошкоджених об'єктів тощо.

Однією з основних функцій судової влади в умовах воєнного стану є формування стабільної, передбачуваної та заснованої на верховенстві права практики тлумачення норм законодавства. В умовах дії спеціального правового режиму, коли загальні норми права можуть бути обмежені або трансформовані, саме суди забезпечують баланс між інтересами держави та правами приватних осіб. Зокрема, правозастосовна практика Вищого антикорупційного суду, Верховного Суду та апеляційних інстанцій сприяє уніфікації тлумачення норм щодо порядку примусового відчуження майна, виплат компенсацій, визнання недійсними рішень органів влади про відмову у наданні допомоги чи відновленні прав власності [69;14, с.133-136].

У практичній площині адміністративні суди розглядають позови громадян про оскарження рішень комісій з питань компенсації, створених при органах місцевого самоврядування, дії (бездіяльність) структурних підрозділів виконавчих органів щодо включення об'єктів до реєстру пошкодженого майна, невиплати компенсації чи нездійснення оцінки майнової шкоди. Господарські

суди розглядають справи щодо повернення незаконно відчуженого або реквізованого майна, вимог про стягнення збитків, зумовлених бойовими діями, недотриманням умов постачання у надзвичайний період, порушенням контрактних зобов'язань через форс-мажорні обставини [12, с. 45-50].

Важливим напрямом судового захисту в умовах воєнного стану є також застосування норм міжнародного гуманітарного та правозахисного права. Національні суди зобов'язані при розгляді справ, пов'язаних із збройним конфліктом, враховувати положення Женевських конвенцій, протоколів до них, практику Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), що стосується права на мирне володіння майном (ст. 1 Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [140]. Суди України вже неодноразово посилалися на ці джерела у справах про захист майнових інтересів внутрішньо переміщених осіб, у справах про захоплення майна або втрату документів у зоні бойових дій.

Верховний Суд у своїх постановах неодноразово підкреслював, що воєнний стан, надзвичайна ситуація або інші об'єктивні обставини не можуть слугувати підставою для свавільного обмеження права власності. Натомість будь-яке втручання держави у це право має бути об'єктивно необхідним, пропорційним і передбаченим законом. Суд також наполягає на необхідності надання чітких доказів причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями і конкретними збитками, що підлягають компенсації з боку держави.

З огляду на виклики воєнного часу, виникла також потреба у процесуальній адаптації судових процедур. Запровадження дистанційного судочинства, електронного документообігу, особливого порядку повідомлення сторін, спрощеного провадження у справах про компенсацію збитків у зв'язку з бойовими діями – усе це є реакцією судової системи на нові умови правозастосування. У ряді випадків суди застосовують прецеденти, які фактично формують доктрину особливого режиму захисту прав під час війни.

Водночас практика показує наявність низки викликів. Часто органи влади не надають повної інформації або ухиляються від виконання рішень

суду. Умови воєнного стану ускладнюють доступ громадян до суду, створюючи ризики порушення принципу ефективного правового захисту. Тому важливо забезпечити додаткові гарантії реалізації судових рішень, зокрема через створення спеціальних фондів компенсацій, цифрових платформ для подання та відстеження скарг, залучення міжнародних партнерів до моніторингу дотримання прав власності.

Таким чином, господарські та адміністративні суди в умовах воєнного стану виконують не лише функцію правового арбітра, але й виступають як інститути забезпечення верховенства права, балансу інтересів держави та особи, а також формування нових підходів до реалізації прав людини у надзвичайних обставинах. Їхня діяльність має вирішальне значення у контексті відновлення довіри громадян до інститутів державної влади та забезпечення правової визначеності у сфері майнових прав під час збройного конфлікту.

У контексті реалізації адміністративно-правових гарантій захисту майнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану особливе значення набуває діяльність правоохоронних органів, зокрема органів Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) та органів прокуратури. Їх функціональна компетенція поширюється на запобігання та реагування на порушення у сфері власності, забезпечення охорони майна громадян, розслідування фактів протиправного посягання на нього, а також документування воєнних злочинів, що супроводжуються порушеннями прав власності цивільного населення.

З огляду на загострену безпекову ситуацію в умовах збройного конфлікту, актуалізується проблема збереження об'єктів приватної та комунальної власності. Національна поліція як основний суб'єкт забезпечення публічної безпеки та порядку виконує функцію безпосередньої охорони об'єктів майна, зокрема тих, що залишилися без нагляду внаслідок евакуації населення або руйнування соціальної інфраструктури. Закон України «Про Національну поліцію» визначає низку повноважень у сфері охорони власності,

включаючи оперативне реагування на повідомлення про мародерство, крадіжки, незаконне проникнення до житла чи господарських споруд, а також забезпечення досудового розслідування відповідних правопорушень [128;95, с. 50-60; 6, с. 88-97].

Органи ДСНС, у свою чергу, здійснюють заходи щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених бойовими діями, а також ведуть облік пошкодженого або знищеного майна. Згідно з їх компетенцією, передбачено участь у первинному документуванні збитків, завданих внаслідок збройної агресії, що є основою для подальшої оцінки та реалізації механізмів компенсації. Збір таких даних має велике значення як для забезпечення індивідуального права на відшкодування шкоди, так і для обґрунтування позовів держави Україна проти держави-агресора в міжнародних судових інстанціях [115].

Прокуратура, у межах реалізації своїх повноважень, здійснює процесуальне керівництво досудовими розслідуваннями у кримінальних провадженнях, відкритих за фактами незаконного заволодіння, пошкодження або знищення майна, кваліфікованих як злочини проти власності, а також у випадках, що можуть становити воєнні злочини. Важливу роль відіграє взаємодія прокуратури з іншими правоохоронними органами у забезпеченні належного документування правопорушень, які вчинені під час збройної агресії, у тому числі злочинів, що порушують права власності цивільного населення, відповідно до норм міжнародного гуманітарного права [134].

Таким чином, ефективна діяльність правоохоронних органів у зазначених напрямках не лише забезпечує оперативне реагування на правопорушення, а й створює належне правове підґрунтя для подальшого судового захисту прав власників, реалізації механізмів компенсації та притягнення до відповідальності осіб, винних у порушеннях. В умовах воєнного стану забезпечення верховенства права та захист майнових прав громадян є ключовим елементом правової стабільності та національної безпеки.

У системі суб'єктів, що забезпечують реалізацію та захист майнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану, особливе місце посідає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсман). Цей конституційний орган, діючи як інституція парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини, виконує важливу роль у гарантуванні правового захисту громадян, зокрема в контексті майнових прав, які можуть зазнавати обмежень або порушень унаслідок надзвичайних обставин, спричинених збройною агресією.

Уповноважений функціонує відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [138], положення якого передбачають його повноваження здійснювати нагляд за дотриманням прав громадян у сфері власності, доступу до житла, компенсацій за знищене або пошкоджене майно, а також моніторинг дій органів державної влади, що можуть впливати на реалізацію зазначених прав. У кризових ситуаціях, таких як воєнний стан, діяльність омбудсмана набуває особливого значення, оскільки саме він забезпечує баланс між потребами державної безпеки та непорушністю основоположних прав людини.

Серед ключових повноважень Уповноваженого – розгляд скарг фізичних осіб на дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, правоохоронних структур, органів місцевого самоврядування, які можуть спричинити порушення прав на майно, житло або земельні ділянки. Уповноважений має право вимагати проведення перевірок, ініціювати дисциплінарну відповідальність посадових осіб, направляти подання з вимогою усунути виявлені порушення та вносити пропозиції до законодавчих органів щодо удосконалення нормативно-правового регулювання [104].

В умовах війни та пов'язаних з нею масштабних переміщень населення, руйнування об'єктів нерухомості та порушення норм гуманітарного права, особливої актуальності набуває функція омбудсмана як посередника між державою та громадянином. Уповноважений здійснює моніторинг виконання державою своїх зобов'язань щодо надання компенсацій, переселення,

тимчасового житла та інформування населення про наявні механізми захисту. У цьому контексті важливою є й його участь у підготовці альтернативних звітів до міжнародних правозахисних організацій, а також у співпраці з громадськими ініціативами, які фіксують порушення прав власності [182, с. 24-26].

Крім того, омбудсман виступає як фактор системного аналізу наявної нормативно-правової бази та може ініціювати зміни до чинного законодавства з метою зміцнення гарантій майнових прав в умовах надзвичайного правового режиму. Наприклад, йдеться про удосконалення процедур відшкодування шкоди, захисту прав внутрішньо переміщених осіб, доступу до суду та виконання рішень про компенсацію збитків.

Таким чином, діяльність Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є однією з ключових гарантій дотримання майнових прав фізичних осіб у період дії воєнного стану. Його повноваження дозволяють не лише реагувати на індивідуальні порушення, а й системно впливати на політику держави в галузі прав людини, у тому числі в аспекті забезпечення прав власності та житла для постраждалих громадян.

Участь міжнародних організацій у захисті майнових прав особи в Україні в умовах воєнного стану є важливою складовою системи міжнародно-правового захисту прав людини. З початком збройної агресії російської федерації проти України та запровадженням у державі режиму воєнного стану, питання збереження та відновлення прав власності постраждалих осіб, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО), осіб, які втратили житло або інше майно внаслідок бойових дій, набуло гострої актуальності. Міжнародні організації відіграють суттєву роль у документуванні порушень, наданні технічної, фінансової та правової допомоги, а також у міжнародній адвокації щодо відповідальності за шкоду, заподіяну цивільному населенню.

Насамперед варто зазначити, що основні труднощі у сфері міжнародного захисту майнових прав в Україні пов'язані з невизначеністю правового статусу постраждалого майна, складністю процедури його реєстрації та оцінки шкоди,

недосконалістю внутрішньодержавних механізмів компенсації, а також з проблемами міжінституційної координації між українськими органами влади та міжнародними партнерами.

Серед ключових міжнародних акторів, які беруть участь у процесі захисту прав власності, варто відзначити ООН (зокрема Управління Верховного комісара ООН з прав людини – УВКПЛ[171], Управління ООН з координації гуманітарних питань – UNOCHA[172]), Раду Європи[55], ОБСЄ[198], а також міжнародні гуманітарні організації на кшталт Міжнародного Комітету Червоного Хреста[71], Міжнародної організації з міграції (МОМ) [145], Норвезької ради у справах біженців (NRC) тощо. Зазначені структури активно фіксують випадки порушення прав власності в зоні бойових дій, документують факти примусового переміщення, незаконного заволодіння майном, мародерства, знищення житлового фонду та інфраструктури.

Однією з актуальних проблем є обмежений доступ міжнародних організацій до тимчасово окупованих територій, де найчастіше й відбуваються масові порушення прав власності [32]. Внаслідок цього процес збирання доказів щодо порушень є ускладненим, що негативно впливає як на документування шкоди, так і на подальше притягнення до відповідальності винних осіб. Крім того, відсутність ефективних механізмів екстериторіального судового переслідування ускладнює ініціювання позовів постраждалими особами до агресора у міжнародних інстанціях без залучення держави.

Окрему проблему становить те, що багато зусиль міжнародних організацій залишаються фрагментарними, короткостроковими та недостатньо інституціалізованими. Більшість ініціатив спрямовані на гуманітарне реагування, тобто на надання тимчасової допомоги, а не на відновлення чи компенсацію втрат. Таким чином, міжнародна допомога часто не охоплює аспекти правового відновлення майнових прав – питання, які виходять за межі компетенції гуманітарних місій і потребують тісної взаємодії з національними правозахисними органами та правовою системою загалом.

Також актуальною є відсутність єдиної координаційної платформи або міжнародного механізму компенсації, через який громадяни України могли б звертатися за відшкодуванням збитків, завданих унаслідок війни. Попри наявність окремих ініціатив щодо створення Реєстру збитків (Register of Damage) на рівні Ради Європи, його імплементація залишається на етапі організаційного формування. Відсутність чітких процедур та джерел фінансування компенсацій за зруйноване або вилучене майно створює додаткові бар'єри для реалізації прав потерпілих осіб.

У свою чергу, правова допомога, яку надають міжнародні організації, як правило, обмежується консультаціями або підготовкою скарг до національних органів чи Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). Проте ефективність такого звернення залежить не лише від професійної підтримки, а й від тривалості розгляду справ у ЄСПЛ та складності доказування причинно-наслідкового зв'язку між діями держави-агресора і заподіяною шкодою.

Підсумовуючи, можна визначити кілька основних проблем участі міжнародних організацій у захисті майнових прав в Україні: недостатня координація між міжнародними організаціями та українськими інституціями, що призводить до дублювання функцій та неефективного використання ресурсів; обмежений мандат гуманітарних місій, який не охоплює аспекти юридичного відновлення майнових прав; неврегульованість процедур компенсації на міжнародному рівні – відсутність стабільного механізму реституції або репарацій; брак довгострокової міжнародної підтримки в контексті відновлення майнових прав, акцент на короткострокових проєктах; юридичні труднощі у зверненні до міжнародних судових інстанцій, зокрема у питаннях доказування та юрисдикції.

У цьому контексті доцільним є запровадження довгострокової міжнародно-правової ініціативи, що передбачає створення спеціального компенсаційного фонду, постійно діючого реєстру пошкодженого майна, а також системної підтримки правової допомоги для громадян України. Участь міжнародних організацій має бути інституціоналізована, інтегрована в

українські національні політики відновлення та правового захисту, а також зорієнтована на посилення спроможностей українських органів влади у сфері захисту майнових прав під час війни та після її завершення.

Таким чином, система суб'єктів забезпечення реалізації та захисту майнових прав у період воєнного стану є поліцентричною, включає державні, місцеві, військові та міжнародні органи. Її ефективність значною мірою залежить від чіткого розмежування повноважень, координації між суб'єктами, правової визначеності процедур, а також дотримання принципів законності, пропорційності та захисту основоположних прав людини. Удосконалення взаємодії між цими суб'єктами є необхідною умовою зміцнення правової держави та гуманітарного простору в Україні.

Система суб'єктів забезпечення реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану зазнає суттєвих викликів, обумовлених екстраординарністю умов функціонування публічної влади, обмеженням правового режиму, недостатньою інституційною підготовленістю до довготривалих кризових ситуацій та відсутністю налагодженого міжвідомчого механізму координації. Проблеми в цій сфері комплексні й зачіпають як нормативну, так і організаційну площину.

Передусім, одним із центральних викликів є фрагментарність правового регулювання діяльності суб'єктів, які забезпечують реалізацію та захист майнових прав громадян. Воєнний стан в Україні регулюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану», а також низкою підзаконних актів та рішень Ради національної безпеки і оборони України, однак значна частина повноважень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування залишається невизначеною або розпорошеною між численними нормативними актами. Відсутність єдиного консолідованого підходу ускладнює правозастосовчу практику та спричиняє дублювання або, навпаки, прогалини у виконанні функцій окремих суб'єктів.

Координація діяльності центральних органів виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони, Міністерство з питань реінтеграції

тимчасово окупованих територій, Національна поліція, ДСНС) залишається недостатньою. Наявність міжвідомчих суперечностей, різний рівень фінансування, відсутність уніфікованих протоколів взаємодії унеможливають швидке реагування на масові порушення прав власності або організацію компенсаційних механізмів.

Не менш значущою є проблема обмеженої інституційної спроможності органів місцевого самоврядування (ОМС). В умовах децентралізації саме на ОМС покладено низку функцій, зокрема облік зруйнованого чи пошкодженого майна, формування комісій із розгляду питань компенсації, взаємодію з громадянами, що постраждали. Проте на практиці багато громад не мають достатнього кадрового, технічного чи методичного забезпечення, що ускладнює їхню здатність ефективно захищати майнові інтереси фізичних осіб. Відсутність єдиного програмного забезпечення або реєстрів, які б дозволили інтегрувати інформацію про втрати та потреби, гальмує процес відшкодування та планування заходів із відновлення.

Істотною є потреба у посиленні ролі судової системи як гаранта реалізації майнових прав під час воєнного стану. Незважаючи на те, що господарські та адміністративні суди продовжують розгляд справ, пов'язаних із відновленням або захистом права власності, вони стикаються з дефіцитом нормативних орієнтирів, неоднозначністю правозастосування, особливо в частині компенсації збитків, завданих державними органами в умовах мобілізаційних заходів. Крім того, навантаження на судову систему зростає через велику кількість звернень, пов'язаних із конфіскацією, вилученням майна, нерівномірним доступом до правосуддя в регіонах, які зазнали бойових дій.

Також спостерігається низький рівень взаємодії з міжнародними організаціями та використання їхнього потенціалу для забезпечення захисту майнових прав. Попри існування проектів допомоги (наприклад, юридичні консультації для ВПО, технічна підтримка у створенні реєстрів), залишається неузгодженою участь міжнародних партнерів у процесах компенсації, фіксації

збитків і моніторингу стану реалізації прав власності в умовах війни. Відсутність інтегрованого механізму для обміну даними та координації дій між українськими органами влади та іноземними структурами знижує ефективність зовнішньої підтримки.

Перспективи вирішення зазначених проблем передбачають комплексну інституційну та нормативну модернізацію. Серед першочергових кроків необхідно виділити: необхідність удосконалення нормативної бази через застосування консолідованого підходу до встановлення кола повноважень суб'єктів системи захисту майнових прав у період воєнного стану, та встановлення чітких алгоритмів взаємодії, стандартів обліку та фіксації збитків; підвищення інституційної спроможності органів місцевого самоврядування через запровадження навчальних програм, цифровізацію процесів, надання технічної допомоги громадам, які найбільше постраждали; посилення координації між органами публічної влади, створення міжвідомчих штабів або платформ взаємодії, що дозволить усунути дублювання функцій та пришвидшити реагування на проблеми громадян; інтеграцію міжнародних партнерів у національні процеси, зокрема в частині фінансування відшкодувань, створення реєстрів зруйнованого майна, запровадження компенсаційних фондів за участю донорів та міжнародних інституцій; модернізацію судової практики шляхом видання узагальнень Верховного Суду, створення прецедентів для судового захисту майнових прав у випадках, пов'язаних із дією воєнного стану.

У цілому, ефективна система суб'єктів реалізації та захисту майнових прав під час воєнного стану має ґрунтуватися на засадах координації, оперативності, прозорості та правової визначеності. Вирішення вказаних проблем потребує не лише технічного доопрацювання механізмів, але й політичної волі та міжгалузевої співпраці задля забезпечення фундаментального права особи на власність – навіть в умовах воєнних загроз.

2.2 Адміністративні процедури щодо реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану

Майнові права фізичних осіб є однією зі складних проблем юридичної науки, оскільки незважаючи на спроби розробити дієвий механізм захисту прав фізичних осіб, що постраждали в умовах воєнного стану.

Ці особи потребують особливого захисту у житловій сфері, оскільки під час внутрішніх конфліктів переміщені жертви стикаються з широким спектром фізичних і психологічних травм, що поєднанні з втратою їх будинків. Тому на міжнародному рівні все більше визнається важливість продовження репарації (яка включає в себе реституцію, переміщення, реінтеграцію та компенсацію) внутрішньо переміщеним особам як засобу для оцінки впливу протиправних діянь, скоєних проти них [195]. При цьому механізми забезпечення соціальним житлом у державі закріплені, але фактично будівництво нового соціального житла не відбувається. Отже, в Україні головним викликом для фізичних осіб продовжує залишатися питання про житло.

Міжнародне право прав людини передбачає, що ніхто не може бути свавільно позбавлений його права на майно, зокрема у ч. 1 ст. 8 ЄКПЛ встановлено, що кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції [51]. Відповідні правила також закріплені у ст. 41, 47 і 48 Конституції України [53], але при цьому, як визначають міжнародні експерти, Україна все ще демонструє відсутність комплексних державних програмних пільг щодо кредитування, будівництва, оновлення або придбання нового житла для постраждалого від конфлікту населення, не передбачені і будь-які механізми реституції та/або компенсації за втрачену власність [193]. При цьому варто підкреслити, що потреба в житлі для фізичних осіб стає гострішою, оскільки матеріальна допомога, яка їм надається, та заощадження населення не можуть покрити витрати, пов'язані з довготривалим переміщенням. Недосконалість механізму компенсації за

пошкоджене або знищене майно погіршило ситуацію і залишається однією з найбільших проблем для населення, що постраждало внаслідок конфлікту (п. 127, п. 128 гл. С розділу V Доповіді щодо ситуації з правами людини в Україні від 16 лютого – 15 травня 2017 року) [31]. Визнаючи, що фактичні відносини щодо здійснення житлових прав фізичних осіб є проблемними, проаналізуємо питання набуття і реалізації житлових прав та визначимо особливості житлових прав вказаних осіб.

У ст. 47 Конституції України закріплено, що «кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду. Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону» [53]. Конституційна норма встановлює обов'язок держави щодо забезпечення житлом громадян, які потребують соціального захисту, тому внутрішньо переміщені особи мають право як на забезпечення соціальним житлом, так і набуття житла будь-яким способом.

Щодо теоретичного осмислення права на житло, то у науці сформовані такі погляди на цю категорію. М.О. Голодний і Г.С. Сіволобова вказували, що право на житло – це загальна можливість на отримання житла як у власність, так і у користування. Воно забезпечує особі стабільне стійке право користування житлом. Ці науковці виокремлюють такі елементи права на житло як стабільне користування житлом та включають право на житло у загальну правосуб'єктність громадян. О.В. Коваль зазначає, що право на житло в об'єктивному розумінні є сукупністю складових елементів, які виявляються у можливості мати житло (у власності чи у користуванні), мати щодо нього правомочності (володіння, користування, розпорядження) та мати гарантії щодо його захисту. Це право є забезпеченим, якщо воно охороняється державою і може вважатися здійсненим лише за умови реалізації його складових елементів.

Право на житло у суб'єктивному значенні – це самостійне, суб'єктивне

конституційно-гарантоване право фізичної особи мати нерухоме майно, котре згідно з чинним законодавством визнається житлом, щодо якого така особа може здійснювати окремо володіння, користування чи розпорядження, або здійснювати щодо нього всі права одночасно [47]. Вчений (на відміну від М.О. Голодного і Г.С. Сіволобової) характеризує право на житло як суб'єктивне право, що реалізується у межах цивільного права. На його думку держава зобов'язана забезпечувати право на житло, що не зовсім відповідає змісту ст. 47 Конституції України. О.Є. Аврамова стверджує, що право на житло – це право особи на доступне, стабільне проживання у безпечному житлі. Житлові права – це суб'єктивні права щодо проживання у житлі [2]. Відповідно до суджень вченої право на житло є суб'єктивним цивільним правом щодо проживання у житлі. При цьому О.Є. Аврамова не використовує правомочності власника для характеристики цього права, а лише визначає що воно є правомочністю доступного та стабільного проживання. Для фізичних осіб право на житло повинно бути дійсно стабільним та доступним, оскільки матеріальний стан більшості фізичних осіб не дозволяє за власні гроші придбати житло.

Аналізуючи різні наукові погляди щодо права на житло варто зазначити, що право на житло – це можливість особи набути право на житло, проживати в ньому та управляти ним. Право на житло не передбачає обов'язок держави забезпечувати житлом, але є обов'язок створювати можливості для набуття прав на житло. При цьому отримання житла повинно відбуватися за доступним механізмом, зокрема щодо набуття прав на соціальне житло. Такий підхід поширюється і на права фізичних осіб, а тому право на житло цих осіб не має будь-яких обмежень та здійснюється на засадах визначених ст. 47 Конституції України.

Як було встановлено відповідно до ст. 47 Конституції України держава забезпечує житлом лише осіб, які потребують соціального захисту. У зв'язку з чим О.Є. Аврамова розглядає фізичних осіб як уразливих, в аспекті житлового законодавства. Вчена вказує, що особливо вразливі особи (у

житлових правовідносинах) – це особи, для яких житло є способом виживання і здійснення інших прав, тобто житло для них виступає не економічним благом, а базисом для можливості реалізації інших прав. Втрата житла для цієї групи осіб є підставою для формування дискримінації і практичної неможливості відновлення відповідного соціального статусу. При виникненні несприятливого фактору (примусове виселення, безробіття, хвороба) самотійно такі особи не можуть забезпечити себе житлом. Факт відсутності житла у вказаній категорії осіб може розглядатися як загроза життю [4]. З такою позицією варто повністю погодитися, оскільки право на житло фізичних осіб має прямий зв'язок з правом на життя. Крім того ці особи, внаслідок втрати житла та постійної роботи, не можуть самотійно задовольнити свою житлову потребу. Тому в такому разі мають місце й уразливості при здійсненні житлових прав.

Внутрішньо переміщені особи з точки зору житлового законодавства – це особи, які потребують соціального захисту, самотійно не можуть задовольнити власну житлову потребу, а тому їх праву на житло кореспондує обов'язок держави щодо забезпечення житлом. При цьому отримання житла повинно бути за доступною процедурою, оскільки встановлення додаткових критерієві на отримання житла для фізичних осіб може повністю позбавити їх житла внаслідок їх уразливого матеріального стану. Крім того, житло, що надається внутрішньо переміщеним особам повинно надаватися у довгострокове користування, оскільки статус внутрішньо переміщеної особи не має чітких строків існування. Тому право на житло фізичних осіб – це забезпечена державою можливість отримати житло у стабільне та доступне проживання для осіб, які зазнали примусове виселення, внаслідок збройного конфлікту, окупації частки території країни та були вимушені залишити власне житло.

Житлові права фізичних осіб визначені, як і права інших громадян у ст. 47 Конституції України [53] та Житловому кодексі Української РСР [34]. Варто виділяти такі житлові права: право на придбання житла, право на

отримання соціального житла, право стабільно володіти власністю, право на вселення у житло членів сім'ї власника, користувача житла право на захист від примусового виселення, право на захист житлових прав. Якщо здійснити синтез цих прав, то можна виокремити систему житлових прав, що складається з таких прав: 1) право на доступне житло; 2) право на безпечне житло; 3) право на управління житлом; 4) право на стабільне користування житлом; 5) право на захист житлових прав [4]. Розглянемо їх детально щодо фізичних осіб.

Право на доступне житло передбачає отримання житла за доступною для фізичних осіб процедурою. При цьому житло, що надається повинно відповідати всім санітарно-технічним стандартам, які висуваються до відповідного виду житла. При отриманні житла у користування внутрішньо переміщені особи мають право на управління житлом, тобто визначати порядок його користування та експлуатації.

Одним із проблемних житлових прав фізичних осіб є право на стабільне користування житлом. Проблемність цього права для фізичних осіб пов'язана з тим, що вказані особи при переміщенні одразу отримують статус осіб, що залишили або втратили житло, тобто опинилися у статусі примусового виселення. Статус примусового виселення передбачає припинення безперервного проживання на окупованій території. Отже, внутрішньо переміщені особи опинились у стані порушення стабільного користування житлом та примусового виселення, внаслідок незалежних від їх волі об'єктивних чинників у вигляді збройного конфлікту та неможливості оскарження рішення про виселення.

Остання категорія визначена Комітетом ООН з економічних, соціальних та культурних прав у Загальному коментарі № 7: Право на достатнє житло (ст. 11 (1) Пакту) [196]. Примусове виселення – це постійне або тимчасове виселення окремих осіб, сімей і/або громад з їх будинків і/або з їх земель проти їх волі, без надання належного правового чи іншого захисту або без забезпечення доступу до такого захисту. Воно характеризується наявністю різних, взятих окремо або в сукупності, наступних елементів: 1) постійне або

тимчасове виселення з житла, з землі тощо; 2) здійснення виселення проти волі мешканців із застосуванням або без застосування сили; 3) можливість здійснення виселення без надання належного альтернативного житла і переселення, належної компенсації та/або доступу до продуктивних земель за необхідності; 4) здійснення виселення без надання можливості оскарження відповідного рішення або процесу виселення, без виконання належної процедури і без урахування національних і міжнародних зобов'язань держави. Наведені ознаки примусового виселення цілком можна простежити в ситуації українських фізичних осіб. Зокрема, виселення відбувалось поза їх волю, воно має тимчасовий характер (діє на час окупації до повернення українських земель), оскаржити рішення про виселення не можливо, оскільки відбулась окупація території.

У п. 5 Загального коментаря № 7: Право на достатнє житло (ст. 11 (1) Пакту) Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних прав закріплено, що практика примусового виселення може виникати насамперед у важко заселених міських районах, а також у зв'язку з примусовим переміщенням населення, внутрішнім переміщенням, примусовим переселенням в контексті збройного конфлікту, масового виїзду та руху біженців [196]. Отже, виселення у зв'язку з внутрішнім переміщенням, в контексті збройного конфлікту, є допустимим з точки зору міжнародного права, але при цьому держава повинна забезпечити відповідні способи захисту права на житло фізичних осіб.

Виходячи з наведеного можна припустити, що внутрішньо переміщені особи, з точки зору житлового законодавства, – це особи, що набули статусу примусового виселення. Визнання такого статусу за внутрішньо переміщеними особами виокремлює серед житлових прав особливу групу прав, які мають спеціальне призначення задовольнити житлову потребу цієї категорії осіб. Особливість цих прав обумовлена, тим, що внутрішньо переміщені особи, з одного боку, мають право повернутися до житла, з якого вони були виселені, а з іншого – також мають право на проживання в іншому

місце. При цьому варто підкреслити, що практика примусового виселення є винятком, хоча й обумовлена об'єктивними фактами. Тому розглянемо детально житлові права фізичних осіб.

При примусовому виселенні фізичних осіб, згідно з п. 8 Загального коментаря № 7: Право на достатнє житло (ст. 11 (1) Пакту) [72] необхідно дотримуватися: 1) п. 1 ст. 2 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права: держава здійснює можливими ресурсами забезпечення поступового повного здійснення визнаних у Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів; 2) п. 1 ст. 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права: право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя [73]. Достатній життєвий рівень охоплює і житло, а право на достатнє житло є компонентом права на достатній життєвий рівень та права на недискримінацію у житловій сфері [5]. Отже, держава, допускаючи примусове виселення, зобов'язана надавати гарантії здійснення житлових прав, зокрема право на отримання достатнього для проживання житла [155].

Первинним правом у системі житлових прав фізичних осіб є право на отримання житла. Задоволення цього права можливе, якщо особа зареєструвалась та отримала статус внутрішньо переміщеної особи на території України. Якщо особа зі статусом внутрішньо переміщеної особи не може самостійно задовольнити власну житлову потребу, то ця особа забезпечується житлом державою. Для цього особа повинна стати на квартирний облік. Згідно з ч. 4 п. 8 розділу II Правил обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР: внутрішньо переміщені особи беруться на квартирний облік у населеному пункті в межах території обслуговування органу соціального захисту населення, в якому вони перебувають на обліку в Єдиній інформаційній базі даних про фізичних осіб незалежно від часу проживання в населеному пункті та наявності майнових прав чи прав власності на нерухоме

майно, що розміщується в населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, або розташовані на лінії зіткнення [101]. Внутрішньо переміщені особи мають право на прийняття на соціальний квартирний облік, що призводить до таких юридичних наслідків: 1) особа вправі отримати соціальне житло; 2) з моменту реєстрації особи на соціальному квартирному обліку у неї виникає право на набуття права на проживання у соціальному гуртожитку. Проживання у соціальному гуртожитку – це первинний етап задоволення житлової потреби фізичних осіб.

Відповідно до п. 2 загальної частини Типового положення про соціальний гуртожиток для осіб, які потребують соціального захисту житлове приміщення у гуртожитку надається громадянину України та членам його сім'ї на час перебування на соціальному квартирному обліку за умови, що таке житло є єдиним місцем проживання зазначених осіб [120]. До отримання соціального житла внутрішньо переміщені особи мають право стати на соціальний квартирний облік та право на проживання у соціальному гуртожитку. У соціальному гуртожитку може проживати як особа, що має статус внутрішньо переміщеної особи, так і члени її сім'ї.

Необхідно звернути увагу, що у п. 6 ч. 8 ст. 11 Закону № 1706-VII закріплено, що внутрішньо переміщеним особам надається у тимчасове користування житлове приміщення або соціальне житло, придатне для проживання, за умови оплати ними відповідно до законодавства вартості житлово-комунальних послуг [109]. Умови надання житла внутрішньо переміщеним особам, визначені у Порядку надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання, затвердженого постановою Кабміну від 31.03.2004 р. № 422. У п. 5 цього порядку встановлено що внутрішньо переміщеним особам надається житло на строк до одного року з можливістю продовження цього строку у разі неспроможності їх набути альтернативне місце проживання [97]. Отримання соціального житла внутрішньо переміщеними особами відбувається і на підставі Закону

України «Про житловий фонд соціального призначення» від 12.01.2006 р. № 3334-IV, у ст. 2 якого визначено, що громадянам України, які відповідно до закону потребують соціального захисту, соціальне житло надається безоплатно; користування соціальним житлом є платним [108]. Наведені норми різних нормативних актів підкреслюють, що право фізичних осіб на задоволення житлової потреби є основним поряд з іншими правами. Одним із механізмів задоволення житлової потреби є надання соціального житла для фізичних осіб (як тимчасового, так і постійного).

Крім соціального житла внутрішньо переміщені особи мають право на отримання доступного житла. У ч. 1 ст. 4 Закону України «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 05.12.2008 р. № 800-VI встановлено, що доступне житло – це збудовані і ті, що будуються за державної підтримки, житлові будинки (комплекси) та квартири. Право на отримання державної підтримки надається громадянам, які потребують поліпшення житлових умов. Державна підтримка у розмірі 50 відсотків вартості будівництва (придбання) доступного житла та/або пільгового іпотечного житлового кредиту надається внутрішньо переміщеним особам, на яких поширюється дія Закону України «Про забезпечення прав і свобод фізичних осіб» [111]. Звернемо увагу, що соціальне та доступне житло – це різні правові категорії. Соціальне житло надається внутрішньо переміщеним особам повністю безкоштовно та передбачає лише оплату комунальних послуг. Це житло надається виключно на праві користування для проживання внутрішньо переміщеної особи та членів її сім'ї. Щодо доступного житла, то це житло що набувається особою у власність за допомогою державних механізмів у сфері будівництва або кредитування. Таке житло є власністю внутрішньо переміщеної особи.

З урахуванням наведеного можна виділити такі житлові права фізичних осіб: право на отримання тимчасового житла строком на один рік, право на отримання соціального житла для постійного проживання, право на доступне житло. Проаналізуємо інші житлові права фізичних осіб.

У ст. 9 Житлового кодексу Української РСР визначені такі житлові права: право на одержання у безстрокове користування у встановленому порядку жилого приміщення в будинках державного чи громадського житлового фонду; забезпечення постійним житлом громадян, які відповідно до законодавства мають право на його отримання; право на приватизацію жилих приміщень; право на захист від примусового виселення. Серед наведених прав особливу увагу слід приділити такому праву, як право на приватизацію житлового приміщення, оскільки приватизація виступає однією з підстав набуття права на житло. Частина 1 ст. 1 Закону України «Про приватизацію державного житлового фонду» містить визначення приватизації державного житлового фонду) [133]. Утім зауважимо, що внутрішньо переміщені особи не позбавляються права на приватизацію житла, але законодавством не визначено особливості приватизації житла цими особами. Тому приватизація житла цією категорією громадян відбувається за загальними правилами. Отже, якщо особа вже була суб'єктом приватизації державного житлового фонду, то вона втрачає права на другу безкоштовну приватизацію.

Наступним житловим правом фізичних осіб є право на достатнє (адекватне) житло. Достатність житла передбачає його адекватність для проживання, тобто житло повинно бути безпечним для проживання, забезпеченим теплом, освітленням, водопостачанням, водовідведенням тощо. Для задоволення цього права держава встановила доступність житлово-комунальних послуг для фізичних осіб. Зокрема, відповідно до ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод фізичних осіб» такі особи мають право на оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях їх компактного поселення (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення [109]. В Україні встановлено механізм надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для

покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг. Це прояв дії механізму достатності житла для фізичних осіб.

Варто зазначити, що права на отримання адресної допомоги для фізичних осіб може мати як постійний, так і тимчасовий характер. Про це свідчить п. 2 Порядку надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, затвердженого постановою Кабміну від 01.10.2014 р. № 505. Згідно з цим актом грошова допомога надається внутрішньо переміщеним особам, які перемістилися з тимчасово окупованої території України, населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, та населених пунктів, розташованих на лінії зіткнення, а також внутрішньо переміщеним особам, житло яких зруйновано або стало непридатним для проживання внаслідок проведення антитерористичної операції та які взяті на облік у структурних підрозділах з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органах з питань соціального захисту населення міських, районних у містах (у разі утворення) рад, з дня звернення за її призначенням по місяць зняття з такого обліку включно, але не більше ніж на шість місяців [98]. Аналізуючи це положення необхідно підкреслити, що грошова компенсація за житлово-комунальні послуги має тимчасовий характер та поширюється на фізичних осіб, якщо їх житло зруйновано або стало непридатним для проживання та вони взяті на відповідний облік. З цього впливає, що житлові права фізичних осіб є двох видів: тимчасові та постійні.

Крім наведених житлових прав, передбачених національним законодавством, слід розглянути житлові права фізичних осіб, які визначені міжнародними стандартами. Так, принцип 29 Керівних принципів ООН визначає: внутрішньо переміщені особи, які повернулися до своїх домів або місць постійного проживання чи переселилися в будь-яку іншу частину країни, не підлягають дискримінації внаслідок їх переміщення; відповідні органи влади несуть обов'язок і відповідальність за надання допомоги

внутрішньо переміщеним особам, які повернулися та/чи переселилися, у поверненні їх майна та власності, які вони залишили або які у них були вилучені після їх переміщення; якщо повернення такого майна і власності неможливе, то відповідні органи влади мають забезпечити або полегшити цим особам отримання належної компенсації або справедливого відшкодування в іншій формі [43]. З цього випливає, що внутрішньо переміщені особи мають право на: повернення до власного житла, право на зміну місця проживання після внутрішнього переміщення, право на повернення житла, право на компенсацію у разі руйнування житла або інших обставин, що унеможливають повернення житла. Ці права є самостійною групою житлових прав фізичних осіб. Отже, за джерелом правого регулювання житлові права фізичних осіб можуть поділятися на такі, що передбачені міжнародним і національним законодавством.

Одним із основних прав фізичних осіб у житловій сфері, відповідно до міжнародних стандартів, є право на мінімально безпечний доступ до елементарного житла (принцип 18 Керівних принципів ООН). Елементарне житло для фізичних осіб – це, насамперед, безпечне житло для проживання та доступне, з точки зору його отримання.

Право на повернення до житла міститься у Правах на повернення біженців та фізичних осіб, закріплених у Резолюції Підкомісії з прав людини 2002/30, у якій вказано, що всі переміщені особи мають право повертатися до своїх первісних будинків, місць звичайного проживання або на добровільне поселення в іншому місці (п. 2 Прав на повернення) [204]. Наведені права щодо повернення до свого житла повинні бути враховані як житлові права фізичних осіб. Однак механізму їх реалізації у чинному законодавстві сьогодні не існує. Тому є необхідність у дослідженні вказаного права.

Так, право на повернення до свого житла – це право особи на добровільне відновлення свого природного зв'язку з житлом, у якому відбувалося її приватне, сімейне життя до моменту переміщення. Складність цього права полягає в тому, що повернення до власного житла для українських

фізичних осіб пов'язано із загрозою для життя, оскільки збройний конфлікт на території де залишилося житло може тривати певний час. І це право держава може гарантувати в повній мірі лише у разі повернення контролю України над відповідною територіальною одиницею. При розгляді права на повернення до власного житла необхідно зауважити, що це право має певні межі, встановлені принципом 14 Керівних принципів ООН, зокрема: п. d) право на захист від примусового повернення або розселення в будь-якому місці, де може виникнути загроза їх життю, безпеки, свободи і/або здоров'ю. Тобто право на повернення до житла повинно відбуватися на добровільних засадах, примусове повернення заборонено. При цьому питання безпеки особи при її поверненні не може бути гарантовано державою, а тому особа повинна самостійно приймати рішення щодо повернення до свого житла. Звернемо увагу, що у ст. 9 ЖК Української РСР не закріплене вказане право, тому слід доповнити ст. 9 Житлового кодексу Української РСР частиною 6 такого змісту: «Громадяни мають право на повернення до власного житла, яке було залишено внаслідок збройного конфлікту, окупації території, природного лиха та інших об'єктивних чинників, незалежних від волі людини та таких, що створювали загрозу для життя і здоров'я людини».

Одним із прав фізичних осіб щодо житла є право на вільне пересування і свободу вибору місця проживання. Це право передбачено у п. 1 принципу 14 Керівних принципів ООН. Вільний вибір місця проживання чи перебування – право громадянина України, а також іноземця та особи без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, на вибір адміністративно-територіальної одиниці, де вони хочуть проживати чи перебувати (абз. 3 ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні») [137]. Підкреслимо, що у визначенні вільного місця проживання чи перебування не встановлено це право для фізичних осіб, що є певним обмеженням їх прав, тому пропонуємо слід доповнити визначення вільного місця проживання чи перебування, що міститься у Законі України «Про свободу пересування та вільний вибір місця

проживання в Україні», словосполученням внутрішньо переміщені особи, виклавши абз. 3 ст. 3 цього Закону у такій редакції: «Вільний вибір місця проживання чи перебування – право фізичних осіб: громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебувають на території України, на вибір адміністративно- територіальної одиниці, де вони хочуть проживати чи перебувати».

Окремо проблемним для українського законодавства є право на компенсацію у разі руйнування житла або інших обставин, що унеможливають повернення житла. Варто підкреслити, що право на компенсацію є окремим правом відмінним від права на отримання соціального житла. Ці права можуть існувати одночасно. Особи можуть отримати соціальне житло та компенсацію за зруйноване житло. Тривалий час в Україні не існувало механізму виплати компенсації внутрішньо переміщеним особам за зруйноване житло не існує, і відповідне питання регулювалось на рівні місцевої влади. Наприклад, у Комплексній державній програмі підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року, затвердженій постановою Кабміну від 16.12.2015 р. № 1094 [114] не визначено механізмів компенсації за зруйноване житло. Це пов'язано з тим, що України перекладає відповідальність за руйнування на агресора. Тому і заяви до ЄСПЛ подаються як до України, так і до Росії як це вказано у заяві «Антон Васильович Лісний та інших два заявника проти України і Росії». У цій справі заявник зазначав, що 17 серпня 2014 р. його будинок було зруйновано під час обстрілу; інша заявниця у цій справі стверджувала, що з квітня 2014 р. її місто перебуває під артилерійськими обстрілами від чого постраждав її будинок [40]. Наведена справа не розглядалась ЄСПЛ, однак свідчить про можливість звернення з аналогічними заявами до цієї установи. Вважаємо, що кількість таких справ буде лише збільшуватися і відповідачем у таких справах повинні бути всі сторони конфлікту.

23 лютого 2023 року в Україні було прийнято Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», де було визначено «правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, з дня набрання чинності Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 2102-ІХ, а також правові засади створення та ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» [124].

Відповідно до Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» особа, яка зазнала майнових втрат, має право на їх повне відшкодування, за винятком випадків, коли інше передбачено законом або договором. Водночас на державу покладено позитивний обов'язок відповідно до положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо забезпечення ефективного механізму захисту прав, зокрема шляхом надання компенсації за завдану майнову шкоду.

Як зазначається Верховним Судом у постанові від 5 березня 2025 року

у справі №757/13711/22 за позовом власника майна до держави Україна в особі Кабміну, Державної казначейської служби України, РФ в особі уряду РФ про стягнення майнової та моральної шкоди, спричиненої в результаті військового вторгнення, то у контексті збройної агресії Російської Федерації проти України держава, в особі Кабінету Міністрів України, реалізувала свій позитивний обов'язок у матеріальній площині через запровадження нормативних механізмів, спрямованих на відновлення порушених прав постраждалих осіб, у тому числі у зв'язку із загибеллю цивільного населення чи пошкодженням об'єктів нерухомого майна внаслідок збройної агресії [99].

У досліджуваній справі позивач зазначив, що його житловий будинок було повністю знищено внаслідок артилерійських обстрілів, які відбулися 27 лютого 2022 року, і що будівля більше не придатна для проживання. Він також наголосив, що через руйнування самого будинку, а також критичної інфраструктури смт Гостомель – зокрема систем газо-, водо- та електропостачання, що були знищені під час бойових дій – він фактично позбавлений можливості користуватися своїм майном. Позивач вважав, що збройна агресія Російської Федерації, яка спричинила тимчасову окупацію Гостомеля до 2 квітня 2022 року, завдала йому як матеріальної, так і моральної шкоди, і відповідальність за це мають нести як РФ, так і Україна. Суд першої інстанції частково задовольнив позов, встановивши факт знищення житлового будинку внаслідок бойових дій та визнавши його непридатним для подальшого використання. Однак щодо вимог про стягнення моральної шкоди з держави Україна, суд дійшов висновку, що доводи позивача про порушення державою позитивного обов'язку із забезпечення безпеки життя та майна не підтверджені належними доказами. У зв'язку з цим вимоги про відшкодування моральної шкоди з Кабінету Міністрів України та Державної казначейської служби були відхилені [99].

Апеляційний суд у досліджуваній справі переглянув рішення місцевого суду, змінивши його частково: зокрема, було вилучено з мотивувальної частини посилання на постанову Кабінету Міністрів України від 18 грудня

2013 року № 947 (у редакції постанови від 2 вересня 2020 року № 767) [100]. У подальшому позивач подав касаційну скаргу, оскаржуючи судові рішення в частині, що стосується відмови у задоволенні вимог про стягнення з держави Україна (в особі Кабінету Міністрів та Державної казначейської служби) компенсації моральної шкоди у розмірі 100 000 гривень, яку він вважає спричиненою неналежним виконанням державою позитивних зобов'язань із захисту його права власності. Верховний Суд не задовольнив касаційну скаргу, підтвердивши правомірність висновків судів попередніх інстанцій. Суд зазначив, що держава Україна не несе відповідальності за заподіяну збройною агресією Російської Федерації майнову чи моральну шкоду власникам нерухомості, якщо вона вжила достатніх заходів для виконання своїх позитивних обов'язків у сфері захисту права власності [99]. Такі обов'язки включають, з одного боку, створення правових умов для реалізації права власності (тобто превентивні дії), а з іншого – надання ефективних механізмів правового захисту, які дозволяють потерпілому відстояти своє порушене право (компенсаційні механізми).

22 травня 2023 року набрав чинності Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного...», що визначив механізм реалізації компенсаційних виплат, встановлює коло осіб, які мають право на отримання допомоги, види такої компенсації, порядок оцінки завданих втрат, а також процедуру ухвалення рішення щодо надання коштів. І відповідно до судової практики було встановлено, що власне наявність факту існування та впровадження законодавчо визначених процедур компенсації за втрачене майно, що постраждало внаслідок збройної агресії, є свідченням належного виконання державою своїх позитивних зобов'язань у розумінні міжнародного та конституційного права. Зокрема, це стосується обов'язку держави забезпечувати юридичні гарантії реалізації права власності та

створювати дієві засоби його правового захисту [99]. У конкретній справі позивач не довів обставин, які б свідчили про порушення державою Україна її позитивних зобов'язань у сфері охорони та захисту права власності. Відповідно, підстави для покладення на державу відповідальності за неналежне виконання зазначених обов'язків були відсутні.

Таким чином, здійснення житлових прав фізичних осіб як її майнових права можливе лише при реєстрації цих осіб в якості фізичних та їх фактичного переміщення на під контрольовану державними органами України територію. Житлові права фізичних осіб є спеціальною категорією, яка виокремлюється із загальних житлових прав. Особливість житлових прав фізичних полягає у правовому регулюванні та змісті. Вони обумовлені тим, що особи зазнали примусового виселення, яке відбулося поза їх волею, а тому їх житлові права потребують відновлення. Житлові права фізичних осіб базуються на Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Керівних принципах ООН, Загальному коментарю № 7: Право на достатнє житло (ст. 11 (1) Пакту) Комітету ООН з економічних, соціальних та культурних прав та національному законодавстві. Незважаючи на те, що право на житло фізичних осіб декларується у нормах публічного права, механізм реалізації житлових прав визначається нормами приватного права.

Таким чином, умови воєнного стану створюють винятковий правовий режим, у якому громади та держава зазнають суттєвих викликів у сфері захисту майнових прав фізичних осіб. Система суб'єктів, що забезпечує реалізацію й охорону цих прав, включає як традиційні інституції (центральні органи влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні та судові органи), так і спеціалізовані механізми (реєстри пошкодженого майна, комісії з компенсацій тощо). Водночас ця система стикається з низкою проблем, які зменшують ефективність захисту й правового відновлення. Далі окреслено основні з них та перспективні шляхи їх подолання.

Однією із проблем регламентації здійснення адміністративних процедур у сфері реалізації та захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану

необхідно виділити фрагментарність та розпорошеність повноважень суб'єктів владних повноважень як учасників відповідних правовідносин. У законодавстві поєднуються норми про воєнний стан, антитерористичну операцію, надзвичайні ситуації, що призводить до невизначеності компетенцій між Кабінетом Міністрів, Міністерством оборони, органами місцевого самоврядування й іншими відомствами. Наслідок – дублювання функцій або навпаки прогалини, коли жоден орган не несе відповідальності за облік пошкодженого майна чи виплату компенсацій. Як перспектива розвитку чинного законодавства України, вбачається за доцільне, розглянути доцільність розробки та прийняття єдиного рамкового Закону про захист майнових прав під час воєнного стану, який би чітко розмежував повноваження всіх залучених суб'єктів та встановлював єдині процедури обліку, оцінки та відшкодування збитків.

Також до проблем здійснення адміністративних процедур у сфері реалізації та захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану необхідно віднести недостатню інституційну спроможність ОМС. Органи місцевого самоврядування є найближчою ланкою до громадян, але багато громад не мають ресурсів чи експертизи для ведення реєстрів пошкодженого майна, формування комісій з компенсації, проведення оцінки. Як наслідок, сотні тисяч звернень залишаються не опрацьованими або оброблюються з великими затримками. Як перспектива подолання таких негативних проявів суспільно-політичного життя України є забезпечення централізованої підтримки шляхом створення навчальних та технічних програм, виділення субвенцій на обладнання та цифрові рішення, запровадження єдиного програмного забезпечення для ОМС, яке через хмарні сервіси об'єднуватиме дані з усіх громад.

Умови режиму воєнного стану вимагають створення особливих умов реалізації та захисту майнових прав особи, при цьому є необхідним досягнення балансу публічного інтересу суспільства, що полягає у сприянні захисту країни та її оборони, та приватного інтересу, що розуміється як право

власності та інші речові права особи на використання майна, що їй належить. Українці вже більше року пристосовуються до нових реалій життя в умовах воєнного стану. Однією із проблем функціонування адміністративно-правового режиму воєнного стану є реалізація та захист майнових прав власників транспортних засобів, що може бути обмежено задля забезпечення потреб оборони та з вимог національної безпеки, що обумовлює актуальність даної публікації.

У правовій доктрині поняття правового режиму розроблялося в основному в рамках загальної теорії права. Воно дозволяє виявити особливості юридичного регулювання певної ділянки діяльності, специфіку правового інструментарію, що опосередковує існування і функціонування тих або інших об'єктів управлінської дії. У науці ж адміністративного права проблематика адміністративно-правових режимів розглядалась переважно як складової механізму адміністративно-правового регулювання, а також стосовно особливих режимів, передусім, надзвичайного і воєнного стану (праці В. Б. Авер'янова, В. М. Бевзенка, Ю. П. Битяка, Л. Р. Білої-Тіунової, В. М. Гаращука, Є. В. Додіна, Т. Є. Кагановської, Р. А. Калюжного, С. В. Ківалова, І. Б. Коліушка, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, Р. С. Мельника, О. І. Миколенка, Н. Р. Нижник, Ю. С. Шемшученка, та ін.. У правовій науці дефініцію «правовий режим» досліджувала велика кількість вчених-юристів різних галузей права. Так, одні науковці правовий режим вивчали на загальнотеоретичному рівні, інші – на спеціально-галузевому. Прихильниками загальнотеоретичного рівня вивчення правового режиму є О. Ф. Скакун, Е. М. Шамсумова тощо. Інші ж науковці присвячували свої праці окремим властивостям адміністративно-правових режимів: надзвичайних та воєнного стану (А. В. Басов, С. О. Кузніченко, В. М. Комарницький, С. О. Магда), сфери публічної служби (Д. С. Жданкін, Д. С. Ізмайлов, О. В. Петришин) тощо. Класично питання стосовно відчуження майна, вивчається науковцями цивілістами. Дослідження стосовно відчуження майна проводили Л. М. Николайчук, К. П. Пейчев, Г. О. Уразова [173, с. 333-336], А. П. Місяць

та інші [74]. Разом з тим, у наукових дослідженнях майже не досліджується механізм захисту прав осіб, чий транспортні засоби відчужувались під час дії воєнного стану.

Власники транспортних засобів можуть бути позбавлені права володіння користування та розпорядження автомобілями через запровадження правового режиму воєнного стану на території України.

Безперечно, забезпечення Збройних Сил України транспортними засобами мають архіважливе завдання – оскільки транспортні засоби для військових є речами, які доволі швидко припиняють своє існування через постійне зіткнення з загарбниками.

Проте варто пам'ятати, що повноваження військового командування не безмежні та встановлюються чинним законодавством.

Процедура оформлення акту про примусове відчуження або вилучення майна є чіткою та вичерпною, більше того, оцінка їхньої вартості є беззаперечною умовою, яка необхідна для оформлення акту, проте оцінка вартості транспортного засобу, яка зроблена під час дії правового режиму воєнного стану в фактичний момент відчуження транспортного засобу викликає об'єктивні сумніви [80].

Так, Указом Президента України №64/2022 від 24 лютого 2022 року, затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року №2102-IX (зі змінами, внесеними Указами від 14 березня 2022 року №133/2022, затвердженим Законом України від 15 березня 2022 року №2119-XI, та від 18 квітня 2022 року №259/2022, затвердженим Законом України від 21 квітня 2022 року №2212-IX) в Україні з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року введено воєнний стан, строк дії якого продовжено з 05 години 30 хвилин 25 травня 2022 року строком на 90 діб.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» №389-VIII від 12 травня 2015 року (далі - Закон №389-VIII) воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній

незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

Згідно п. 4 ч. 1 ст. 8 Закону №389-VIII в Україні або в окремих її місцевостях, де введено військовий стан, військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану, зокрема, примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка.

Механізм передачі, примусового відчуження або вилучення майна у юридичних та фізичних осіб для потреб держави в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану визначено Законом України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового воєнного чи надзвичайного стану» №4765-VI від 17 травня 2012 року (далі - Закон №4765-VI).

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону №4765-VI примусове відчуження майна - позбавлення власника права власності на індивідуально визначене

майно, що перебуває у приватній або комунальній власності та яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Згідно із ч. 1 ст. 4 Закону №4765-VI примусове відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради.

За приписами ч. 1 ст. 5 Закону №4765-VI примусове відчуження або вилучення майна, необхідного для відвернення або ліквідації ситуацій, що стали причиною введення правового режиму надзвичайного стану, здійснюється за рішенням органу виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, військового командування, органу місцевого самоврядування, на яких відповідно до указу Президента України про введення правового режиму надзвичайного стану покладено здійснення заходів надзвичайного стану (далі - військове командування, орган, на який покладено здійснення заходів правового режиму надзвичайного стану).

Статтею 7 Закону №4765-VI передбачено, що про примусове відчуження або вилучення майна складається акт. Бланк акта про примусове відчуження або вилучення майна (далі - акт) виготовляється за єдиним зразком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

В акті зазначаються:

1) назва військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження або вилучення майна, або військового командування чи органу, що прийняв таке рішення;

2) відомості про власника (власників) майна:

для юридичних осіб - повне найменування, місцезнаходження та ідентифікаційний код;

для фізичних осіб - прізвище, ім'я, по батькові, постійне місце проживання та ідентифікаційний номер у Державному реєстрі фізичних осіб - платників податків та інших обов'язкових платежів, крім осіб, які з релігійних або інших переконань відмовилися від ідентифікаційного номера, про що мають відповідну відмітку у паспорті;

3) відомості про документ, що встановлює право власності на майно (у разі наявності);

4) опис майна, достатній для його ідентифікації. Для нерухомого майна - відомості про місцезнаходження (адреса), для рухомого майна (наземні, водні та повітряні транспортні засоби) - відомості про реєстраційний номер транспортного засобу, марку, модель, номер шасі, рік випуску та інші реєстраційні дані;

5) сума виплачених коштів (у разі попереднього повного відшкодування вартості майна).

Акт підписується власником майна або його законним представником і уповноваженими особами військового командування та органу, що погодив рішення про примусове відчуження майна, або військового командування чи органу, що прийняв таке рішення, і скріплюється печатками військового командування та/або зазначених органів.

Право державної власності на майно виникає з дати підписання акта.

У разі примусового відчуження майна до акта додається документ, що містить висновок про вартість майна на дату його оцінки, яка проводилася у зв'язку з прийняттям рішення про його примусове відчуження.

У разі відсутності особи, у якої відчужується або вилучається майно, або її законного представника під час складання акта про примусове відчуження або вилучення майна такий акт складається без її участі.

Як зазначає К.П. Пейчев, у такому разі власник майна або його законний представник має право на ознайомлення з актом про примусове відчуження або вилучення майна [89, с. 34-38].

Примірник акта та документ, що містить висновок про вартість майна, вручаються під розписку особі, у якої відчужується або вилучається майно, або її уповноваженому представнику.

З аналізу викладених норм чинного законодавства вбачається, що відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями.

Тобто, обласні військові адміністрації і військові частини є тими суб'єктами, що визначають потреби держави в умовах правового режиму воєнного стану, відтак уповноважені вирішувати питання передачі майна на потреби Збройних Сил України та наділені повноваженнями щодо відчуження майна.

Також, відповідно до ст. 11 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», у разі якщо після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану майно, яке було примусово відчужене, збереглося, а колишній власник або уповноважена ним особа наполягає на поверненні майна, таке повернення здійснюється в судовому порядку, а для отримання наступної повної компенсації за примусово відчужене в умовах правового режиму надзвичайного стану майно його колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму надзвичайного стану звертається до органу, що прийняв рішення про таке відчуження, за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна.

Таким чином, після скасування правового режиму воєнного стану, особи, у яких було відчужено майно, мають право на повернення такого майна

або на відшкодування вартості такого майна у встановленому законом порядку.

Виплата повної компенсації здійснюється органами, що прийняли рішення про примусове відчуження майна, у порядку черговості оформлення висновків за рахунок і в межах коштів, передбачених у державному бюджеті для виплати наступної повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану.

У разі якщо після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану майно, яке було примусово відчужене, зберіглося, колишній власник або уповноважена ним особа наполягає на поверненні майна, таке повернення здійснюється в судовому порядку. Підставою для повернення майна є рішення суду, яке набрало законної сили.

У разі повернення майна особі у неї поновлюється право власності на це майно. Одночасно особа зобов'язується повернути грошову суму, яка була нею одержана у зв'язку з відчуженням майна, з вирахуванням розумної плати за використання цього майна. Колишній власник майна, яке було примусово відчужене, може вимагати взамін надання йому іншого майна, якщо це можливо.

Спори, пов'язані з відшкодуванням вартості примусово відчуженого майна, вирішуються в судовому порядку.

Для повноцінного захисту майнових прав власників транспортних засобів в яких відповідні транспортні засоби були відчужені рекомендується зробити оцінку вартості автомобіля заздалегідь та правильно скласти акт про примусове вилучення/відчуження майна. Копія акту та оцінки транспортного засобу стануть необхідною доказовою базою при вирішенні спору в суді.

Особи, винні у порушенні законодавства про відшкодування вартості примусово відчуженого майна та про повернення примусово відчуженого майна, що збереглися, несуть відповідальність згідно із законом.

До проблем здійснення майнових прав фізичної особи необхідно віднести обмежений доступ до судового захисту. Хоча адміністративні та

господарські суди відкриті для розгляду спорів щодо компенсацій чи повернення майна, фізичні особи часто не можуть дістатися суду через бойові дії, евакуацію, руйнування інфраструктури або брак фінансових можливостей. Крім того, суди не завжди мають чіткі алгоритми роботи у воєнних умовах, що затягує розгляд справ. Вирішення зазначеної проблеми пов'язується із запровадженням спрощених процедур судового розгляду (дистанційні засідання, прискорені строки), створення мобільних судових груп або виїзних комісій у безпечних зонах, а також правова допомога з боку держави або міжнародних організацій для представництва інтересів фізичних осіб.

Серед проблем здійснення майнових прав фізичної особи необхідно віднести обмежений доступ до судового захисту необхідно віднести проблеми в координації правоохоронних органів. Національна поліція, ДСНС і прокуратура документують правопорушення щодо майна, але між ними бракує усталеного механізму обміну інформацією та спільного реагування на мародерство, незаконне заволодіння чи руйнування, що уповільнює розслідування, ускладнює доведення вини і зменшує шанси постраждалих на відшкодування шкоди. Зазначене вимагає створення міжвідомчих аналітично-оперативних центрів, де в режимі реального часу збираються дані про порушення, погоджуються спільні дії, а прокуратура отримує інтегровані матеріали для швидкого відкриття проваджень.

Відсутність комплексного міжнародного механізму компенсацій призводить до необхідності виявлення ініціативи створення міжнародного майнового фонду компенсацій, наповненого за рахунок заморожених активів держави-агресора та коштів донорів, який функціонально міг би виплачувати прямі компенсації фізичним особам за підставними реєстрами збитків.

Необхідно зазначити, що проблемними є функціонування наявних реєстрів пошкодженого майна, що подекуди працюють фрагментарно, без інтеграції між державними, місцевими й міжнародними платформами, що

призводить до втрати даних, плутанини в обліку та повторного подання заяв, та у перспективі потребує подальшого розвитку єдиної цифрової платформи, інтегрованої з «Дією», реєстрами Держгеокадастру, ДСНС, судовими реєстрами та міжнародними базами. Забезпечити відкритий API, щоб усі суб'єкти могли оперативнo додавати і отримувати дані.

Отже, для забезпечення ефективного захисту майнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану необхідна системна реформа, що охоплює гармонізацію законодавства, зміцнення інституційної спроможності ОМС, модернізацію судових та правоохоронних процедур, розвиток цифрових інформаційних систем і міжнародну координацію у сфері компенсацій. Лише за наявності злагодженої взаємодії між центральними органами влади, ОМС, судами, правоохоронними інститутами та міжнародними партнерами можна забезпечити баланс між конституційними правами громадян та обґрунтованими потребами держави в умовах воєнного часу. Такий підхід сприятиме не лише відновленню справедливості, а й зміцненню довіри до публічних інститутів та побудові стійкої моделі захисту прав людини в Україні.

2.3 Гарантії забезпечення ефективності реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану

Важливим кроком у напрямі нормативного оформлення механізмів державної підтримки осіб, майнові права яких були порушені внаслідок збройної агресії проти України, стало прийняття Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» (далі – Закон № 2923-IX). Зазначений нормативно-

правовий акт становить системоутворюючий елемент у сфері адміністративно-правового забезпечення захисту майнових прав постраждалих громадян [124]

На основі положень Закону № 2923-IX сформовано правову й організаційну інфраструктуру компенсаційного механізму, ядром якого є Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок збройної агресії (далі – РПЗМ). Цей реєстр виконує ключову роль у систематизації відомостей про об'єкти нерухомості, що зазнали пошкодження або були знищені, та забезпечує належну ідентифікацію обсягів шкоди, необхідних для ініціювання процедури відшкодування.

Комунікація між заявником (власником пошкодженого майна) та РПЗМ організована шляхом використання цифрової платформи – вебпорталу «Дія». Такий підхід забезпечує спрощений доступ до подання заяв на компенсацію, підвищуючи ступінь інклюзивності процедур та знижуючи адміністративне навантаження на заявників. З квітня 2024 року РПЗМ та зазначена цифрова інфраструктура функціонально інтегровані з Реєстром збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України, створеним відповідно до Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)312. Це забезпечує синергію національного механізму компенсації з міжнародною системою документування та подальшого відшкодування збитків, що відкриває додаткові можливості для поновлення майнових прав осіб у транскордонному вимірі.

Таким чином, Закон № 2923-IX разом із функціонуванням РПЗМ та його цифровим інтерфейсом у рамках платформи «Дія» утворює нормативно-процедурну основу сучасної державної політики у сфері захисту майнових прав громадян, постраждалих від збройної агресії, та репрезентує новітню модель адміністративно-правового реагування на воєнні виклики.

Державний реєстр пошкодженого та знищеного майна (РПЗМ), передбачений Законом України № 2923-IX, виконує функцію централізованого інструменту документального обліку доказів і даних, які стосуються заяв на відшкодування шкоди, збитків чи втрат, завданих

унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, починаючи з 24 лютого 2022 року. Юридичне значення РПЗМ полягає в тому, що він охоплює правові претензії, сформульовані всіма заінтересованими суб'єктами – як фізичними і юридичними особами, так і публічними органами влади, включно з регіональними та місцевими, а також державними або підконтрольними установами, – на майнову шкоду, завдану міжнародно-протиправними діями РФ у межах міжнародно визнаної території України та її територіальних вод.

Інституційне значення РПЗМ посилюється його інтеграцією з міжнародним Реєстром збитків, створеним згідно з Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)312. Така взаємодія, реалізована зокрема через цифрову платформу «Дія», забезпечила можливість подання громадянами заяв щодо пошкодженого чи знищеного житла в електронному форматі. Водночас ця процедура формує основу для майбутньої реалізації міжнародного спеціального компенсаційного механізму, участь у створенні якого беруть понад 40 країн світу, включаючи Україну.

Однак, попри створення нормативної інфраструктури, що регламентує надання компенсацій та функціонування РПЗМ, стан захисту майнових прав постраждалих осіб залишається неповною мірою врегульованим. Актуальним лишається значний обсяг питань, які потребують нормативного уточнення, зокрема шляхом внесення змін до Закону № 2923-ІХ та прийняття відповідних підзаконних актів Кабінету Міністрів України [28]

Однією з ключових прогалин є відсутність можливості через Портал «Дія» подати інформаційне повідомлення про пошкодження чи знищення об'єктів нерухомості, яке мало місце до 24 лютого 2022 року. Це призводить до обмеження у правозастосуванні щодо численних випадків, що виникли у період із 2014 року до початку повномасштабного вторгнення, насамперед на тимчасово окупованих територіях Донбасу та в Автономній Республіці Крим. Така ситуація викликає потребу в розробці нових адміністративних механізмів, які охоплюватимуть ширший хронологічний діапазон порушень

майнових прав, а також забезпечуватимуть належний доступ постраждалих осіб до засобів правового захисту, включно із фіксацією фактів завданої шкоди, їх правовою верифікацією та подальшою обробкою для ініціювання компенсаційних процедур як у національному, так і міжнародному правовому порядку [96]

Незважаючи на загальний обсяг нормативного регулювання, Законом України № 2923-ІХ встановлено певні обмеження щодо дії механізму компенсації. Зокрема, його положення про надання компенсації не поширюються на об'єкти нерухомого майна, які на момент запровадження воєнного стану – 24 лютого 2022 року – перебували на тимчасово окупованих територіях України. Такий підхід, очевидно, має юридико-політичну природу та обумовлений складністю адміністративного та фактичного контролю над відповідними територіями.

Разом з тим, це обмеження не стосується функціонування та завдань Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів і диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (РПЗМ). Законодавець передбачив розширене матеріальне охоплення інформаційної функції реєстру, що включає фіксацію фактів пошкодження або знищення не лише нерухомого, а й рухомого майна, незалежно від територіального розташування на момент виникнення відповідної шкоди.

Згідно з нормами Закону України № 2923-ІХ, РПЗМ виконує облік як інформації про факти пошкодження чи знищення майна, так і даних про власників цього майна, характер і обсяг завданої матеріальної шкоди, а також даних про здійснені компенсаційні виплати чи заходи з фінансування його відновлення. При цьому правове регулювання не встановлює обмежень щодо часової межі події пошкодження або знищення майна, що означає потенційну можливість фіксації випадків, які мали місце до 24 лютого 2022 року.

Таким чином, існує певна асиметрія між нормами Закону України № 2923-ІХ щодо компенсаційного механізму та положеннями про ведення

РПЗМ, яка може бути інтерпретована як підгрунття для подальшого розширення сфери дії Закону шляхом унесення відповідних змін. Зокрема, це може стосуватися унормування механізмів компенсації за втрати майна, розташованого на тимчасово окупованих територіях до дати повномасштабного вторгнення, що є критично важливим для забезпечення єдності правового режиму захисту майнових прав постраждалих осіб.

З метою реалізації положень Закону України № 2923-IX щодо компенсації за пошкодження та знищення об'єктів нерухомого майна, спричинених бойовими діями, диверсіями чи терористичними актами внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, Кабінет Міністрів України у червні 2023 року ухвалив постанову № 624. Зазначеним нормативно-правовим актом було затверджено Порядок ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій (далі – Порядок № 624), що став важливим елементом адміністративної інфраструктури механізму компенсації та обліку завданої шкоди [36]

У межах тієї ж постанови уряд також виклав у новій редакції Порядок подання інформаційного повідомлення про пошкоджене або знищене нерухоме майно (далі – Порядок № 380), затверджений ще у березні 2022 року (постанова КМУ від 26.03.2022 № 380) [122]. Оновлення цього порядку було зумовлене необхідністю синхронізації адміністративних процедур із новими вимогами законодавства, а також забезпеченням сумісності з функціональними можливостями Реєстру пошкодженого та знищеного майна (РПЗМ).

Порядок № 624 деталізує технічні, організаційні та правові аспекти функціонування РПЗМ, зокрема: вимоги до структури та складу відомостей, що підлягають внесенню; механізми їх перевірки; обсяг доступу до інформації для різних категорій суб'єктів; порядок взаємодії з іншими державними реєстрами та інформаційними системами. Особливу увагу приділено цифровізації процесів – адміністрування РПЗМ інтегроване з Порталом «Дія», що значно розширює доступ громадян до сервісу повідомлення про

пошкоджене або знищене майно.

Оновлений Порядок № 380, у свою чергу, чітко встановлює алгоритм дій для фізичних осіб, які зазнали втрат унаслідок збройної агресії: від подання інформаційного повідомлення через електронний ресурс до обробки, перевірки та внесення відповідних відомостей до РПЗМ. Важливим нововведенням є також встановлення термінів подання повідомлення, вимог до підтвердних документів та механізмів фіксації факту завдання шкоди, що створює передумови для реалізації подальшої компенсаційної процедури.

Таким чином, прийняття Постанови № 624 та оновлення Порядку № 380 є важливим кроком у напрямі формування цілісної системи адміністративно-правового регулювання захисту майнових прав осіб, постраждалих внаслідок збройної агресії. Це також створює інституційну основу для належного функціонування міжнародного компенсаційного механізму, що перебуває у процесі формування.

Відповідно до пункту 2 Порядку № 380, його дія поширюється на фізичних та юридичних осіб, об'єкти нерухомого майна яких було пошкоджено або знищено внаслідок бойових дій, терористичних актів або диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, починаючи з 19 лютого 2014 року. Таким чином, нормативно-правова база передбачає ретроспективне охоплення шкоди, що виникла внаслідок воєнних дій на території України починаючи з дати фактичного початку агресії.

Основними засобами подання інформаційного повідомлення про пошкодження або знищення об'єктів нерухомості є офіційний вебпортал «Дія» та однойменний мобільний додаток. Ці електронні сервіси забезпечують взаємодію між заявниками та Реєстром пошкодженого та знищеного майна, що дозволяє автоматизувати збір і обробку первинної інформації, необхідної для подальшої компенсаційної процедури.

Однак на практиці функціональні можливості зазначених платформ є обмеженими. Зокрема, станом на момент аналізу, системні засоби Порталу

«Дія» не забезпечують технічної можливості подання інформаційних повідомлень щодо об'єктів нерухомого майна, пошкоджених або знищених у період з 19 лютого 2014 року до 24 лютого 2022 року. Така ситуація свідчить про існування суттєвої прогалини у реалізації адміністративної процедури доступу до механізму компенсації, закріпленого чинним законодавством.

Наявна невідповідність між нормативною основою та технічною реалізацією адміністративної процедури порушує принципи правової визначеності та рівного доступу до відшкодування завданої шкоди. Це створює ризики вибіркового застосування норм Закону № 2923-IX, а також дискримінації щодо осіб, чиє майно було пошкоджене у вказаний період, особливо в контексті початкових етапів збройної агресії на території Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької й Луганської областей.

Таким чином, для забезпечення належного рівня правового захисту постраждалих осіб необхідним є термінове вдосконалення функціоналу Порталу «Дія» з урахуванням положень Порядку № 380 та вимог Закону № 2923-IX. Це має включати розширення технічних можливостей подання заяв з ретроспективним охопленням періоду з 2014 року, що дозволить реалізувати принцип рівності осіб перед законом та підвищити ефективність механізму відшкодування збитків у сфері захисту майнових прав громадян.

Таким чином, наявна правозастосовна ситуація свідчить про істотне розходження між нормами Порядку № 380 та фактичною реалізацією процедур, передбачених для постраждалих осіб. Попри нормативне закріплення права на подання інформаційного повідомлення про пошкоджене або знищене майно з 19 лютого 2014 року, на практиці таке право залишається нереалізованим у зв'язку з відсутністю відповідного функціоналу в Порталі «Дія». Внаслідок цього фізичні особи, майно яких було зруйноване у період до 24 лютого 2022 року, позбавлені як можливості звернення із заявою, так і перспективи отримання компенсаційних виплат у межах чинних державних програм.

Показовим є звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від родини, яка в 2014 році була змушена покинути м. Луганськ у зв'язку з ескалацією збройного конфлікту. Як свідчать обставини, заявники не мали можливості забрати документи, що посвідчували право власності на житло, у зв'язку з терміною нічною евакуацією. У результаті вони опинилися в ситуації подвійної правової вразливості: по-перше, через неможливість подання інформаційного повідомлення про втрату житла; по-друге, через відсутність доступу до механізмів державної компенсації, зокрема програми «єВідновлення».

Цей кейс ілюструє структурну проблему адміністративно-правового характеру: формальне існування правових норм, які не підкріплені відповідною технічною чи процедурною реалізацією, фактично створює правову дискримінацію окремих категорій постраждалих осіб. Такий стан речей суперечить принципу рівності громадян перед законом, закріпленому в Конституції України, а також базовим засадам міжнародного гуманітарного та правозахисного права.

З огляду на викладене, нагальною є необхідність вдосконалення технічного функціоналу Порталу «Дія» з метою забезпечення можливості подання інформаційних повідомлень про нерухоме майно, зруйноване або пошкоджене у період з 19 лютого 2014 року. Відповідальність за вирішення цього завдання покладається, передусім, на Міністерство цифрової трансформації України та Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України як відповідальні органи за реалізацію цифрової політики та управління житловою інфраструктурою відповідно.

Доцільним є також розгляд можливості внесення змін до Закону № 2923-ІХ та підзаконних актів з метою створення альтернативних (у тому числі офлайн) каналів подання інформаційних повідомлень та передбачення спрощених процедур ідентифікації права власності на житло у випадках втрати первинних документів в умовах форс-мажору, що дозволить забезпечити інклюзивність системи компенсаційного відшкодування та

забезпечити реалізацію принципу справедливості у процесі відновлення порушених майнових прав.

Відповідно до пункту 2 частини першої статті 1 Закону України № 2923-ІХ «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна...», Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (РПЗМ), визначено як єдину державну інформаційно-комунікаційну систему. Її функціональне призначення охоплює збирання, накопичення, облік, обробку, зберігання та захист інформації (включно з документами) про об'єкти рухомого та нерухомого майна, що були пошкоджені або знищені внаслідок збройного конфлікту.

Такий підхід законодавця свідчить про прагнення створити уніфіковану електронну інфраструктуру обліку втрат майнового характеру, понесених фізичними та юридичними особами внаслідок акту агресії, що у свою чергу створює передумови для ефективної реалізації механізмів компенсації. У контексті адміністративно-правового забезпечення, РПЗМ виконує не лише облікову та реєстраційну функцію, а й виступає ключовим інструментом інформаційного забезпечення процедур відшкодування шкоди, розробки політик відновлення та прийняття управлінських рішень на державному рівні.

Крім того, технічна інтеграція РПЗМ із іншими цифровими платформами (зокрема вебпорталом «Дія») розширює доступність адміністративних послуг для постраждалих осіб, а також дозволяє здійснювати моніторинг реальних масштабів матеріальних втрат, спричинених агресією. Інформаційно-аналітична функція цього реєстру відіграє вирішальну роль у формуванні доказової бази як для національного, так і міжнародного правозастосування, включаючи механізми притягнення до відповідальності та компенсації з боку агресора.

Отже, РПЗМ є центральним елементом державної політики з документування наслідків воєнної агресії у сфері майнових прав та одним із

наріжних каменів у вибудовуванні ефективної системи захисту прав постраждалих осіб в умовах збройного конфлікту.

Таким чином, виходячи із законодавчого визначення, Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (РПЗМ), за своїм функціональним призначенням охоплює як облік нерухомого, так і рухомого майна, що зазнало пошкодження або знищення в результаті збройного конфлікту. Проте аналіз нормативно-правових актів, покликаних регулювати практичне впровадження РПЗМ, зокрема Порядку ведення реєстру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 624 від червня 2023 року, та Порядку подання інформаційного повідомлення, затвердженого постановою № 380 від 26 березня 2022 року, свідчить про наявність правового дисбалансу.

Зокрема, зазначені підзаконні нормативно-правові акти не передбачають механізму фіксації та обліку об'єктів рухомого майна, що прямо суперечить визначенням у Законі № 2923-IX правовим засадам. Така прогалина у підзаконному регулюванні створює ситуацію нормативної невизначеності та призводить до обмеження прав окремої категорії постраждалих осіб, які зазнали матеріальних втрат у вигляді знищеного або пошкодженого рухомого майна (наприклад, автомобілів, сільськогосподарської техніки, устаткування тощо). У ряді випадків вартість втраченого рухомого майна є співмірною або навіть перевищує вартість нерухомого майна, щодо якого передбачено можливість компенсації.

Ігнорування даної категорії майна в контексті адміністративно-правових процедур може мати суттєві негативні наслідки, зокрема й у площині реалізації міжнародного механізму відшкодування збитків. Як відомо, функціонування Реєстру збитків для України, створеного відповідно до рішення Комітету Міністрів Ради Європи СМ/Res(2023)31, передбачає інтеграцію національних даних щодо шкоди, завданої фізичним та юридичним особам. Відсутність відповідних записів про рухоме майно у РПЗМ може

унеможливити реалізацію прав на компенсацію з міжнародних джерел.

Окрім того, актуальною проблемою залишається технічна неможливість у ряді випадків подати інформаційне повідомлення через електронну форму, реалізовану на платформі «Дія». Це, у свою чергу, додатково ускладнює доступ громадян до процедури обліку збитків та формалізації свого статусу постраждалих у межах чинного законодавства.

З огляду на викладене, необхідним вбачається якнайшвидше внесення змін до підзаконної нормативної бази з метою імплементації положень Закону № 2923-IX у частині обліку рухомого майна, а також вдосконалення технічного функціоналу інформаційної системи для забезпечення повного та ефективного доступу постраждалих осіб до процедури компенсації.

Зокрема, Порядком № 624 передбачено внесення до РПЗМ відомостей (інформації) про нежитлові приміщення. Відповідно до пункту 18 Порядку ведення Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 624 від червня 2023 року (далі – Порядок № 624), об'єктами обліку в межах реєстру є інформація (відомості) та документи про пошкоджене чи знищене майно всіх форм власності, незалежно від його виду – рухоме або нерухоме, а також незалежно від того, чи підлягає таке майно компенсації. Такий підхід формально декларує всеосяжність реєстраційної функції РПЗМ і узгоджується з положеннями Закону України № 2923-IX.

Разом із тим, практична реалізація зазначених положень стикається з суттєвими обмеженнями технічного характеру. Так, згідно з пунктом 37 Порядку № 624, програмне забезпечення РПЗМ повинно забезпечувати функціональну спроможність здійснювати реєстрацію будівлі та житлового/нежитлового приміщення, а також перегляд і оновлення відповідних даних. Проте станом на сьогодні функціонал електронного сервісу «Портал Дія» як основного засобу комунікації між заявниками та РПЗМ є істотно обмеженим. Зокрема, через вебінтерфейс дозволяється

подання інформаційних повідомлень виключно щодо таких об'єктів житлової нерухомості, як квартира, приватний будинок, дачний будинок, садиба, садовий будинок або житловий будинок садибного типу.

В Україні тривалий час була відсутня передбачена можливість подання інформаційного повідомлення щодо пошкодженого або знищеного майна, яке не відноситься до категорії житлових приміщень. Йдеться, насамперед, про офісні приміщення, виробничі об'єкти, майстерні, гаражні бокси, машиномісця, торговельні об'єкти, а також інші нежитлові приміщення в будівлях і спорудах. Вказане обмеження істотно звужує можливості фіксації шкоди, завданої у межах господарської та іншої професійної діяльності, зокрема підприємцями, малим бізнесом, фізичними особами – власниками нежитлової нерухомості.

Починаючи із травня 2025 року Міжнародний реєстр збитків, завданих агресією РФ проти України, було розпочато прийом заяв за ще однією категорією – пошкодження або знищення нежитлового нерухомого майна. Постраждалі можуть подати заяву про компенсацію за нежитлове нерухоме майно, знищене або пошкоджене після 24 лютого 2022 року. В офіційному повідомленні, оприлюдненому на сайті Президента України, зазначено, що власнику приміщення буде відшкодована повна вартість у разі знищення та витрати на ремонт чи відновлення у разі пошкодження, та акцентовано допустимість подання відповідної заяви через вебпортал або застосунок «Дія», де відкрито 10 категорій (пошкодження або знищення нежитлового нерухомого майна; пошкодження або знищення житла, смерть близького члена сім'ї; вимушене переміщення громадян усередині країни через російську агресію; заподіяння тяжких тілесних ушкоджень унаслідок дій агресора; випадки сексуального насильства, скоєного окупантами, катування, жорстоке або таке, що принижує гідність, поводження; незаконне утримання в полоні, примусова праця чи служба. Необхідно акцентувати, що Міжнародний Реєстр збитків складатиметься із 43 категорій щодо відшкодування матеріальних та моральних збитків, і є першим етапом на

шляху до міжнародного компенсаційного механізму, за яким має слідувати створення Комісії з розгляду заяв, яка визначатиме конкретні суми компенсацій постраждалим, на підставі чого у подальшому буде сформовано Компенсаційний фонд, із якого здійснюватимуть виплати. Встановлено, що станом на 15 травня 2025 року до Міжнародного реєстру збитків надійшло вже близько 30 тис. заяв [30].

Зазначений нормативний підхід дозволяє вирішити низку правових проблем, що триацій час в Україні існували, та спричинювали порушення принципу рівності доступу до механізмів фіксації втрат та, в перспективі, компенсаційних процедур [23, с. 60-71]. З огляду на те, що нежитлові об'єкти у багатьох випадках становлять основу для здійснення підприємницької, професійної, соціальної діяльності, відсутність можливості їх реєстрації у РПЗМ означає втрату правового зв'язку між власником і майном у системі державного обліку шкоди. У свою чергу, це може унеможливити подальшу участь таких суб'єктів у процедурах міжнародного відшкодування, зокрема у межах роботи Реєстру збитків для України, створеного Радою Європи [176].

Таким чином, наявна диспропорція між задекларованими положеннями нормативно-правового акту та практичними можливостями їх реалізації потребує негайного усунення шляхом технічного доопрацювання функціоналу Порталу Дія, а також внесення уточнень до відповідних положень підзаконних нормативно-правових актів, що дозволить забезпечити належну інклюзивність системи обліку та фіксації майнової шкоди, дотримання прав постраждалих осіб і справедливу реалізацію державної політики у сфері компенсації втрат, спричинених збройною агресією [102].

В якості прикладу реалізації особою права на захист свого порушеного внаслідок збройного конфлікту необхідно навести приклад ситуації, де відбулось звернення громадянки до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо порушення права на отримання компенсації за знищене нежитлове приміщення, що ілюструє реальні виклики реалізації майнових прав фізичних осіб у контексті повномасштабної збройної агресії Російської

Федерації проти України. Встановлено, що заявниця є власницею нежитлового приміщення, розташованого на першому поверсі багатоквартирного житлового будинку в місті Дніпро. Унаслідок ракетного удару, завданого російськими збройними силами у 2023 році, один із корпусів зазначеного будинку, включно з нежитловим об'єктом заявниці, був повністю знищений. Особливу значущість даного об'єкта для власниці обумовлює той факт, що він слугував джерелом постійного доходу від здачі в оренду, що забезпечував фінансову стабільність домогосподарства, зокрема покриття витрат на лікування членів сім'ї, в тому числі самої заявниці. При цьому пенсійне забезпечення останньої є недостатнім для компенсації втраченого доходу, що додатково поглиблює соціально-економічну вразливість. У відповідь на запит Уповноваженого, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України повідомило, що чинний механізм надання компенсацій, зокрема в межах реалізації Закону України № 2923-IX «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна...», охоплює виключно об'єкти житлової нерухомості. Така позиція, хоча і формально відповідає технічній реалізації Порталу Дія та чинній редакції підзаконних актів, суперечить положенням самого Закону № 2923-IX, яким передбачено створення та функціонування Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна (РПЗМ), призначеного для збирання, обліку, обробки та зберігання інформації про будь-яке майно — як житлове, так і нежитлове, рухоме і нерухоме — пошкоджене або знищене внаслідок збройної агресії. Більше того, Порядком ведення РПЗМ, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 624, чітко встановлено, що об'єктами реєстрації можуть бути всі форми майна незалежно від його функціонального призначення. Однак, технічні обмеження платформи Дія фактично унеможливають подання повідомлення про пошкоджене або зруйноване нежитлове приміщення, що створює дискримінаційні умови для власників нежитлової нерухомості [182].

У світлі наведеного виникає потреба у нормативному та технічному

доопрацюванні інфраструктури реєстрації та обліку пошкодженого майна. Зокрема, Кабінет Міністрів України має забезпечити реалізацію положень Закону № 2923-IX в частині включення до кола об'єктів компенсаційного механізму не лише житлової, але й нежитлової нерухомості. Водночас функціонал Порталу Дія має бути адаптований для подання відповідної інформації щодо об'єктів нежитлової інфраструктури (офіси, магазини, майстерні тощо), що дозволить забезпечити рівність майнових прав постраждалих осіб відповідно до Конституції України та міжнародно-правових зобов'язань держави у сфері прав людини.

Таким чином, випадок, зафіксований Уповноваженим, засвідчує критичну необхідність усунення прогалин у нормативному та технічному забезпеченні реалізації права на компенсацію за зруйноване майно, що є передумовою формування справедливого та всеохопного механізму відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок збройної агресії проти України.

Поглиблене вивчення та розуміння змісту гарантій реалізації та захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану вимагає здійснення їх класифікації за рядом критеріїв, де основним правозастосовчим критерієм є юридична сила правових актів. На підставі чого доцільним є виділити гарантії реалізації та захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану, що закріплюються у Законах України, та у підзаконних нормативно-правових актах.

Залежно від функціонального призначення гарантій реалізації та захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану можна класифікувати на матеріальні та процесуальні [91, с. 92–95].

За зовнішнім виразом гарантії реалізації та захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану поділяються на : гарантії, закріплені в імперативних приписах; гарантії, визначені у дозвільній формі; гарантії, відображені у можливості самостійно обирати форму захисту (тобто надання особі права на самозахист).

За змістом гарантії реалізації та захисту майнових прав особи в умовах

воєнного стану поділяються на організаційно-управлінські [9] та процесуальні [85].

Таким чином, гарантії як умови реалізації та захисту права власності громадян України в умовах воєнного стану виступають важливим елементом державного механізму правозабезпечення. Вони детермінують практичні можливості реалізації майнових прав через визначені законом правові режими, процедури та інституційні інструменти. Такі гарантії ґрунтуються на принципах юридичної визначеності, верховенства права, пропорційності обмежень та недопущення дискримінації, які є основоположними як для національної системи права, так і для міжнародного правового порядку.

Правова активність громадян, наявність правосвідомості, обізнаності щодо процедур захисту та доступу до правової допомоги є важливими детермінантами ефективності дії адміністративно-правових гарантій. Тому держава, з одного боку, зобов'язана створювати належне нормативно-правове та інституційне середовище, а з іншого — забезпечити правову просвіту населення, доступ до адміністративної юстиції та засобів поновлення порушених прав. Адміністративно-правові гарантії, таким чином, є не лише інструментом обмеження свавілля органів публічної влади, а й засобом відновлення справедливості та суспільної довіри в умовах деструктивного впливу збройного конфлікту.

У перспективі вдосконалення системи гарантування прав власності в районах проведення воєнних дій необхідно забезпечити комплексний підхід, що передбачає гармонізацію трьох ключових напрямів: удосконалення нормотворчої діяльності, створення ефективних механізмів судового та адміністративного захисту, а також запровадження справедливої, прозорої та доступної системи компенсації втрат. Пріоритет має надаватися потребам постраждалих осіб, включаючи вразливі категорії населення, із дотриманням стандартів належного врядування, правової визначеності та соціальної справедливості.

Важливою умовою ефективного адміністративно-правового захисту права власності в умовах операції з відновлення суверенітету та територіальної цілісності України є належне впровадження та забезпечення реалізації засадничих загальноправових принципів, зокрема гуманізму, соціальної справедливості, рівноправності, соціальної свободи, демократизму та верховенства права. Їх наявність у механізмах публічного адміністрування та правозастосування створює ціннісне підґрунтя для формування довіри громадян до держави, відновлення соціальної злагоди, запобігання повторному порушенню прав та утвердження законності в постконфліктних умовах.

Принцип гуманізму вимагає врахування людського виміру права власності — як основи матеріального добробуту особи та сім'ї, її права на житло, засоби існування, економічну незалежність. Соціальна справедливість передбачає забезпечення компенсацій та правового захисту на рівних підставах незалежно від місця проживання, статусу особи чи дати завдання шкоди. Принцип рівноправності означає усунення дискримінаційних підходів до категорій постраждалих — зокрема осіб, які втратили майно до 24 лютого 2022 року або проживали на тимчасово окупованих територіях. Верховенство права ж має гарантувати не лише дотримання формальних процедур, а й забезпечення доступу до правосуддя, ефективного відшкодування шкоди та реального поновлення порушених прав.

Таким чином, лише за умови системної реалізації зазначених принципів в адміністративно-правовій політиці та правозастосовній практиці можна забезпечити належний рівень правового захисту громадян, зруйноване воєнними діями майно яких потребує не лише відновлення, а й належного публічного визнання, юридичної реабілітації та компенсаційного відшкодування.

До адміністративно-правових гарантій-умов захисту права власності громадян України в умовах воєнного стану, що запроваджується з метою відновлення територіальної цілісності держави, належить забезпечення

реального та ефективного механізму реалізації права особи на правову допомогу. Така допомога має охоплювати як консультаційну підтримку, так і представництво інтересів особи в органах публічного управління та судових інстанціях, включаючи участь у процедурах фіксації факту пошкодження або знищення майна, подання заяв про відшкодування шкоди та супровід компенсаційних процедур.

Право на звернення до органів публічної адміністрації, як складова конституційно закріпленого права на захист, також входить до переліку базових адміністративно-правових умов, необхідних для реалізації майнових прав у ситуаціях надзвичайного правового режиму. Це передбачає не лише формальну можливість подання заяви, скарги або клопотання, але й створення державою відповідного адміністративного середовища — доступного, зрозумілого, процедурно справедливого та орієнтованого на результат.

Окрему значущість у цій системі мають так звані адміністративно-правові презумпції. Вони не є безпосередніми засобами або способами забезпечення та реалізації правових можливостей громадян, проте відіграють критично важливу роль як вихідні положення правозастосовної діяльності та умовна правова конструкція, що визначає спрямування державного впливу у сфері охорони прав власності. До таких презумпцій належать:

1) презумпція невинуватості — яка поширюється не лише на кримінальне судочинство, але й на адміністративні провадження у випадках, коли особа піддається втручанню в її право власності. Вона забороняє покладення тягаря доказування неправомірності дій на саму особу, що особливо важливо при розгляді спорів щодо правомірності вилучення чи пошкодження майна під час військових дій.

2) презумпція правомірності дій громадянина — згідно з якою будь-яка дія або бездіяльність фізичної особи вважається правомірною, якщо інше не буде доведено уповноваженим суб'єктом у встановленому законом порядку. Такий підхід унеможливорює свавільне або дискримінаційне обмеження права власності, передусім у випадках відсутності повного

документального підтвердження права, що є характерним для умов воєнного конфлікту.

3) презумпція правомірності правової позиції громадянина — передбачає, що у разі неоднозначності законодавства або суперечливості правозастосування, рішення має ухвалюватися на користь особи, яка заявляє про своє майнове право. Це відповідає принципу *favor libertatis* та принципу *in dubio pro libertate*, які визнаються у європейській адміністративній традиції.

Таким чином, адміністративно-правові гарантії-умови виступають як вихідні структурні елементи системи захисту майнових прав громадян, що постраждали внаслідок збройної агресії. Їх наявність у нормативній базі та адміністративній практиці є передумовою легітимності рішень публічної адміністрації, зниження конфліктогенності у відносинах держава—громадянин, а також підвищення довіри до механізмів державного управління в умовах надзвичайного правового режиму [154, с. 170-172].

Важливою складовою системи адміністративно-правових гарантій майнових прав особи, особливо в умовах надзвичайних правових режимів, є інститут судового захисту, зокрема оскарження рішень, дій та бездіяльності органів виконавчої влади в адміністративних судах. Цей інститут становить один із фундаментальних механізмів реалізації принципу верховенства права, що передбачає, зокрема, можливість ефективного захисту прав і свобод особи від свавілля публічної адміністрації, у тому числі у сфері майнових відносин.

Оскарження в адміністративному суді є не лише правом, а й формою здійснення конституційно закріпленого права особи на справедливий суд, яке має особливу актуальність у контексті порушень прав власності, що виникають внаслідок дій або бездіяльності органів державної влади під час воєнного стану. Зокрема, йдеться про неправомірне вилучення майна, відмову у включенні об'єкта до реєстрів пошкодженого/знищеного майна, відмову у наданні компенсації або її неналежне адміністрування.

У цьому контексті адміністративне судочинство виконує не лише функцію правовідновлення, а й функцію формування правозастосовної

практики, яка визначає правові орієнтири для органів публічної влади, підвищує передбачуваність правових наслідків для громадян та сприяє уніфікації підходів до вирішення спірних питань у сфері захисту майнових прав.

Крім того, важливою гарантією, тісно пов'язаною з інститутом судового захисту, є процедура притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб органів публічної влади, дії або бездіяльність яких спричинили порушення прав власника. Відповідно до чинного законодавства, адміністративні проступки, що посягають на законні майнові інтереси громадян, зокрема незаконне вилучення, псування майна, перешкоджання реалізації права власності, можуть слугувати підставою для застосування заходів юридичної відповідальності.

Забезпечення реальної дієвості цих механізмів потребує вдосконалення законодавчих процедур, забезпечення оперативного та неупередженого судового розгляду, а також гарантування доступності правової допомоги для уразливих категорій населення. У підсумку, судове оскарження є ключовим елементом системи стримувань і противаг, що забезпечує ефективний контроль за діяльністю виконавчої влади у сфері майнових прав громадян та сприяє відновленню соціальної справедливості в умовах порушення права власності.

У контексті дисертаційного дослідження необхідно акцентувати увагу на положеннях статті 29 Загальної декларації прав людини 1948 року як на ключовому нормативно-ціннісному орієнтірі у сфері визначення меж здійснення прав і свобод людини в умовах суспільного життя. Зазначена стаття вказує на те, що реалізація прав і свобод не є безумовною або абсолютною. Вона має здійснюватися з урахуванням визначених законом обмежень, метою яких є забезпечення поваги до прав і свобод інших осіб, а також задоволення вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві.

Таким чином, у статті 29 Декларації фіксується принцип взаємообумовленості індивідуальної свободи та колективного інтересу. Це означає, що права особи, як і механізми їх реалізації, мають співвідноситися з принципами правопорядку, моральності, а також із потребами соціальної гармонії. Такий підхід відповідає концепції «позитивного обмеження прав», згідно з якою втручання держави в реалізацію прав допускається виключно в легітимний спосіб та з визначеною метою.

Науковий аналіз цього положення дозволяє зробити висновок про існування у міжнародному праві сформульованого стандарту, згідно з яким обмеження прав і свобод людини мають відповідати критеріям законності, необхідності та пропорційності. Зокрема, право на власність, свободу пересування, свободу вираження поглядів чи інші особисті права можуть бути обмеженими у випадках, коли таке обмеження: передбачене національним законодавством; є необхідним для захисту прав і свобод інших осіб; відповідає цілям охорони громадського порядку, моральності або загального добробуту; здійснюється у межах демократичного конституційного ладу.

Отже, у дисертаційному контексті зазначене положення виступає одним із теоретико-нормативних підґрунть для формулювання критеріїв допустимості обмеження прав, у тому числі майнових прав особи, з боку публічної влади в умовах надзвичайних ситуацій або воєнного стану, що особливо актуально для обґрунтування легітимності адміністративно-правових механізмів, які передбачають обмеження, вилучення або тимчасове призупинення реалізації права власності в інтересах публічного порядку, національної безпеки чи соціальної необхідності. У цьому контексті, ст. 29 Загальної декларації прав людини має розглядатися як елемент глобального правового консенсусу щодо збалансованості індивідуальної автономії та загального інтересу [37]. У науково-правовому дискурсі зазначене твердження відображає фундаментальну ідею, що закріплена як у міжнародно-правових документах, так і у практиці конституційного правозастосування: здійснення права власності не є абсолютним і має здійснюватися з дотриманням меж,

визначених необхідністю забезпечення суспільного інтересу, прав та свобод інших осіб. Такий підхід знайшов своє втілення в аксіоматичному принципі правової взаємодії: «права однієї особи закінчуються там, де починаються права іншої». Цей принцип відображає баланс між індивідуальною автономією та публічним інтересом, що є основоположним для правової природи інституту власності в демократичному суспільстві.

У період збройного конфлікту та запровадження воєнного стану інститут власності зазнає суттєвих трансформацій, зокрема щодо обсягу, реалізації та захисту майнових прав. В таких умовах право власності перестає функціонувати виключно як індивідуальне благо, натомість набуває яскраво вираженої соціальної функції. Зміст останньої полягає в тому, що здійснення права власності повинно відповідати загальносуспільним інтересам, сприяти забезпеченню обороноздатності, національної безпеки, відновленню зруйнованої інфраструктури, захисту життя та гідності громадян.

Зокрема, за обставин воєнного стану допустимими є тимчасові обмеження права власності, мобілізаційне вилучення майна для потреб Збройних Сил України, ревізіція або відчуження об'єктів нерухомості чи транспортних засобів в умовах надзвичайної суспільної необхідності. Такий правовий режим здійснення майнових прав вимагає переосмислення класичної конструкції власності як виключного та повного права володіння, користування й розпорядження, оскільки реальні механізми реалізації права в умовах воєнного стану корегуються з урахуванням публічних обмежень.

Отже, соціальна функція власності в умовах війни трансформується у визначальний принцип її здійснення, який обґрунтовує можливість введення публічно-правових обмежень, однак водночас передбачає відповідні юридичні гарантії – насамперед компенсацію, судовий та адміністративний захист, прозорі механізми відновлення порушених прав. Таке концептуальне розуміння ролі власності дозволяє поєднати конституційні засади верховенства права з потребами національного виживання й безпеки,

формує нову парадигму реалізації майнових прав у перехідних та кризових умовах [11, с. 133-135].

У своїх наукових розвідках Г. Безсмертна акцентує увагу на процедурних обмеженнях як важливому елементі правового режиму власності, що забезпечує баланс між індивідуальними правами та суспільними інтересами. Дослідниця зазначає, що в сучасному правопорядку реалізація правомочностей власника – володіння, користування та розпорядження – підпорядковується не лише загальним засадам цивільного обороту, а й спеціальним, нормативно закріпленим умовам, які обумовлюють порядок здійснення прав щодо окремих категорій майна.

Такі процедурні обмеження встановлюють, зокрема, певні вимоги до суб'єкта, часу, способу або підстав реалізації правомочностей власника. Вони мають переважно публічно-правову природу і спрямовані на забезпечення реалізації публічних інтересів – зокрема, екологічної безпеки, збереження об'єктів культурної спадщини, забезпечення стратегічної стабільності або соціального захисту населення.

Особливу увагу, за словами Г. Безсмертної, слід приділяти тим видам майна, які мають підвищену соціальну значущість. До таких об'єктів можуть належати: природні ресурси, земельні ділянки, об'єкти критичної інфраструктури, житлові приміщення, підприємства, що забезпечують базові потреби населення. Здійснення прав власності щодо них підлягає спеціальному правовому режиму, в межах якого держава впроваджує процедури ліцензування, реєстрації, декларування, контролю або нагляду.

Таким чином, процедурні обмеження, на які вказує Г. Безсмертна, не суперечать самій ідеї права власності, а навпаки – наповнюють її змістом, що відповідає сучасним умовам розвитку державності, ринкової економіки та соціальної відповідальності. Вони виступають інструментом правового балансу між приватною автономією власника та публічною значущістю об'єкта власності, формує основу правового порядку у сфері розпорядження суспільно важливими ресурсами [11, с. 136].

У чинному законодавстві України закріплено низку положень, що конкретизують процедурні обмеження права власності в умовах особливого правового режиму, зокрема – у період воєнного стану. Одним із яскравих прикладів є механізми реалізації військово-транспортного обов'язку, врегульовані Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року № 3543-ХІІ [126].

Цим нормативним актом визначено, що в межах мобілізаційної підготовки держава має право на тимчасове безоплатне залучення транспортних засобів усіх форм власності (приватної, комунальної, державної) для задоволення потреб Збройних Сил України та інших військових формувань. Таке залучення здійснюється на основі Мобілізаційного плану України, що затверджується відповідно до стратегічних документів національної безпеки й оборони.

З юридичної точки зору, вказане залучення транспорту становить особливу форму обмеження правомочностей власника – передусім у частині володіння та користування майном. Водночас воно не має ознак експропріації чи примусового відчуження, оскільки закон передбачає повернення транспортних засобів власникам після завершення періоду мобілізації та демобілізації.

Варто підкреслити, що відповідно до принципу правової визначеності таке залучення має здійснюватися винятково у визначеному законодавством порядку, за наявності відповідного рішення уповноважених органів, із документальним оформленням факту передачі майна. Крім того, у разі пошкодження чи втрати такого майна передбачається можливість компенсації згідно з порядком, затвердженим Кабінетом Міністрів України.

Таким чином, реалізація військово-транспортного обов'язку в умовах мобілізації є прикладом застосування правомірного, публічно вмотивованого обмеження права власності, що базується на конституційних засадах пріоритетності загальнодержавних інтересів, необхідності забезпечення обороноздатності країни та реалізації соціальної функції власності.

Соціальна природа права власності, особливо в умовах особливого правового режиму, такого як воєнний стан, вимагає балансу між публічними інтересами держави та охороною індивідуальних прав власника. Одним із проявів цього балансу є правове регулювання тимчасового вилучення майна, зокрема транспортних засобів, з метою задоволення потреб оборони країни. У цьому контексті норми чинного законодавства України реалізують свою гарантійну функцію, визначаючи обов'язок держави щодо повернення вилученого майна та компенсації можливих збитків.

Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачено, що вилучені транспортні засоби мають бути повернуті їх законним власникам не пізніше ніж упродовж 30 календарних днів після офіційного оголошення демобілізації. Ця норма є важливою складовою механізму захисту майнових прав, оскільки встановлює чіткий строк реалізації обов'язку держави щодо відновлення становища власника.

Крім того, законодавством закріплено порядок відшкодування шкоди, заподіяної транспортним засобам у період їх мобілізаційного використання. Такий порядок передбачає оцінку вартості завданих збитків, оформлення відповідної документації та виплату компенсації за рахунок державного бюджету. Це положення забезпечує правову визначеність і передбачуваність наслідків для власника, чий транспортний засіб було використано в інтересах оборони.

Слід також наголосити, що така компенсація не носить дискреційного характеру – вона ґрунтується на принципі юридичної обов'язковості відшкодування шкоди, завданої правомірними діями держави, які обмежують реалізацію суб'єктивного майнового права. Таким чином, соціальне використання власності супроводжується встановленням належних адміністративно-правових гарантій, що мають на меті забезпечити захист прав і законних інтересів громадян навіть в умовах надзвичайної ситуації.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що чинна правова модель регулювання соціального використання майна під час мобілізації в Україні

базується на принципах справедливості, пропорційності та правової передбачуваності, що відповідає як конституційним засадам, так і міжнародним стандартам у сфері захисту права власності.

Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 року № 998 «Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» є важливим елементом механізму реалізації гарантій майнових прав громадян у надзвичайних умовах. Цей нормативно-правовий акт конкретизує процедури та умови, за яких здійснюється компенсація за примусове відчуження майна, що має ключове значення для забезпечення справедливого балансу між публічними інтересами держави та індивідуальними правами власників.

Згідно з положеннями Постанови, визначено чіткий адміністративно-процедурний алгоритм дій органів виконавчої влади щодо фіксації факту відчуження, оцінки об'єктів майна та формування відповідного висновку для здійснення компенсаційних виплат. Відповідальність за формування таких висновків покладено на військові комісаріати (у сучасних умовах — територіальні центри комплектування та соціальної підтримки) за місцем примусового вилучення майна. Це забезпечує територіальну наближеність процедури до громадянина та створює підґрунтя для оперативного реагування.

Важливим аспектом є те, що Постанова передбачає повну компенсацію, а не часткове чи умовне відшкодування, що відповідає стандартам міжнародного гуманітарного права, зокрема положенням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ст. 1 Протоколу № 1), яка вимагає надання справедливої компенсації у разі примусового позбавлення власності.

Водночас, незважаючи на позитивне значення Постанови № 998, в її застосуванні фіксуються практичні труднощі, пов'язані з відсутністю уніфікованої методики оцінки майна, затягуванням процедур, обмеженими фінансовими ресурсами на виплати, а також складністю документального підтвердження права власності в умовах воєнних дій. Вказані проблеми обумовлюють необхідність подальшої деталізації порядку реалізації положень

Постанови, забезпечення міжвідомчої координації, цифровізації обліку відчуженого майна та залучення органів місцевого самоврядування до процесу ідентифікації пошкоджених об'єктів.

Таким чином, Постанова № 998 виконує функцію правового інструмента забезпечення адміністративно-правових гарантій реалізації та захисту права власності у виняткових умовах воєнного чи надзвичайного стану, проте потребує вдосконалення в частині практичного застосування та нормативної деталізації [70].

Таким чином, під організаційно-управлінськими гарантіями майнових прав громадян України доцільно розуміти цілісну систему нормативно закріплених організаційних умов, адміністративно-правових механізмів та правозастосовних процедур, які спрямовані на забезпечення ефективного функціонування інституцій, уповноважених на захист права власності, зокрема в умовах правового режиму воєнного стану або проведення операцій із відновлення територіальної цілісності України. Зазначені гарантії мають превентивну, охоронну та компенсаційну природу і є важливим інструментом публічного управління у сфері майнових прав.

Організаційно-управлінські гарантії передбачають не лише сукупність правових засобів нейтралізації існуючих і потенційних загроз щодо власності фізичних та юридичних осіб, але й сприяють стабільному функціонуванню системи суб'єктів, уповноважених на здійснення правового захисту. До таких гарантій належать, зокрема: упорядкована взаємодія між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, належне нормативне регулювання порядку відшкодування шкоди, забезпечення процесуальної доступності до правосуддя та адміністративного оскарження, функціонування державних реєстрів пошкодженого чи відчуженого майна, а також інституційні механізми державного моніторингу та контролю за реалізацією прав у сфері власності.

У контексті воєнного стану організаційно-управлінські гарантії набувають особливого значення, оскільки забезпечують адаптацію публічного

управління до умов надзвичайної ситуації, сприяють збереженню правового порядку та відновленню довіри громадян до державних інституцій. Вони слугують правовою рамкою для реалізації спеціальних механізмів компенсації, примусового відчуження майна, ведення державних реєстрів втрат та документування порушень майнових прав, що є важливою передумовою формування засад правової відповідальності агресора на міжнародному рівні.

Види гарантій майнових прав громадян України можна класифікувати за низкою критеріїв з урахуванням їх функціонального призначення, змістовного наповнення та інституційного механізму реалізації. Такими гарантіями реалізації та захисту майнових прав громадян України в умовах воєнного стану є: інституційні гарантії, що виявляється у діяльності Кабінету Міністрів України як суб'єкт загальної компетенції в сфері економічної політики, а також діяльності органів місцевого самоврядування, які забезпечують фіксацію пошкодженого майна, створення комісій, роботу з громадянами, та спеціалізованих структур (Мінінфраструктури, Мінцифра, Міноборони, військові адміністрації), що координують реалізацію компенсаційних програм, ведення реєстрів, взаємодію з міжнародними інституціями; нормативно-правові гарантії, що пов'язуються із ухваленням спеціальних актів із реалізації та захисту речових та майнових прав особи; процедурно-реєстраційні гарантії, що пов'язані із впровадженням електронних сервісів і механізмів обліку пошкодженого або зруйнованого майна, зокрема: функціонування Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна (РПЗМ); інтеграцією з платформами, як-от «Дія»; створення та забезпечення доступу до Реєстру збитків, що сприяє міжнародному визнанню завданої шкоди та підготовці до компенсаційних процедур; охоронно-захисні гарантії, що пов'язані з діяльністю правоохоронних та судових органів, зокрема, роботою Національної поліції та прокуратури щодо документування злочинів проти власності; можливістю звернення до адміністративних та господарських судів для захисту прав власника, у тому

числі відмов у компенсації чи незаконного вилучення майна; участі омбудсмана у моніторингу порушень майнових прав; компенсаційно-відновлювальні гарантії, що полягають в наданні постраждалим особам матеріальної, фінансової або правової допомоги (надання одноразових або поетапних компенсаційних виплат; фінансування капітального ремонту чи реконструкції знищеного об'єкта; можливість скористатися міжнародною допомогою чи грантами на відновлення); міжнародно-правові організаційно-управлінські гарантії, що впливають із міжнародних зобов'язань України (участь у створенні міжнародного компенсаційного механізму; співпраця з Радою Європи щодо реалізації Реєстру збитків; імплементація норм міжнародного гуманітарного права у внутрішнє законодавство щодо захисту цивільного населення і їхньої власності).

Узагальнюючи, гарантії майнових прав громадян України утворюють багаторівневу систему, що функціонує як на національному, так і на міжнародному рівнях, поєднуючи нормотворчі, процедурні, інституційні та компенсаторні механізми захисту прав у надзвичайних умовах, зокрема під час збройного конфлікту та в умовах воєнного стану.

У контексті захисту прав людини, зокрема права на мирне володіння майном, Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що відповідальність держави має не лише класичний суб'єктивний, а й об'єктивний характер, який впливає з так званої теорії соціального ризику (*social risk theory*). Такий підхід втілено, зокрема, у рішеннях від 8 січня 2004 року у справі «Айдер та інші проти Туреччини» (*Ayder and Others v. Turkey*) та від 19 жовтня 2012 року у справі «Катан та інші проти Молдови та Росії» (*Catan and Others v. Moldova and Russia*).

У цих рішеннях Суд визнав, що держава може нести відповідальність навіть за шкоду, заподіяну приватними особами або невстановленими суб'єктами, включаючи терористів, за умови, що така шкода настала внаслідок неспроможності держави забезпечити ефективний контроль за територією, підтримувати громадський порядок або гарантувати безпеку особи та її майна.

Таким чином, держава несе об'єктивну відповідальність за неналежне виконання позитивного обов'язку захищати права і свободи осіб у межах її юрисдикції, навіть якщо не доведено прямої вини державних органів у завданні шкоди.

Теорія соціального ризику передбачає, що у разі, коли особа зазнає шкоди внаслідок дій третіх осіб, а держава не забезпечила належний рівень безпеки чи не вжила розумно очікуваних заходів для запобігання шкоді, вона зобов'язана компенсувати відповідні збитки. У цьому випадку відповідальність не є карательною, а має компенсаційний характер і спрямована на захист довіри особи до держави як гаранта правового порядку.

Вказаний підхід є надзвичайно релевантним для країн, що перебувають у стані збройного конфлікту або внутрішньої дестабілізації, оскільки дозволяє постраждалим особам претендувати на відшкодування навіть у випадках, коли ідентифікувати конкретного правопорушника неможливо, а джерелом шкоди є загальна неспроможність державного апарату діяти ефективно. Такий підхід також підсилює функцію держави як гаранта прав власності, особливо у надзвичайних умовах, і відповідає високим стандартам правозахисту, що впливають з Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [149].

У контексті відновлення територіальної цілісності держави та забезпечення реалізації права власності громадян в умовах збройного конфлікту, держава зобов'язана впроваджувати та підтримувати ефективні юридичні механізми впливу, спрямовані на нейтралізацію ризиків, запобігання порушенням та поновлення прав, гарантованих Конституцією та міжнародними актами. Відповідно до статті 41 Конституції України, право приватної власності є непорушним, а його обмеження можливе лише у передбачених законом випадках і виключно в інтересах суспільства, з обов'язковим відшкодуванням [53].

В умовах воєнного стану, коли активізуються ризики втрати або пошкодження майна, держава повинна забезпечити функціонування чітких

моделей юридичного захисту, які базуються на верховенстві права, правовій визначеності та ефективному доступі до правосуддя. Найважливішими гарантійними способами захисту права власності є судовий та позасудовий захист.

Судовий захист є основним конституційно гарантованим способом поновлення порушених прав, включаючи майнові права. Відповідно до статті 124 Конституції України, юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, що виникають у державі, незалежно від суб'єктного складу або характеру спірних відносин. Ця норма встановлює загальний доступ до правосуддя та універсальність судового захисту.

Підсудність справ, пов'язаних із захистом права власності в умовах воєнного стану, охоплює юрисдикцію адміністративних, цивільних та господарських судів, які уповноважені вирішувати спори щодо: незаконного вилучення майна, відмови у компенсації, оскарження рішень органів влади про мобілізацію майна, дій або бездіяльності щодо реєстрації пошкодженого/знищеного об'єкта тощо.

Судова практика в цьому контексті виконує роль джерела права, оскільки формує тлумачення норм щодо застосування як національного законодавства, так і міжнародних стандартів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики ЄСПЛ.

Позасудовий спосіб захисту права власності набуває особливої ваги в умовах функціонування обмеженого доступу до судів, переміщення осіб, руйнування інфраструктури та перевантаження судової системи. Серед позасудових форм захисту виділяють: адміністративне оскарження рішень, дій або бездіяльності органів публічної адміністрації (наприклад, відмови у внесенні інформації до РПЗМ); інституційні звернення до Уповноваженого ВРУ з прав людини (Омбудсмана) щодо відновлення доступу до правових процедур; механізми компенсації та відновлення, передбачені нормативними актами уряду; використання електронних сервісів, зокрема порталу «Дія», для

реєстрації втрат або пошкодженого майна, що дає можливість ініціювати адміністративну процедуру з метою поновлення прав.

Позасудовий спосіб захисту набуває особливої ефективності у випадках, коли: особа не має змоги негайно звернутися до суду; потребується оперативне поновлення прав або вжиття заходів запобігання подальшому порушенню; здійснюється документування збитків або взаємодія з міжнародними компенсаційними фондами.

Таким чином, держава через судові та позасудові механізми забезпечує реальне втілення принципу непорушності права власності, навіть за умов воєнного стану, що відповідає зобов'язанням України як учасниці міжнародних договорів у сфері прав людини та засвідчує прагнення до збереження правопорядку, захисту основних прав громадян та забезпечення верховенства права.

Судові органи виступають своєрідними гарантами реалізації прав людини. Як засвідчує зміст ст. 1 КАС України, завдання адміністративного судочинства полягають у захисті прав, свобод, інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від будь-яких порушень органів влади, місцевого самоврядування, посадових та службових осіб, і суб'єктів, що реалізують владні управлінські функції на основі законодавства, зокрема й щодо реалізації делегованих повноважень, через справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд адміністративних справ [48].

У науковому дискурсі гарантування прав особи, зокрема права власності, набуває комплексного характеру, поєднуючи як організаційні засоби, так і процесуальні механізми забезпечення належного правозастосування. Забезпечення судового та позасудового способів впливу на правовідносини у сфері власності, а також функціонування відповідних публічних інституцій, уповноважених протидіяти порушенням правових можливостей громадян, становить адміністративно-організаційну гарантію захисту порушених прав. Водночас, гарантованість усталеного порядку

діяльності цих органів, нормативне унормування їх повноважень, чітко визначена процесуальна форма реалізації повноважень і процедур захисту, трансформує зазначені гарантії у адміністративно-процесуальні гарантії-способи захисту права власності.

Ці гарантії реалізуються через інституціоналізовані механізми, зокрема діяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, Національної поліції, прокуратури, державних реєстраторів, а також спеціально уповноважених суб'єктів, таких як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Вони мають на меті не лише реагування на факти порушення прав, але й створення сприятливого середовища для їх попередження, забезпечення стабільності правового режиму власності, підвищення рівня правової захищеності фізичних та юридичних осіб.

Ключову роль у цьому процесі відіграє судовий контроль, який в умовах верховенства права виступає основною формою забезпечення законності у сфері публічного управління. Судовий контроль гарантує: перевірку законності нормативно-правових актів органів виконавчої влади; скасування незаконних індивідуальних адміністративних актів; поновлення порушених прав особи; відшкодування збитків, завданих незаконними діями або бездіяльністю суб'єктів владних повноважень.

Важливо підкреслити, що в умовах воєнного стану, коли значна кількість правових обмежень є тимчасовими та винятковими, саме судова інстанція залишається єдиним незалежним арбітром у справах щодо втручання у право власності. Таким чином, гарантованість судового захисту права власності виступає запорукою дотримання принципів правової держави, забезпечення доступу до правосуддя та недопущення зловживань з боку органів публічної адміністрації.

Отже, сукупність адміністративно-організаційних і адміністративно-процесуальних гарантій забезпечує не лише реакцію на порушення, але й формує системну модель захисту майнових прав в умовах воєнного стану,

зміцнюючи правовий статус особи та посилюючи легітимність дій держави в умовах правових обмежень [94].

У науковій літературі обґрунтовано наголошується, що судовий контроль у сфері захисту права власності полягає у здійсненні судом наданих йому повноважень із метою виявлення та припинення незаконних рішень, нормативно-правових актів, дій чи бездіяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, інших суб'єктів владних повноважень, посадових та службових осіб. Такі дії або акти можуть порушувати права фізичних та юридичних осіб на майно або становити загрозу заподіяння шкоди їхнім законним майновим інтересам.

Суд як незалежний орган здійснює перевірку відповідності дій та рішень нормам законодавства, забезпечуючи ефективний механізм правового захисту, відновлення порушених прав та притягнення винних осіб до відповідальності. Важливість цього інституту зростає особливо в умовах надзвичайних правових режимів, коли з боку державних структур можуть виникати ситуації, що потребують негайного судового втручання з метою забезпечення балансу між публічними інтересами й захистом приватної власності. Таким чином, судовий контроль виступає ключовим елементом механізму гарантування права власності, утверджуючи принцип верховенства права [66, с. 202].

Гарантії реалізації та захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану мають на меті, передусім, забезпечити легітимність та правову визначеність у діяльності фізичних і юридичних осіб у сфері власності, а також надати ефективні інструменти для поновлення порушених прав. Основною функцією таких гарантій є не лише запобігання порушенням, але й відновлення правопорядку в умовах надзвичайної правової ситуації, коли загроза порушення права власності зростає у зв'язку з воєнними діями, надзвичайними адміністративними рішеннями та збройними втручаннями.

Гарантії реалізації та захисту майнових прав у цьому контексті характеризуються низкою ключових ознак:

- 1) правова визначеність – гарантії повинні бути чітко закріплені в нормативно-правових актах і передбачати конкретні процедури реалізації та захисту майнових прав;
- 2) процесуальність – реалізація гарантій передбачає існування формалізованих механізмів (адміністративних, судових, компенсаційних) для захисту прав власника;
- 3) обов'язковість державної участі – саме органи публічної влади зобов'язані створити умови для реалізації цих гарантій, зокрема, через ухвалення нормативних актів, створення реєстрів пошкодженого майна, надання компенсацій;
- 4) універсальність – гарантії поширюються на всі форми власності та на всіх суб'єктів, незалежно від їхнього статусу, майнового стану чи соціального положення;
- 5) адаптивність – гарантії мають здатність до трансформації залежно від воєнно-політичної ситуації, що дозволяє оперативно реагувати на нові виклики;
- 6) реалізаційний потенціал – гарантії передбачають не лише проголошення прав, але й реальні інструменти їх практичного втілення, зокрема, доступ до компенсацій, правової допомоги, адміністративного та судового захисту [162, с. 92–93].

Таким чином, гарантії реалізації та захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану є багатофункціональним правовим інститутом, який має забезпечити баланс між публічними інтересами держави та недоторканністю приватної власності, з урахуванням специфіки кризових умов та необхідності оперативного реагування на загрози правам особи.

Висновки до розділу 2:

У другому розділі охарактеризовано нормативно-правовий механізм реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах

воєнного стану. Задля поставленої мети вирішено такі наукові завдання, як: здійснено характеристику систему суб'єктів забезпечення реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану; визначено адміністративні процедури щодо реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану; встановлено особливості захисту майнових прав та інтересів майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану; обґрунтовано гарантії забезпечення ефективності захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану. Висновки та положення другого розділу оприлюднено у ряді авторських наукових праць [165;166;164]. Окремі положення, досягнуті у другому розділі цієї дисертації, зводяться до наступному, викладеного далі.

1. Здійснено характеристику систему суб'єктів забезпечення реалізації та захисту майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.

Визначено, що така система є комплексною, ієрархічною та міжгалузеву за своєю природою, оскільки передбачає як реалізацію адміністративно-правових механізмів, так і координацію між державними, муніципальними та спеціалізованими органами.

Повноваження Кабінет Міністрів України у сфері захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану систематизовано із виконання таких функцій, як: правотворча та нормативно-установча функція; організаційна та координуюча діяльність; фінансово-економічна політика; створення спеціальних фондів чи субвенцій для регіонів, які зазнали пошкоджень; взаємодія з міжнародними партнерами.

Визначено, що важливою у сфері правозастосування є реалізація повноважень Кабінетом Міністрів України стало створення єдиного реєстру пошкодженого/знищеного майна, що відповідає загальнодержавній стратегії з: правового документування воєнних злочинів та майнових втрат, реалізації права на компенсацію за рахунок державного бюджету або міжнародних репарацій, уніфікації процедур оцінки та відшкодування шкоди, завданої житлу, інфраструктурі та іншим об'єктам власності.

Зроблено висновок, що запровадження єдиного реєстру пошкодженого/знищеного майна має як юридичне, так і практичне значення, де з одного боку, це інструмент реєстрації фактів пошкодження/знищення майна із належним правовим статусом; а з іншого боку – передумова для реалізації компенсаційних механізмів, включаючи: звернення до міжнародних судових органів; претензії до країни-агресора; участь у програмах відновлення, які заадмініструються урядом або партнерами України.

Визначено, що у межах правового режиму воєнного стану Міністерство оборони України виконує ключову роль у сфері реалізації та захисту майнових прав осіб через реалізацію покладених на нього функцій з управління оборонною сферою, мобілізаційною готовністю, майновими ресурсами та стандартизацією військової діяльності.

Повноваження Міністерства оборони України класифіковано відповідно до їх функціонального спрямування на: забезпечувально-управлінські повноваження; установчо-стандартизаційні повноваження; майнові повноваження; мобілізаційно-орієнтовані повноваження.

З'ясовано, що в умовах воєнного стану значні повноваження делеговано військовому командуванню та військовим адміністраціям, які діють на підставі Закону України «Про правовий режим воєнного стану» та утворені в порядку Указу Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022.

Визначено, що у межах децентралізації влади, органи місцевого самоврядування (ОМС) виступають посередниками між громадянами та органами державної влади, та забезпечують реєстрацію пошкодженого майна, ведуть облік потреб у компенсаціях, здійснюють попереднє оцінювання збитків, що є особливо актуальним у контексті створення комісій із розгляду питань компенсації, співпраці з міжнародними партнерами та благодійними організаціями.

Основними функціями ОМС у сфері забезпечення майнових прав в умовах воєнного стану визначено: здійснення державної реєстрації пошкодженого майна; ведення обліку потреб у компенсаціях; попереднє

оцінювання збитків; організація діяльності комісій з розгляду питань компенсації; забезпечення співпраці з міжнародними організаціями; інформування населення.

Встановлено, що особлива роль ОМС зумовлена їх близькістю до населення, гнучкістю реагування на виклики, а також функціональною здатністю забезпечити реальну імплементацію державної політики на рівні громад. Зроблено висновок, що органи місцевого самоврядування відіграють посередницьку, координуючу та виконавчу роль у системі забезпечення майнових прав громадян під час воєнного стану, сприяючи формуванню прозорих, ефективних і орієнтованих на потреби людини механізмів відновлення.

Визначено, що наявність ефективного механізму судового захисту гарантує можливість фізичної особи реалізовувати своє конституційне право на звернення до суду за захистом порушеного, невизнаного або оспорюваного права, включаючи випадки порушення майнових інтересів у зв'язку з бойовими діями, примусовим відчуженням майна, переміщенням внутрішньо переміщених осіб та іншими надзвичайними обставинами. Встановлено, що однією з основних функцій судової влади в умовах воєнного стану є формування стабільної, передбачуваної та заснованої на верховенстві права практики тлумачення норм законодавства. В умовах дії спеціального правового режиму, коли загальні норми права можуть бути обмежені або трансформовані, саме суди забезпечують баланс між інтересами держави та правами приватних осіб.

Встановлено, що через виклики воєнного часу в Україні виникла також потреба у процесуальній адаптації судових процедур, що призвело до запровадження дистанційного судочинства, електронного документообігу, особливого порядку повідомлення сторін, спрощеного провадження у справах про компенсацію збитків у зв'язку з бойовими діями, що є реакцією судової системи на нові умови правозастосування.

Встановлено, що у контексті реалізації адміністративно-правових

гарантій захисту майнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану особливого значення набуває діяльність правоохоронних органів, зокрема органів Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС) та органів прокуратури, де їх функціональна компетенція поширюється на запобігання та реагування на порушення у сфері власності, забезпечення охорони майна громадян, розслідування фактів протиправного посягання на нього, а також документування воєнних злочинів, що супроводжуються порушеннями прав власності цивільного населення.

Аргументовано, що у системі суб'єктів, що забезпечують реалізацію та захист майнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану, особливе місце посідає Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (омбудсман), що є конституційним органом, що діючи як інституція парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини, виконує важливу роль у гарантуванні правового захисту громадян, зокрема, в контексті майнових прав, які можуть зазнавати обмежень або порушень унаслідок надзвичайних обставин, спричинених збройною агресією, що виконує такі ключові повноваження, як : розгляд скарг фізичних осіб на дії чи бездіяльність органів виконавчої влади, правоохоронних структур, органів місцевого самоврядування, які можуть спричинити порушення прав на майно, житло або земельні ділянки; висунення вимоги із проведення перевірок, ініціювати дисциплінарну відповідальність посадових осіб, направляти подання з вимогою усунути виявлені порушення та вносити пропозиції до законодавчих органів щодо удосконалення нормативно-правового регулювання; посередництво між державою та громадянином, що забезпечується шляхом здійснення моніторингу виконання державою своїх зобов'язань щодо надання компенсацій, переселення, тимчасового житла та інформування населення про наявні механізми захисту, що реалізується у формі підготовки альтернативних звітів до міжнародних правозахисних організацій, а також у формі співпраці з громадськими ініціативами, які фіксують порушення прав власності; системний аналіз наявної нормативно-правової бази , що дозволяє ініціювати

зміни до чинного законодавства України з метою зміцнення гарантій майнових прав в умовах надзвичайного правового режиму (зокрема, з питань удосконалення процедур відшкодування шкоди, захисту прав внутрішньо переміщених осіб, доступу до суду та виконання рішень про компенсацію збитків).

Визначено, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини суб'єкт із забезпечення дотримання майнових прав фізичних осіб у період дії воєнного стану виконує повноваження, що дозволяють не лише реагувати на індивідуальні порушення, а й системно впливати на політику держави в галузі прав людини, у тому числі в аспекті забезпечення прав власності та житла для постраждалих громадян.

Підкреслено особливу роль міжнародних організацій у захисті майнових прав особи в Україні в умовах воєнного стану, що є важливою складовою системи міжнародно-правового захисту прав людини, які початком збройної агресії російської федерації проти України та запровадженням у державі режиму воєнного стану, вирішують питання збереження та відновлення прав власності постраждалих осіб, зокрема внутрішньо переміщених осіб (ВПО), осіб, які втратили житло або інше майно внаслідок бойових дій, набуло гострої актуальності, а також відіграють суттєву роль у документуванні порушень, наданні технічної, фінансової та правової допомоги, і у здійсненні адвокації щодо відповідальності за шкоду, заподіяну цивільному населенню.

Аргументовано, що до проблем міжнародного захисту майнових прав в Україні в умовах воєнного стану віднесено: нормативна недосконалість інституту «постраждалого майна», складність процедури його реєстрації та оцінки шкоди, недосконалість внутрішньодержавних механізмів компенсації; проблеми міжінституційної координації між українськими органами влади та міжнародними партнерами.

До ключових міжнародних інституцій захисту майнових прав в Україні в умовах воєнного стану віднесено: ООН (зокрема Управління Верховного комісара ООН з прав людини – УВКПЛ, Управління ООН з координації

гуманітарних питань – UNOCHA), Раду Європи, ОБСЄ, а також міжнародні гуманітарні організації на кшталт Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Міжнародної організації з міграції (МОМ), Норвезької ради у справах біженців (NRC) тощо.

До актуальних проблем суб'єктного складу відносин із реалізації та захисту майнових прав та інтересів особи: віднесено обмежений доступ міжнародних організацій до тимчасово окупованих територій, де найчастіше й відбуваються масові порушення прав власності; відсутність єдиної координаційної платформи або міжнародного механізму компенсації, через який громадяни України могли б звертатися за відшкодуванням збитків, завданих унаслідок війни; недостатня координація між міжнародними організаціями та українськими інституціями, що призводить до дублювання функцій та неефективного використання ресурсів; обмежений мандат гуманітарних місій, який не охоплює аспекти юридичного відновлення майнових прав; нерегульованість процедур компенсації на міжнародному рівні – відсутність стабільного механізму реституції або репарацій; брак довгострокової міжнародної підтримки в контексті відновлення майнових прав, акцент на короткострокових проєктах; юридичні труднощі у зверненні до міжнародних судових інстанцій, зокрема у питаннях доказування та юрисдикції.

Обґрунтовано за доцільне активізацію процесів із запровадження довгострокової міжнародно-правової ініціативи, що передбачає створення спеціального компенсаційного фонду, постійно діючого реєстру пошкодженого майна, а також системної підтримки правової допомоги для громадян України.

2. Визначено адміністративні процедури щодо реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану.

Проаналізовано зміст права на житло як соціального майнового права особи, що у суб'єктивному значенні розуміється як «самостійне, суб'єктивне конституційно-гарантоване право фізичної особи мати нерухоме майно, котре

згідно з чинним законодавством визнається житлом, щодо якого така особа може здійснювати окремо володіння, користування чи розпорядження, або здійснювати щодо нього всі права одночасно» Встановлено, що реалізація особою права на житло передбачає обов'язок держави створювати можливості для його набуття, що повинно відбуватися за доступним механізмом, зокрема в порядку реалізація механізму соціального житла.

Здійснено аналіз особливостей реалізації правового статусу внутрішньо переміщених осіб, які з точки зору житлового законодавства є особами, які потребують соціального захисту, самостійно не можуть задовольнити власну житлову потребу, а тому їх праву на житло кореспондує обов'язок держави щодо забезпечення житлом. До системи житлових прав особи як її майнових прав віднесено: право на придбання житла, право на отримання соціального житла, право стабільно володіти власністю, право на вселення у житло членів сім'ї власника, користувача житла право на захист від примусового виселення, право на захист житлових прав. До проблемних житлових прав фізичних осіб є право на стабільне користування житлом, що пов'язано з тим, що вказані особи при переміщенні одразу отримують статус осіб, що залишили або втратили житло, тобто опинилися у статусі примусового виселення. Зроблено висновок, що внутрішньо переміщені особи, з точки зору житлового законодавства, є особами, що набули статусу примусового виселення, при цьому визнання такого статусу за внутрішньо переміщеними особами виокремлює серед житлових прав особливу групу прав, які мають спеціальне призначення задовольнити житлову потребу цієї категорії осіб, особливість здійснення яких обумовлена, тим, що внутрішньо переміщені особи, з одного боку, мають право повернутися до житла, з якого вони були виселені, а з іншого – також мають право на проживання в іншому місці.

Визначено, що відповідно до принципу 29 Керівних принципів ООН встановлюється, що внутрішньо переміщені особи, які повернулися до своїх домівок або місць постійного проживання чи переселилися в будь-яку іншу частину країни, не підлягають дискримінації внаслідок їх переміщення;

відповідні органи влади несуть обов'язок і відповідальність за надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, які повернулися та/чи переселилися, у поверненні їх майна та власності, які вони залишили або які у них були вилучені після їх переміщення; якщо повернення такого майна і власності неможливе, то відповідні органи влади мають забезпечити або полегшити цим особам отримання належної компенсації або справедливого відшкодування в іншій формі. На основі зазначеного обґрунтовано висновок, що внутрішньо переміщені особи мають право на: повернення до власного житла, право на зміну місця проживання після внутрішнього переміщення, право на повернення житла, право на компенсацію у разі руйнування житла або інших обставин, що унеможливають повернення житла, що складають самостійну підгрупу майнових прав фізичних осіб. Обґрунтовано, що право на повернення до свого житла – це право особи на добровільне відновлення свого природного зв'язку з житлом, у якому відбувалося її приватне, сімейне життя до моменту переміщення. Акцентовано, що складність реалізації права особи на повернення до свого житла полягає в тому, що повернення до власного житла для українських фізичних осіб пов'язано із загрозою для життя, оскільки збройний конфлікт на території де залишилося житло може тривати певний час, що має бути гарантовано державою в повній мірі лише у разі повернення контролю України над відповідною територіальною одиницею. Відповідно до міжнародних стандартів встановлено, що здійснення житлових прав особи має відповідати вимогі, закріпленій у принципі 14 Керівних принципів ООН, що полягає у закріпленні змісту права на захист від примусового повернення або розселення в будь-якому місці, де може виникнути загроза їх життю, безпеки, свободи і/або здоров'ю. Зроблено висновок, що здійснення права на повернення до житла повинно відбуватися на добровільних засадах, примусове повернення заборонено.

Здійснено аналіз змісту актів українського законодавства щодо врегулювання реалізації права особи на компенсацію у разі руйнування житла або інших обставин, що унеможливають повернення житла. Зроблено

висновок, що допускається реалізація фізичною особою як здійснення права на отримання соціального житла, так і здійснення права на компенсацію за зруйноване (або пошкоджене) житло. Визначено, що тривалий час в Україні не існувало механізму виплати компенсації внутрішньо переміщеним особам за зруйноване житло не існує, і відповідне питання регулювалось на рівні місцевої влади.

На основі судової практики визначено, що українська держава шляхом прийняття Закону України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» виконала покладене на неї позитивне зобов'язання щодо нормативного запровадження механізму компенсації за порушене майнове право особи (постанова Верховного Суду від 5 березня 2025 року у справі №757/13711/22). Зазначено, що судова практика виходить із того, що стягнення моральної шкоди з держави Україна вимагає наведення позивачами підтверджених належних доказів, тобто у такій категорії справ запроваджується презумпція правомірності дій, рішень та бездіяльності органів державної влади, і зокрема, Кабінету Міністрів України та Державної казначейської служби. Зроблено висновок, що відповідно до судової практики було встановлено, що власне наявність факту існування та впровадження законодавчо визначених процедур компенсації за втрачене майно, що постраждало внаслідок збройної агресії, є свідченням належного виконання державою своїх позитивних зобов'язань у розумінні міжнародного та конституційного права, зокрема, це стосується обов'язку держави забезпечувати юридичні гарантії реалізації права власності та створювати дієві засоби його правового захисту.

Акцентовано, що умови воєнного стану створюють винятковий правовий режим, у якому громади та держава зазнають суттєвих викликів у

сфері захисту майнових прав фізичних осіб. Визначено, що система суб'єктів, що забезпечує реалізацію й охорону цих прав, включає як традиційні інституції (центральні органи влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні та судові органи), так і спеціалізовані механізми (реєстри пошкодженого майна, комісії з компенсацій тощо). Зроблено висновок, що до проблем здійснення адміністративних процедур у сфері реалізації та захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану необхідно віднести недостатню інституційна спроможність ОМС.

Визначено, що на підставі аналізу норм чинного законодавства України передбачено, що відчуження або вилучення майна у зв'язку із запровадженням та виконанням заходів правового режиму воєнного стану здійснюється за рішенням військового командування разом із військовими адміністраціями.

Встановлено, що відповідно до ст. 11 Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану», у разі якщо після скасування правового режиму воєнного чи надзвичайного стану майно, яке було примусово відчужене, зберіглося, а колишній власник або уповноважена ним особа наполягає на поверненні майна, таке повернення здійснюється в судовому порядку, а для отримання наступної повної компенсації за примусово відчужене в умовах правового режиму надзвичайного стану майно його колишній власник або уповноважена ним особа після скасування правового режиму надзвичайного стану звертається до органу, що прийняв рішення про таке відчуження, за місцем відчуження майна із заявою, до якої додаються акт і документ, що містить висновок про вартість майна.

Визначено, що після скасування правового режиму воєнного стану, особи, у яких було відчужено майно, мають право на повернення такого майна або на відшкодування вартості такого майна у встановленому законом порядку.

Акцентовано, що спори, пов'язані з відшкодуванням вартості примусово відчуженого майна, вирішуються в судовому порядку.

Зроблено висновок, що для повноцінного захисту майнових прав власників транспортних засобів в яких відповідні транспортні засоби були відчужені рекомендується зробити оцінку вартості автомобіля заздалегідь та правильно скласти акт про примусове вилучення/відчуження майна, при цьому копія акту та оцінки транспортного засобу мають визнаватися необхідною доказовою базою при вирішенні спору в суді.

До проблем здійснення майнових прав фізичної особи віднесено обмежений доступ до судового захисту, що пов'язується із недоступністю інформацією для фізичних осіб часто щодо стану майна через бойові дії, евакуацію, а також через постійні руйнування інфраструктури та брак фінансових можливостей. Обґрунтовано доцільність запровадження спрощених процедур судового розгляду справ, пов'язаних із реалізацією та захистом майнових прав осіб, що виникло внаслідок його руйнації чи знищення (дистанційні засідання, прискорені строки), а також створення можливостей для функціонування мобільних судових груп або виїзних комісій у безпечних зонах, а також надання правової допомоги з боку держави або міжнародних організацій для представництва інтересів таких фізичних осіб.

3. Здійснено розмежуванні таких категорій, як «адміністративно-правові гарантії прав», «адміністративно-правові гарантії реалізації (забезпечення) прав» та «адміністративно-правові гарантії захисту прав», де перша категорія охоплює правові умови, які уможливають визнання за особою права (у тому числі права власності); друга – охоплює інституційно-нормативні засоби реалізації права; третя – стосується механізмів поновлення чи захисту порушеного права, насамперед у сфері публічного управління.

На основі положень Закону № 2923-IX сформовано правову й організаційну інфраструктуру компенсаційного механізму, ядром якого є Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок збройної агресії, що виконує ключову роль у систематизації відомостей про об'єкти нерухомості, що зазнали пошкодження або були знищені, та забезпечує

належну ідентифікацію обсягів шкоди, необхідних для ініціювання процедури відшкодування.

Визначено, що комунікація між заявником (власником пошкодженого майна) та РПЗМ організована шляхом використання цифрової платформи – вебпорталу «Дія», що забезпечує спрощений доступ до подання заяв на компенсацію, підвищуючи ступінь інклюзивності процедур та знижуючи адміністративне навантаження на заявників. Встановлено, що квітня 2024 року РПЗМ та зазначена цифрова інфраструктура функціонально інтегровані з Реєстром збитків, завданих агресією російської федерації проти України, створеним відповідно до Резолюції Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)312, що забезпечує синергію національного механізму компенсації з міжнародною системою документування та подальшого відшкодування збитків, що відкриває додаткові можливості для поновлення майнових прав осіб у транскордонному вимірі.

Аргументовано, що РПЗМ, передбачений Законом України № 2923-IX, виконує функцію централізованого інструменту документального обліку доказів і даних, які стосуються заяв на відшкодування шкоди, збитків чи втрат, завданих унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України, починаючи з 24 лютого 2022 року.

Визначено, що юридичне значення РПЗМ полягає в тому, що він охоплює правові претензії, сформульовані всіма заінтересованими суб'єктами – як фізичними і юридичними особами, так і публічними органами влади, включно з регіональними та місцевими, а також державними або підконтрольними установами, – на майнову шкоду, завдану міжнародно-протиправними діями рф у межах міжнародно визнаної території України та її територіальних вод.

Підкреслено, що інституційне значення РПЗМ посилюється його інтеграцією з міжнародним Реєстром збитків, створеним згідно з Резолюцією Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res(2023)312.

До ключових прогалин функціонування РПЗМ віднесено відсутність

можливості через Портал «Дія» подати інформаційне повідомлення про пошкодження чи знищення об'єктів нерухомості, яке мало місце до 24 лютого 2022 року, що призводить до обмеження у правозастосуванні щодо численних випадків, що виникли у період із 2014 року до початку повномасштабного вторгнення, насамперед на тимчасово окупованих територіях Донбасу та в Автономній Республіці Крим, що вимагає розробки нових адміністративних механізмів, які охоплюватимуть ширший хронологічний діапазон порушень майнових прав, а також забезпечуватимуть належний доступ постраждалих осіб до засобів правового захисту, включно із фіксацією фактів завданої шкоди, їх правовою верифікацією та подальшою обробкою для ініціювання компенсаційних процедур як у національному, так і міжнародному правовому порядку.

Визначено, що незважаючи на загальний обсяг нормативного регулювання, Законом України № 2923-ІХ встановлено певні обмеження щодо дії механізму компенсації, зокрема, його положення про надання компенсації не поширюються на об'єкти нерухомого майна, які на момент запровадження воєнного стану – 24 лютого 2022 року – перебували на тимчасово окупованих територіях України, що має суспільно-політичну природу та обумовлено складністю адміністративного та фактичного контролю над відповідними територіями.

Встановлено наявність невідповідності між нормативною основою та технічною реалізацією адміністративної процедури, що порушує принципи правової визначеності та рівного доступу до відшкодування завданої шкоди, а також створює ризики вибіркового застосування норм Закону № 2923-ІХ, а також дискримінації щодо осіб, чиє майно було пошкоджене у вказаний період, особливо в контексті початкових етапів збройної агресії на території Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької й Луганської областей.

Обґрунтовано, що для забезпечення належного рівня правового захисту постраждалих осіб необхідним є термінове вдосконалення функціоналу

Порталу «Дія» з урахуванням положень Порядку № 380 та вимог Закону № 2923-IX, що має включати розширення технічних можливостей подання заяв з ретроспективним охопленням періоду з 2014 року, що дозволить реалізувати принцип рівності осіб перед законом та підвищити ефективність механізму відшкодування збитків у сфері захисту майнових прав громадян.

Встановлено, що починаючи із травня 2025 року Міжнародний реєстр збитків, завданих агресією РФ проти України, було розпочато прийом заяв за ще однією категорією – пошкодження або знищення нежитлового нерухомого майна.

Визначено, що за обставин воєнного стану допустимими є тимчасові обмеження права власності, мобілізаційне вилучення майна для потреб Збройних Сил України, реквізиція або відчуження об'єктів нерухомості чи транспортних засобів в умовах надзвичайної суспільної необхідності. Зроблено висновок, що соціальна функція власності та майнових прав в умовах воєнного стану трансформується у визначальний принцип її здійснення, який обґрунтовує можливість введення публічно-правових обмежень, однак водночас передбачає відповідні юридичні гарантії – насамперед компенсацію, судовий та адміністративний захист, прозорі механізми відновлення порушених прав.

Розглянуто такі види гарантій реалізації та захисту майнових прав громадян України в умовах воєнного стану, як: *інституційні гарантії*, що виявляється у діяльності Кабінету Міністрів України як суб'єкт загальної компетенції в сфері економічної політики, а також діяльності органів місцевого самоврядування, які забезпечують фіксацію пошкодженого майна, створення комісій, роботу з громадянами, та спеціалізованих структур (Мінінфраструктури, Мінцифра, Міноборони, військові адміністрації), що координують реалізацію компенсаційних програм, ведення реєстрів, взаємодію з міжнародними інституціями; нормативно-правові гарантії, що пов'язуються із ухваленням спеціальних актів із реалізації та захисту речових та майнових прав особи; *процедурно-реєстраційні гарантії*, що пов'язані із

впровадженням електронних сервісів і механізмів обліку пошкодженого або зруйнованого майна, зокрема: функціонування Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна (РПЗМ); інтеграцією з платформами, як-от «Дія»; створення та забезпечення доступу до Реєстру збитків, що сприяє міжнародному визнанню завданої шкоди та підготовці до компенсаційних процедур; *охоронно-захисні гарантії*, що пов'язані з діяльністю правоохоронних та судових органів, зокрема, роботою Національної поліції та прокуратури щодо документування злочинів проти власності; можливістю звернення до адміністративних та господарських судів для захисту прав власника, у тому числі відмов у компенсації чи незаконного вилучення майна; участі омбудсмана у моніторингу порушень майнових прав; *компенсаційно-відновлювальні гарантії*, що полягають в наданні постраждалим особам матеріальної, фінансової або правової допомоги (надання одноразових або поетапних компенсаційних виплат; фінансування капітального ремонту чи реконструкції знищеного об'єкта; можливість скористатися міжнародною допомогою чи грантами на відновлення); *міжнародно-правові організаційно-управлінські гарантії*, що впливають із міжнародних зобов'язань України (участь у створенні міжнародного компенсаційного механізму; співпраця з Радою Європи щодо реалізації Реєстру збитків; імплементація норм міжнародного гуманітарного права у внутрішнє законодавство щодо захисту цивільного населення і їхньої власності).

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявляється в розкритті особливостей реалізації та захисту майнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану. За результатами дисертаційного дослідження сформульовано такі основні висновки:

1. Сформульовано принципи здійснення майнових прав: 1) рівність суб'єктів при здійсненні майнових прав незалежно від факту переміщення; 2) свобода здійснення майнових прав без будь-якого обмеження внаслідок факту переміщення; 3) неприпустимість обмеження доступу до судового захисту внаслідок факту переміщення; 4) неприпустимість позбавлення права власності, зокрема нездійснення особою права власності щодо майна, яке опинилося на окупованій території; 5) неприпустимість незаконної зміни цивільно-правового статусу внутрішньо переміщеної особи тощо.

Наголошено, що обов'язкова реєстрація фізичних осіб є додатковою умовою виникнення спеціального правового режиму майнових прав цих осіб, оскільки реєстрація: 1) є початковим етапом у процесі здійснення конкретного майнового права внутрішньо переміщеної особи; 2) має тимчасовий характер; 3) не пов'язана з необхідністю дотримання прав інших осіб чи суспільних інтересів; 4) закріплює спеціальний статус фізичних осіб; 5) не обмежує зміст майнових прав фізичних осіб; 6) надає можливість користуватися додатковими соціальними гарантіями.

Удосконалено положення, що здійснення майнових прав фізичних осіб має особливий характер, обумовлений фактом переміщення особи та неможливістю дії державних органів влади України на окупованій території та території проведення операції Об'єднаних сил. Відмінність здійснення майнових прав фізичних осіб від прав інших громадян України полягає в тому, що: 1) здійснення майнових прав фізичних осіб починається з обов'язкової їх реєстрації на підконтрольній державним органам Україні території. Така

реєстрація вказує на факт переміщення особи; 2) система здійснення сімейних, спадкових прав фізичних осіб ускладнюється обов'язковим зверненням цих осіб до суду із заявами про встановлення факту народження або смерті особи; 3) реєстрація статусу фізичних осіб впливає на правовий режим здійснення суб'єктивних цивільних прав; 4) у фізичних осіб існує фактичне обтяження нерухомого майна, що залишилось на окупованій території, у зв'язку з чим вони як власники не можуть здійснювати щодо нього свої повноваження.

2. Підкреслено, що воєнний стан не скасовує майнові права фізичних осіб, однак їх реалізація підпорядковується режиму публічного інтересу та обмежується з урахуванням конституційних засад, міжнародних стандартів прав людини, а також практики Європейського суду з прав людини.

Зазначено, що в умовах воєнного стану змінюється функціональне призначення права власності та інших майнових: воно все більше набуває публічно-службового характеру; при цьому держава за таких умов виступає не лише гарантом, але й активним модератором перерозподілу ресурсів, що відображає модерний підхід до власності як до інструменту національної безпеки.

Визначено, що до проблем недостатньої визначеності деяких правових процедур, пов'язаних з реалізацією майнових прав у період воєнного стану, що стосується, зокрема, порядку оцінки відчуженого майна, гарантій правового захисту, строків і механізмів компенсації, а також недопущення зловживання з боку державних органів або військових адміністрацій, що вимагає необхідність кодифікації спеціальних адміністративних процедур у підзаконних актах або в окремому розділі Цивільного кодексу чи Закону України «Про адміністративну процедуру».

Обґрунтовано, що воєнний стан слід розглядати як спеціальний режим реалізації майнових прав, у якому діють особливі правила взаємодії особи та держави, де основним завданням має бути досягнення балансу між інтересами національної безпеки та збереженням гарантованих прав фізичних осіб, що

потребує як нормативного удосконалення, так і належного судового та адміністративного захисту таких прав.

3. Зроблено висновок, що реституція майнових прав внутрішньо переміщених осіб державами-членами має здійснюватися через: забезпечення ефективності відшкодування через реституцію або компенсацію (де це потрібно) вартості залишеного майна шляхом прийняття таких заходів: компенсація моральної шкоди, пов'язаної з обставинами, через які сталося або затяглося переміщення та виселення; відшкодування шкоди, завданої внаслідок переміщення та відсутності доступу до полишеного майна, як-от втрата доходу та витрати, яких не було б, якби вони не були змушені покинути свій дім; компенсація за незаконне знищення чи пошкодження нерухомого майна чи втрата значного рухомого майна, спричинені діями або бездіяльністю органів влади, до юрисдикції яких належить таке майно; заходи для допомоги та відновлення, що сприяють довготривалим рішенням, як-от створення безпечних умов, реконструкція будинків та інфраструктури в місцях, куди повертаються люди, соціальна й економічна підтримка всіх переміщених осіб, незалежно від того, чи повернуться вони у свій дім; публічне визнання органами влади відповідальності за порушення прав людини, пов'язаних із переміщенням, детальне розслідування та розголошення інформації про такі порушення, а також порушення, за які окремих винуватців потрібно притягнути до відповідальності.

Встановлено, що задля задоволення порушених майнових прав фізичних осіб, що постраждали в умовах збройного конфлікту та воєнного стану державам-учасникам, які безпосередньо отримують претензії, рекомендується: просити про технічну допомогу інших держав-членів і співпрацювати з ними, а також з іншими міжнародними організаціями з відповідним юридичним і технічним досвідом; працювати з науковими та громадськими суб'єктами, а також національними правозахисними установами, надавати надійну інформацію про кількість і природу претензій, формулювати пропозиції для процедур вирішення таких претензій,

контролювати їх виконання, виявляти перешкоди та заходи для їх вирішення, поширювати інформацію та надавати юридичні консультації постраждалим особам; спілкуватися безпосередньо з переміщеними особами та включати їх у процес розробки та реалізації процедур і відшкодування за втрату майна (інформація про такі процедури, зокрема терміни чи інші умови висування претензій, має бути доступною всім постраждалим особам мовою, яку вони розуміють; дуже важливо, щоб такі процеси участі дозволяли дізнаватись та враховувати погляди вразливих груп, як-от жінок-голів домогосподарств і груп меншин, у той же час поважаючи безпеку та право на особисте життя таких постраждалих осіб).

Встановлено, що вирішення справ, пов'язаних із захистом прав особи, що постраждала в наслідок збройного конфлікту, має базуватися на встановленні дотримання «принципів Пінейру», зміст яких пов'язується передусім із здійсненням такої процедури, як процедура реституції житла, майна, а також земельних ділянок переміщених осіб, що були втрачені внаслідок збройного конфлікту чи іншої об'єктивної обставини, що настала поза волею потерпілої особи.

4. До ключових інституцій, відповідальних за реалізацію державної політики щодо забезпечення майнових прав, відноситься Кабінет Міністрів України, який визначає загальну стратегію дій у сфері захисту прав власності під час воєнного стану; Міністерство юстиції України (з питань державної реєстрації прав на майно); Міністерство економіки України, Міністерство фінансів України (у сфері відшкодування збитків) та Міністерство юстиції України (в частині законодавчого супроводу, реєстрації майнових прав, виконання рішень суду щодо компенсації); Міністерство оборони України (що виконує ключову роль у сфері реалізації та захисту майнових прав осіб через реалізацію покладених на нього функцій з управління оборонною сферою, мобілізаційною готовністю, майновими ресурсами та стандартизацією військової діяльності, а також з питань військового майна та мобілізаційного вилучення); Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури

України (з питань відновлення зруйнованого житла); Держгеокадастр України (з питань земельних правовідносин); Мінєвроєінтеграції України (з питань майна на тимчасово окупованих територіях та в зонах бойових дій)).

5. Аргументовано необхідність існування спеціальних адміністративних процедур захисту майнових прав фізичних осіб, що постраждали в умовах воєнного стану, які потребують особливого захисту у житловій сфері, оскільки під час внутрішніх конфліктів переміщені жертви стикаються з широким спектром фізичних і психологічних травм, що поєднанні з втратою їх будинків. Підкреслено на необхідності продовження репарації (яка включає в себе реституцію, переміщення, реінтеграцію та компенсацію) внутрішньо переміщеним особам як засобу для оцінки впливу протиправних діянь, скоєних проти них), в тому числі шляхом надання для таких категорій соціального житла.

6. Гарантії реалізації та захисту майнових прав особи в умовах воєнного стану класифіковано за рядом критеріїв: за юридичною силою; за функціональним призначенням (матеріальні та процесуальні); за зовнішнім виразом (гарантії, закріплені в імперативних приписах; гарантії, визначені у дозвільній формі; гарантії, відображені у можливості самостійно обирати форму захисту (тобто надання особі права на самозахист); за змістом (організаційно-управлінські та процесуальні).

Акцентовано, що у період збройного конфлікту та запровадження воєнного стану інститут власності зазнає суттєвих трансформацій, зокрема щодо обсягу, реалізації та захисту майнових прав. В таких умовах право власності перестає функціонувати виключно як індивідуальне благо, натомість набуває яскраво вираженої соціальної функції. Зміст останньої полягає в тому, що здійснення права власності повинно відповідати загальносуспільним інтересам, сприяти забезпеченню обороноздатності, національної безпеки, відновленню зруйнованої інфраструктури, захисту життя та гідності громадян.

Визначено, що гарантії реалізації та захисту майнових прав у цьому контексті характеризуються низкою ключових ознак, як: правова визначеність; процесуальність; обов'язковість державної участі; універсальність; адаптивність; реалізаційний потенціал.

Обґрунтовано доцільність внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII, зокрема, до положень ч. 1 ст. 9, де норму «сприяння у поверненні на попереднє місце проживання» викласти у такій редакції:

«гарантування державою реалізації права на повернення на попереднє місце проживання за умови дотримання безпечності та деокупації відповідних територій» (додаток Б).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абадаш О.В. Поняття, сутність та ознаки адміністративно-правових режимів. *Європейські перспективи*. 2013. № 12. С. 36-40.
2. Аврамова О. Є. Право на житло: цивільно-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2017. Вип. 6. С. 52-56.
3. Аврамова О.Є. Динамічні моделі здійснення суб'єктивного права. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних прав* : матеріали "круглого столу", присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, м. Харків, 18 202 груд. 2015 р. Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ правознавства, Каф. цивіл. права. Харків С.127-130.
4. Аврамова О.Є. Правова природа та система житлових прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 7. С. 3-7
5. Аврамова О.Є. Правове забезпечення права на достатнє житло (аспект правові гарантії власності на житло). *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 48, т. 1. С. 7–10.
6. Адміністративна діяльність органів поліції України: Академічний курс : підручник. За заг. ред.. П.А. Трачука. Ужгород: ТОВ «РІК-У». 2024. 316 с.
7. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини та громадянина : Навч. посіб. І.О. Іерусалімова, І.О. Іерусалімов, П.М. Павлик, Ж.В. Удовенко. К.: Знання, 2007. 223 с.
8. Альонкін О. Забезпечення права на безпечне довкілля в умовах воєнного стану. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2024. № 3. С. 15–25.
9. Андріїв В. М. Юридичні гарантії захисту трудових прав працівників *Форум права*. 2011. № 4. С. 15–20. Дата оновлення: 22.12.2011. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11avmzpp.pdf>

10. Антонович М.М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації. *Наукові записки. Політичні науки*. Т.45. 2005. С. 9-17.
11. Безсмертна Н. В. Співвідношення понять «право власності» та «здійснення права власності». *Право України*. 2003. № 11. С. 133–136.
12. Берназіук Я. Ефективний захист прав особи в адміністративному судочинстві як основа довіри до правосуддя: критерії, межі та особливості досягнення. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/presentation_bernaziuk_effectivenii_zahist.pdf
13. Білозьоров Є. В. Правові гарантії захисту прав і свобод людини в Україні: реалії та проблеми. *Адвокат*. 2009. № 8. С. 26–30.
14. Васильєв В.В. Обмеження саморегулювання майнових цивільних відносин у світлі сучасних тенденцій розвитку антикорупційного законодавства України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 133-136.
15. Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб: Резолюція ПАРЄ № 1708 (2010) від 28 січня 2010 р. URL: <https://rm.coe.int/16806b5a6d>
16. Вітюк Р.В. Кримінально-правова характеристика та запобігання порушенням вимог законодавства про охорону праці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2021. 219 с.
17. Воюта Д. У 2023 році ЄСПЛ постановив 130 рішень у справах проти України: про що ці справи. *Юридична газета online*. 16.02.2024. URL: <https://jur-gazeta.com/dumka-eksperta/-u-2023-roci-espl-postanoviv-130-rishen-u-spravah-proti-ukrayini-pro-shcho-ci-spravi.html>
18. Георгієвський Ю. В. Пропозиції щодо вдосконалення адміністративного порядку обстеження та компенсації збитків, завданих нерухомому майну приватних осіб через збройну агресію РФ проти України. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди П 78 та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок*

- збройної агресії Російської Федерації* : тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 17-25.
19. Горбась Д.В. Здійснення суб'єктивних цивільних прав фізичних осіб: поняття, способи, межі: автореф. дис... канд. наук.: Київ, 2009. 19 с.
20. Гузь О.Ю. Дискримінація як форма порушення прав людини. *Форум права*. 2012. № 2. С. 166-169.
21. Гуренко М.М. Конституційні гарантії прав та свобод людини й громадянина : можливості системного підходу. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2000. №1. С. 96-99.
22. Гусаров О. С. Правове регулювання нетипових форм зайнятості населення: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2024. 393 с.
23. Даниленко О.В. Захист права власності в умовах воєнного стану: питання теорії та практик. *Право і суспільство*. 2024. №4. С. 60-71.
24. Дворкін Р. Серйозний погляд на право. К.: Основи, 2000. 519 с.
25. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. ст.429.
26. Деякі питання забезпечення функціонування Державного реєстру майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: постанова Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 р. № 624. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/624-2023-п#Text>
27. Деякі питання здійснення повної компенсації за майно, примусово відчужене в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 жовтня 2012 р. № 998. *Офіційний вісник України*. 2012. № 83. ст. 70.
28. Деякі питання соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб та інших вразливих категорій осіб : Постанова Кабінету Міністрів України

- від 26 січня 2024 р. № 94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94-2024-%D0%BF#Text> 23
29. Діхтієвський П. В., Пашинський В. Й. Публічне управління обороною держави: зарубіжний досвід. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., 30 листопада 2018 р. Київ: ФОП Кандиба Т. П., 2018. С. 175–177
30. До Реєстру збитків відтепер можна подати заяву про компенсацію за зруйновану нежитлову нерухомість. URL: <https://www.president.gov.ua/news/do-reyestru-zbitkiv-vidteper-mozhna-podati-zayavu-pro-kompen-97809>
31. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 лютого – 15 травня 2017 року: Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з Прав людини (21.12.2017). URL: <http://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=5940f1b74>.
32. Дорош М. І., Гаврильців М. Т. Гарантії захисту прав і свобод внутрішньо переміщених осіб в умовах дії в Україні воєнного стану. *Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах війни та післявоєнний період*: матеріали наукового семінару (23 червня 2022 р.) упор. Д.Є. Забзалюк, М. В. Ковалів, М. Т. Гаврильців, Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2023. С. 47-50.
33. Жаровська І. Права людини та позиція громадянського суспільства: проблеми дисонансу. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. Вип. 8. С. 18-27
34. Житловий кодекс Української РР: Закон УРСР від 30.06.1983 р. № 5464-Х. *Відомості Верховної Ради*. 1983. Додаток до № 28. ст.573.
35. Заворотченко Т. М. Гарантії реалізації конституційних політичних прав і свобод людини й громадянина в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 4. С. 95-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2013_4_24.

- 36.Заворотченко Т.М. Правоохоронні органи як гарант захисту прав людини. *Наук. вісн. Юрид. акад. МВС: Зб. наук. пр.* 2002. №1 (7). С. 132-137
- 37.Загальна декларація прав людини Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
- 38.Загальна теорія держави і права: підручник. За заг. ред. М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, О.В. Петришин. Х.: Право, 2002. 432 с.
- 39.Закордонний досвід забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб та компенсації за пошкоджене/зруйноване житло виконано Технічною робочою групою з питань житла, землі та майна, травень 2017 року. Дата оновлення: 29.05.2017. URL: https://www.sheltercluster.org/sites/default/files/docs/foreignexperiencehousingforidps-integrated-ukr_0.pdf
- 40.Заява «Антон Васильович Лісний та інших два заявника проти України і Росії» (21.12.2017). URL: <https://rm.coe.int/16-lisnyy-and-others-vukraine-and-russia-uaa/16806b5961>
- 41.Ієрусалімова І.О. Поняття правового статусу громадянина України у сфері виконавчої влади. *Держава і право.* 2000. Випуск 6. С. 108-114.
- 42.Карнаух Б.П. Поняття майна в контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Проблеми законності.* 2016. С. 205-214.
- 43.Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення (21.12.2017). URL: http://www.pereselenci.kh.ua/wpcontent/uploads/2017/07/guiding_principles_on_internal_displacement_ua.pdf
- 44.Кістяківський Б. Соціальні науки і право. Політичний трактат. Історія вчень про право і державу: хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і фітів. авт.-уклад. Г.Г. Демиденко; за заг. ред. О.В. Петришина. 4-те вид., доп. і змін. Х.: Право, 2011. С. 694-700.

45. Коваленко Н.В. Адміністративно-правові режими : дис. ... д-ра юрид.наук : 12.00.07.. Запоріжжя, 2025. 529 с.
46. Коваленко Н. В., Легеза Ю. О., Маковська О.В. Адміністративно-правовий режим антитерористичної операції в Україні : монографія. Запоріз. нац. ун-т. Запоріжжя : Гельветика, 2017. 179 с.
47. Коваль О. В. Захист права на житло дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. К., 2015. 20 с.
48. Кодекс адміністративного судочинства України Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 року № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
49. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні. К.: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
50. Колпаков В. К. Європейські стандарти адміністративного права. URL: <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-9-2014-jubilee/item/376-yeuropeyski-standarty-administratyvnoho-prava-kolpakov-v-k>
51. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17 липня 1997 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. № 32. URL. : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
52. Конституційне право України: підруч. для юрид. вузів. за ред. проф. В.Ф. Погорілка. 2-ге вид., доп. і переопр. Київ: Наук. думка, 2000. 732 с.
53. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. ст. 141.
54. Короткий виклад обставин, що можуть свідчити про правопорушення. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/sprava-ukraina-proty-rosii-za-1069121-4ebb1d27aa3611914ef2414133929a08.html>
55. Коротко про Раду Європи. URL: <https://www.coe.int/uk/web/about-us/structure>

56. Котормус Т. І. Адміністративно-правові гарантії захисту права власності громадян України в районах проведення операції Об'єднаних сил.: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2019. 259 с.
57. Кохан Н.В. Гарантії трудових прав працівників та шляхи їх удосконалення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2008. 20 с.
58. Крахмальова К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 23 с.
59. Крахмальова К.О. Правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2016. Вип.2. Т.2. С. 43-45.
60. Кузніченко С.О. Закон України «Про режим надзвичайного стану». Науково-практичний коментар. Х.: ТОВ «ПрометеПрес», 2006. 380 с.
61. Кучер О. В. Співвідношення норм трудового та адміністративного законодавства у правовому регулюванні нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2024. 394 с.
62. Кушніренко О.Г. Права і свободи людини і громадянина: навчальний посібник. Харків: Факт, 2001. 440 с.
63. Легеза Ю.О., Текут'єв М.Є. Захист майнових прав осіб, постраждалих внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації (проект Закону України № 7198 від 24.03.2022 (прийнятого за основу 01.04.2022 року). *«Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 362-364
64. Ленгер Я.І. Реалізація прав внутрішньо переміщених осіб, суперечливі моменти та способи їх розв'язання. Міжнародна науково-практична

- конференція «Здійснення та захист прав внутрішньо переміщених осіб». 20 квітня 2017 року, м. Ужгород. ДВНЗ «Ужгородський національний університет». С. 77-80.
65. Лисак О.М. Захист права приватної власності в умовах спеціальних правових режимів у порядку адміністративного судочинства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ужгород, 2025. 231 с.
66. Личенко І. О. Захист законних інтересів громадян України у сфері власності засобами адміністративного права: дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2015. 495 с
67. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина. К.: Алерта, 2012. Т. І. Вступ у цивільне право. 472 с.
68. Маковська О.В. Адміністративний режим антитерористичної операції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2016. 220 с.
69. Марущак А. Судові спори щодо права власності в умовах воєнного стану. URL : <https://sk.ua/uk/sudovi-spori-shhodo-prava-vlasnosti-v-umovah-voienного-stanu/>
70. Марченко О.В., Негіна В.Р. Проблематика вступу в спадщину під час воєнного стану особами, що виїхали за межі України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 3, 2023. С.150-155.
71. Міжнародний Комітет Червоного Хреста в Україні. URL: <https://blogs.icrc.org/ua/>
72. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
73. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
74. Місяць А. П. Поняття «відчуження майна» у цивільному праві України. *Актуальні проблеми юридичної науки: зб. тез міжнар. наук. конф. «Десяті осінні юрид. читання»* (м. Хмельницький, 18-19 листоп.

- 2011 р.). Хмельницький університет управління та права. Хмельницький: Хмельниц. ун-т управ. та права, 2011. Ч. 3: Цивільне право. Сімейне право. Міжнародне приватне право. Комерційне право. Цивільний та господарський процес. С. 281-283.
75. Мішина Н.В. Застосування медіації у спорах за участі органу місцевого самоврядування: конституційно-правовий вимір. *Juris Europensis Scientia*. 2024. № 2. С. 19-22
76. Моїсєєв Ю.О., Уралова Ю.П. Деякі питання застосування порядку відшкодування майнової шкоди в умовах воєнного стану в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 170-174.
77. Назимко Є, Пономарьова Т. Сутність, зміст та значення міжнародного гуманітарного права на сучасному етапі державотворення. *Теоретико-прикладні проблеми правового регулювання в Україні* : матеріали VII Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Львів, 08 грудня 2023 р.) за заг. ред. І. В. Красницького. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. С. 314-319.
78. Негодченко О.В. Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: монографія. Д.: Вид-во Дніпропетр. ун-ту, 2003. 448 с.
79. Нечипорук Г.Ю., Бисага Ю.М., Берч В.В., Дешко Л.М., Бисага Ю.Ю., Нечипорук К.О. Конституційне право на звернення до Європейського суду з прав людини та механізм реалізації права на виконання його рішень: Монографія. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2020. 196 с.
80. Николайчук Л. М. Цивільно-правові договори як підстави виникнення права приватної власності громадян: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Івано-Франківськ, 2004. 188 с.
81. Оболенцева-Красивська О. С. Окремі питання визначення шкоди, завданої внаслідок збройної агресії Російської Федерації громадянам України (фізичним особам). *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди П 78 та відшкодування збитків,*

- завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації*: тези наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Харків : НЮУ імені Ярослава Мудрого, 2022. С. 64-68
82. Олійник А.Ю. Поняття та класифікація конституційних свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2009. №2. С. 52-60
83. Оніщенко Н.М. Держава, право і особа. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2005. Вип. 27. С. 8-17.
84. Орлик П. Вивід прав України. Історія вчень про право і державу: хрестоматія для юрид. вищ. навч. закл. і ф-тів. авт.-уклад. Г.Г. Демиденко; за заг. ред. О.В. Петришина. 4-те вид., доп. і змін. Х.: Право, 2011. С.275-277.
85. Пабат О. В. Процесуальні гарантії прав платників податків. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2012. № 4(2). С. 118-122.
86. Параскева Костас. Реституція майна внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та стандартів Ради Європи. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції: матеріали міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 року)*. Київ, 2016. 148 с.
87. Пашинський В. Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони України: теорія і практика. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 520 с.
88. Пашинський В. Й. Законодавче регулювання відносин у сфері оборони держави: досвід США. Актуальні проблеми правового регулювання проведення операції об'єднаних сил: зб. матер. наук.-практ. семінару кафедри правового забезпечення, 29 листопада 2018 р. Мін-во оборони

- України, Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняхівського; за заг. ред. М. М. Прохоренка. Київ: ЦП «Компринт», 2018. С. 110–112.
- 89.Пейчев К. П. Правове регулювання відчуження земельних ділянок: дис... канд. юрид наук : 12.00.06. Х., 2004. 185 с.
- 90.Петришин О. В., Погребняк С. П. та ін. Теорія держави і права: підручник. за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2015. 368 с.
- 91.Петков С. В., Мірошниченко О. О., Деля Ю. В. Гарантії права на звернення громадян до органів внутрішніх справ України: монографія ред. Петкова С.В. Київ, 2016. 190 с.
- 92.Питання Міністерства економіки: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п#Text>
- 93.План дій Ради Європи для України «Стійкість, відновлення та відбудова» 2023-2026 рр. URL: <https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-ukr/1680aa8282>
- 94.Погрібний С. Актуальна практика Верховного Суду щодо захисту права власності в умовах воєнного стану. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Zah_pr_vlasn_voennii_stan_Pogribnii.pdf
- 95.Поліцейська юрисдикція в умовах воєнного стану : монографія. за заг. ред. Д. В. Швеця, М. О. Семенишина. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. 552 с.
- 96.Порядок надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF>
- 97.Порядок надання і користування житловими приміщеннями з фондів житла для тимчасового проживання: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.03.2004 р. № 422. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/422-2004-%D0%BF>.

98. Порядок надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 505. URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2014- %D0%BF](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/505-2014-%D0%BF)
99. Постанова Верховного Суду у постанові від 5 березня 2025 року у справі №757/13711/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125673562>
100. Постанова Київського апеляційного суду в складі колегії суддів судової палати в цивільних справах від 17 вересня 2024 року у справі № 757/13711/22-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121795599>
101. Правила обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР: Постанова Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради від 11 груд. 1984 р. № 470. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/470-84-%D0%BF>.
102. Право власності під час війни: правове регулювання та обмеження. URL: <https://barbashyn.law/statti/pravo-vlasnosti-pid-chas-vijny-pravove-regulyuvannya-ta-obmezhennya/>
103. Практичний посібник щодо прийнятності заяв. ЄСПЛ. 128 с. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/admissibility_guide_ukr
104. Представниця Уповноваженого взяла участь у засіданні ТСК ВРУ щодо захисту прав постраждалих від збройної агресії. Омбудсман України. URL: https://ombudsman.gov.ua/uk/news_details/predstavnicya-upovnovazhenogo-vzyala-uchast-u-zasidanni-tsk-vru-shchodo-zahistu-prav-postrazhdalih-vid-zbrojnoyi-agresiyi
105. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
106. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 року № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

107. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України: Закон України від 21 квітня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#n173> № 2217-IX
108. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України від 12.01.2006 № 3334-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 19-20. ст. 159.
109. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 1. ст.1.
110. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18>
111. Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва: Закон України 25 груд. 2008 р. № 800-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2009. № 19. ст. 257.
112. Про Засади державної політики України в галузі прав людини : Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 року №757-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 35. Ст.303.
113. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
114. Про затвердження Комплексної державної програми щодо підтримки, соціальної адаптації та реінтеграції громадян України, які переселилися з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції в інші регіони України, на період до 2017 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1094. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1094-2015-%D0%BF?find=1&text=%E6%E8%F2%EB#w11>.

115. Про затвердження Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій: постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 р. № 1052. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-п#Text>
116. Про затвердження Положення про Міністерство оборони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.11.2014 р. № 671. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-%D0%BF#Text>
117. Про затвердження Положення про Міністерство фінансів України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-п#Text>
118. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-п#Text>
119. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 березня 2022 р. № 326. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-п#Text>
120. Про затвердження Типового положення про соціальний гуртожиток для осіб, які потребують соціального захисту: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 трав. 2007 р. № 783. URL:<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/783-2007-%D0%BF>
121. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22 липня 1998 року № 810/98. *Офіційний вісник України*. 1999. № 21. Ст. 943.
122. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: постанова Кабінету Міністрів України від 26 березня 2022 р. № 380 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 р. № 624). URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п#Text>

123. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text>
124. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23 лютого 2023 року № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>
125. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>
126. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
127. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25 червня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1992. № 36. ст. 529.
128. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
129. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (втратив чинність).
130. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 року № 2268-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text> (втратив чинність)

131. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 47. ст. 251.
132. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 № 389-VIII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
133. Про приватизацію державного житлового фонду : Закон України 19 черв. 1992 р. № 2482-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 36. ст. 524.
134. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>
135. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України : Указ Президента України від 14 квітня 2014 року № 405/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text>
136. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року "Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях": Указ Президента України від 30 квітня 2018 року № 116/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018#Text>
137. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11 грудня 2003 року № 1382-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. ст. 232
138. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр#Text>
139. Про утворення військових адміністрацій: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 68/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2022#Text>

140. Протокол №1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535#Text
141. Пушкіна О.В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні та практичні аспекти забезпечення. К.: Логос, 2006. 416 с.
142. Рабінович П.М. Основні права людини: поняття, класифікація, тенденції. *Укр. часопис прав людини*. 1995. №1. С.14-22.
143. Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України до інтерпретації вихідних конституційних положень. Х. : Право, 1997. 64 с
144. Рабінович П.М. Проблеми юридичного забезпечення прав людини (загальнотеоретичний аспект). *Український часопис прав людини*. 1995. №2. С.18-24.
145. Реагування на кризи. Міжнародна організація з міграції (МОМ) в Україні. URL: <https://ukraine.iom.int/uk/reahuvannya-na-kryzy>
146. Резолюція 1708 (2010) Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб Парламентська Асамблея Ради Європи 28 січня 2010 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Rezolyucia_PARE.pdf
147. Рекомендації 1877 (2009) від 24 червня 2009 року «Забуті люди Європи: захист прав людини осіб, переміщених на тривалий час» та Резолюції 1708 (2010) від 28 січня 2010 року «Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб». URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab0>
148. Рекомендації Rec (2006) 6 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб, ухвалена Комітетом міністрів Ради Європи 5 квітня 2006 року. URL: <https://rm.coe.int/16806b5ab1>

149. Рішення Апеляційного суду Донецької області у справі 243/11658/15-ц від 15 березня 2016 року. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56562010>
150. Рішення ЄСПЛ «Чірагов та інші проти Вірменії» (Заява № 13216/05) від 16 червня 2015 р. Дата оновлення: 16.06.2015. URL: <https://gclnk.com/ZX5NZVaY>
151. Рішення ЄСПЛ від 22 квітня 2010 року у справі «Гюльмамєдова проти Азербайджану» (Gulmammaldova v. Azerbaijan) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-98395"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
152. Серєда В. В. Дисциплінарна відповідальність: поняття, принципи та види. *Університетські наукові записки*. 2014. №1. С. 18–25.
153. Серєда О. Г. До питання розмежування функцій нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства у проекті Трудового кодексу. *Проблеми кодифікації законодавства про працю*: матеріали «круглого столу» (Харків, 12 берез. 2015 р.) за заг. ред. В. В. Жернакова. Харків: Право, 2015. С. 105–108.
154. Сіліч І. І. Гарантії забезпечення прав і свобод громадян в адміністративному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00. 07. Харків, 2008. 197 с.
155. Соколов О.М. Житлові права внутрішньо переміщених осіб. *Вісник ХНУВС*. 2017. № 4. С. 294–301.
156. Соколов О.М. Здійснення цивільних прав внутрішньо переміщених осіб. Збірник тез круглого столу, присвяченого 69-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 11 груд. 2017 р.). Дніпро: ДНДІ МВС України, 2017. С. 132–134.
157. Справа «Любов Миколаївна Цезар та шість інших заяв проти України». Рішення ЄСПЛ від 13 лютого 2018 року. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/14818.html?PrintVersion>

158. СПРАВА «УКРАЇНА ПРОТИ РОСІЇ» ЗА № 10691/21. URL: <https://rusaggression.gov.ua/ua/sprava-ukraina-proty-rosii-za-1069121-4ebb1d27aa3611914ef2414133929a08.html>
159. Справа centre for legal resources on behalf of valentin câmpreanu проти Румунії (Заява № 47848/08). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-150981"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
160. Степаненко К.В. Адміністративно-правові основи забезпечення прав і свобод громадян України за кордоном: монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС, 2012. 136 с.
161. Стефанчишин Р.В. Особливості функціонування центральних органів виконавчої влади в період дії правового режиму воєнного стану. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2024 р. № 3 (85). С.165-170
162. Стеценко С. Г. Адміністративне право України: навчальний посібник. Київ, 2008. 624 с.
163. Судова справа Європейського суду з прав людини («Кіпр проти Туреччини» від 10.05.2001. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109229>
164. Текут'єв М.Є. Адміністративні процедури щодо реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану. «Молодь: наука та інновації» 2024: матеріали XII Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 13–15 листопада 2024 року (у 3-х томах) Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», Дніпро : НТУ «ДП», 2024. Том 3. С. 157-159.
165. Текут'єв М.Є. Захист майнових прав та інтересів фізичної особи під час відчуження транспортного засобу в умовах режиму воєнного стану. *Law. State. Technology*. 2023. №2. С. 11–15.
166. Текут'єв М.Є. Захист майнових прав та інтересів: постановка проблеми. «Наукова весна» 2022: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро,

- 23–24 травня 2022 року. Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 263-265.
167. Текут'єв М.Є. Практика ЄСПЛ у встановленні стандартів захисту майнових прав осіб, які постраждали в наслідок збройного конфлікту в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 92-97.
168. Текут'єв М.Є. Світові стандарти захисту майнових прав переміщених осіб. *Law. State. Technology*. 2024. № 3. С. 68-74.
169. Терела Г. В. Система принципів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. С. 108–111.
170. Трошина Т. Нетипові форми зайнятості: ризики для працівників необхідність правового регулювання. URL: http://nspp.lugansk.ucoz.ua/publ/netipovi_formi_zajnjatosti_riziki_dlja_pracivnikov_ta_neobk_hidnist_pravovogo_reguljuvannja/1-1-0-20
171. Управління Верховного комісара ООН з прав людини. URL: https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage
172. Управління ООН з координації гуманітарних питань – UNOCHA URL: <https://www.unocha.org>
173. Уразова Г. О. Розмежування понять «відмова», «зречення» та «відчуження». *Проблеми цивільного права та процесу* : матеріали наук. практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна. Х.: Харк. нац. унт внутр. справ, 2013. С. 333–336
174. Франков О.С. Захист права власності в умовах воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. Випуск 34/2022. С. 77-83.
175. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2002. 536 с.
176. Христова Г.О. Посилення захисту прав людини внутрішньо переміщених осіб. *Проблеми захисту прав і свобод вимушених переселенців, а також інтересів громадян або держави на тимчасово*

- окупованих територіях та в районах проведення антитерористичної операції: збірник матеріалів міжнародного круглого столу (27 жовтня 2016 року). Київ, 2016. С. 17–23.
177. Цибулько А. Захист прав власності під час війни: які механізми працюють? URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/229695_zakhist-prav-vlasnost-pd-chas-vyni-yak-mekhanzmi-pratsyuyut
178. Цивільний кодекс України: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. ст. 356.
179. Чечоткін В. В. Зміст організаційно-управлінських відносин у сфері праці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2013. 181 с.
180. Шопіна І. М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання. *Форум права*. 2011. № 2. С. 1055–1061. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11simvpr.pdf>
181. Щербина В. І. Функції трудового права: дис... д-ра. юрид. наук: 12.00.05. Х., 2009. 487 с.
182. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році. К., 2024. 543 с. URL: https://www.ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploadedfiles/Щорічна_доповідь_Уповноваженого_у_2024_році.pdf
183. Aizpurua Ortiz та інші проти Іспанії. URL: <https://surli.cc/eaedec>
184. Alimema A. The right to property in the ECHR case laws cases against Albania. *Mediterranean journal of social science*. s 2014. Vol.5. № 7. P. 85-91.
185. Brookings project on internal displacement. Дата оновлення: 28.06.2017. URL: <http://www.brookings.edu/about/projects/idp>
186. Brown C. Universal Human Rights: A Criqique. Human Rights in Global Politics, T. Dunn and N. Wheeler (eds.). Cambridge : Cambridge University Press, 1999.

187. CASE OF CHIRAGOV AND OTHERS v. ARMENIA (Application no. 13216/05). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-155353"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
188. CASE OF MENTEŞ AND OTHERS v. TURKEY (58/1996/677/867) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"itemid":\["001-58120"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{)
189. CASE OF SARGSYAN v. AZERBAIJAN . Application № 40167/06. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B"itemid":%5B"001-155662"%5D%7D](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B)
190. CASE OF VAN DER TANG v. SPAIN. Application № 19382/92. URL: <https://surli.cc/dyykdi>
191. CASE OF XENIDES-ARESTIS v. TURKEY. Application №. 46347/99 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"itemid":\["001-71800"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)
192. Chapter XI. Monitoring and Protecting the Human Rights of Returnees and Internally Displaced Persons. URL: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/training7part1112en.pdf>.
193. Current state of the rights and freedoms of internally displaced persons in Ukraine Stakeholders' Report Ukraine. The report, is prepared within Universal Periodic Review of United Nations Twenty – eighth session of the UN Human Rights 203 Council on Universal Periodic Review (third cycle). 2017. C. 6. URL: http://vpl.com.ua/wp-content/uploads/2017/04/UPR_IDP_eng.pdf.
194. Demirbaş та інші проти Туреччини. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-82285"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
195. Fisher D. Guide to International Human Rights Mechanisms for Internally Displaced Persons and their Advocates. URL: http://www.globalprotectioncluster.org/_assets/files/tools_and_guidance/protection_of_idps/Human_Rights_Mechanisms_for_IDPs-EN.pdf.
196. General comment №. 7: The right to adequate housing (art. 11 (1) of the Covenant): Forced evictions (21.12.2017). URL: tbinternet.ohchr.org/.../1.../INT_CESCR_GEC_6430_E.doc.

197. Latest Annual Report on the execution of the European Court's judgments and decisions: significant progress, but important challenges remain . URL: <https://surl.lu/rtaxer>
198. OSCE. URL: <https://www.osce.org>
199. Radio France та інші проти Франції. URL: <https://surli.cc/hrvxin>
200. Rawls J. A Theory of Justice. Oxford : Oxford University Press, 1971.
201. Resolution CM/ResDH(2008)60 Execution of the judgment of the European Court of Human Rights Doğan and others against Turkey. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-88136"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
202. RESOLUTION ON INADMISSIBILITY in Case № KI96/13 Applicant Branko Radeč Constitutional Review of the Decision, PZ. № 169/12, of the Court of Appeal in Pristina, dated 21 January 2013. THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE REPUBLIC OF KOSOVO. URL: https://gjk-ks.org/wp-content/uploads/2017/11/gjkk_buletini_2014_I_eng-1.pdf
203. Russia ceases to be party to the European Convention on Human Rights. Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/russia-ceases-to-be-party-to-the-european-convention-on-human-rights>
204. The right to return of refugees and internally displaced persons SubCommission on Human Rights resolution 2002/30 (21.12.2017). URL: <http://www.refworld.org/pdfid/3dda67e77.pdf>.
205. Third section decision as to the admissibility of Application № 16219/90 by John (Ioannis) DEMADES against Turkey. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-4697"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Текут'єв М.Є. Захист майнових прав та інтересів фізичної особи під час відчуження транспортного засобу в умовах режиму воєнного стану. *Law. State. Technology*. 2023. №2. С. 11–15. doi: 10.32782/LST/2023-2-2
2. Текут'єв М. Світові стандарти захисту майнових прав переміщених осіб. *Law. State. Technology*. 2024. № 3. С. 68-74
3. Текут'єв М.Є. Практика ЄСПЛ у встановленні стандартів захисту майнових прав осіб, які постраждали в наслідок збройного конфлікту в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 92-97. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.15>
4. Легеза Ю.О., Текут'єв М.Є. Захист майнових прав осіб, постраждалих внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації (проект Закону України № 7198 від 24.03.2022 (прийнятого за основу 01.04.2022 року). *«Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства»*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 362-364.
5. Текут'єв М.Є. Захист майнових прав та інтересів: постановка проблеми. *«Наукова весна» 2022*: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–24 травня 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 263-265.
6. Текут'єв М.Є. Адміністративні процедури щодо реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану. *«Молодь: наука та*

інновації» 2024: матеріали XII Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 13–15 листопада 2024 року (у 3-х томах) / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2024. Том 3. С. 157-159

Проект Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення реалізації та захисту майнових прав фізичної особи в умовах воєнного стану»

Верховна Рада України постановляє:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII:

1.1 Положення ч. 1 ст. 9 «сприяння у поверненні на попереднє місце проживання» викласти у такій редакції:

«гарантування державою реалізації права на повернення на попереднє місце проживання за умови дотримання безпечності та деокупації відповідних територій»;

II. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

**Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про
оптимізацію механізму забезпечення реалізації та захисту майнових прав
фізичної особи в умовах воєнного стану»**

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII		
<p>Стаття 9. Інші права внутрішньо переміщеної особи та її обов'язки</p> <p>1. Внутрішньо переміщена особа має право на:</p> <ul style="list-style-type: none"> єдність родини; сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення; інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів; безпечні умови життя і здоров'я; достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури, 	<p>Положення ч. 1 ст. 9 «сприяння у поверненні на попереднє місце проживання» викласти у такій редакції: «гарантуванн я державою реалізації права на повернення на попереднє місце проживання за умови дотримання безпечності та деокупації відповідних територій»</p>	<p>Стаття 9. Інші права внутрішньо переміщеної особи та її обов'язки</p> <p>1. Внутрішньо переміщена особа має право на:</p> <ul style="list-style-type: none"> єдність родини; сприяння органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права у пошуку та возз'єднанні членів сімей, які втратили зв'язок внаслідок внутрішнього переміщення; інформацію про долю та місцезнаходження зниклих членів сім'ї та близьких родичів; безпечні умови життя і здоров'я; достовірну інформацію про наявність загрози для життя та здоров'я на території її покинутого місця проживання, а також місця її тимчасового поселення, стану інфраструктури,

<p>довкілля, забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення; забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; сприяння у переміщенні її рухомого майна;</p>		<p>довкілля, забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; оплату вартості комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу в місцях компактного поселення внутрішньо переміщених осіб (містечках із збірних модулів, гуртожитках, оздоровчих таборах, будинках відпочинку, санаторіях, пансіонатах, готелях тощо) за відповідними тарифами, встановленими на такі послуги та товари для населення; забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг) протягом шести місяців з моменту взяття на облік внутрішньо переміщеної особи; для багатодітних сімей, осіб з інвалідністю, осіб похилого віку цей термін може бути продовжено; сприяння у переміщенні її рухомого майна;</p>
--	--	--

<p>сприяння у поверненні на попереднє місце проживання; забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування; безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення; отримання гуманітарної та благодійної допомоги; інші права, визначені Конституцією та законами України.</p>		<p><i>гарантування державою реалізації права на повернення на попереднє місце проживання за умови дотримання безпечності та деокупації відповідних територій;</i> забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством; надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; проведення державної реєстрації актів цивільного стану, внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання за місцем перебування; безкоштовний проїзд для добровільного повернення до свого покинутого постійного місця проживання у всіх видах громадського транспорту у разі зникнення обставин, що спричинили таке переміщення;</p>
--	--	--

		отримання гуманітарної та благодійної допомоги; інші права, визначені Конституцією та законами України.
--	--	---

Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення реалізації та захисту майнових прав фізичної особи в умовах воєнного стану»

1. Обґрунтування необхідності прийняття Закону України «Про оптимізацію механізму забезпечення реалізації та захисту майнових прав фізичної особи в умовах воєнного стану»

Євроінтеграційний курс України, а також комплекс державних заходів, спрямованих на формування інституційних та правових передумов для реінтеграції тимчасово окупованих, анексованих та постраждалих внаслідок збройної агресії територій, безпосередньо пов'язані з необхідністю системного оновлення правового механізму гарантування захисту права власності та інших майнових прав. У контексті сучасних військово-політичних викликів, що супроводжуються масовими порушеннями прав власників, знищенням або пошкодженням майна, а також порушенням реєстраційно-облікової документації, питання зміцнення адміністративно-правових гарантій у цій сфері набуває особливої ваги. З огляду на вимоги *acquis communautaire* та принципи верховенства права, держава зобов'язана сформувати дієвий нормативно-правовий механізм, який забезпечить реальний та ефективний захист майнових прав, у тому числі шляхом компенсаційних, реабілітаційних та судових процедур. Вказані завдання є не лише елементом внутрішньодержавного правопорядку, але й важливою умовою міжнародної правової суб'єктності України на шляху до повноцінної євроінтеграції. В Україні за часи воєнного стану постраждало понад 240 тисяч об'єктів нерухомості, дані про які вже внесено до Державного реєстру пошкодженого та зруйнованого внаслідок російської агресії майна, де значну

частину складає житло внутрішньо переміщених осіб. Однак при цьому функціонування Державного реєстру пошкодженого та зруйнованого внаслідок російської агресії майна стало можливим лише після ухвалення відповідної нормативно-правової бази, що вимагає подальшого вдосконалення та підвищення ефективності її правозастосування.

Варто підкреслити, що починаючи з березня 2024 року в Україні почав працювати механізм компенсації за майно зруйноване чи пошкоджене, що знаходить в тому числі і на тимчасово окупованих українських територіях, що значно посилило рівень ефективності захисту майнових прав громадян в умовах воєнного стану.

Однак при цьому залишається достатня кількість проблем, пов'язаних із реалізацією та захистом майнових прав фізичних осіб в Україні в умовах воєнного стану, що вимагають здійснення комплексних наукових досліджень.

В умовах тривалої відсутності збройних конфліктів на території України, проблематика гарантування прав громадян у виняткових соціально-політичних обставинах, зокрема під час воєнного стану, залишалася поза межами належної уваги представників юридичної науки. Відтак, зазначене питання на сьогодні постає як нове, комплексне та нетипове для вітчизняної адміністративно-правової науки. Воно потребує не лише перегляду традиційного розуміння природи й змісту адміністративно-правових гарантій, а й ґрунтовного міждисциплінарного аналізу з урахуванням впливу військових, безпекових, соціальних, економічних і гуманітарних чинників. Особливої актуальності набуває необхідність адаптації адміністративно-правового механізму захисту прав особи до умов ведення бойових дій у районах операцій з відновлення суверенітету та територіальної цілісності України, а також в умовах запровадження спеціального адміністративно-правового режиму – воєнного стану. У цьому контексті дослідження потребують інноваційних підходів до правового регулювання, включення новітніх методів забезпечення ефективного захисту прав громадян в цілому, і зокрема, майнових прав, а також формування сталих інституційних і

процедурних механізмів реагування держави на загрози, що виникають у результаті збройної агресії.

Зазначене вище обумовлює актуальність внесення змін до чинного законодавства України з питань реалізації та захисту майнових прав фізичної особи в умовах воєнного стану.

2. Цілі і завдання змін до нормативно-правових актів

Завданням проекту є удосконалення механізму реалізації та захисту майнових прав фізичної особи в умовах воєнного стану.

3. Загальна характеристика та основні положення змін до нормативно-правових актів

З метою удосконалення механізмів реалізації та захисту майнових прав фізичної особи в умовах воєнного стану внести зміни до таких законодавчих актів України:

I. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII:

1.1 Положення ч. 1 ст. 9 «сприяння у поверненні на попереднє місце проживання» викласти у такій редакції:

«гарантування державою реалізації права на повернення на попереднє місце проживання за умови дотримання безпечності та деокупації відповідних територій».

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Вимагається внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII.

Реалізація положень поданого законопроекту внесення змін до інших законів не потребує.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація положень законопроекту не впливатиме на видаткову та прибуткову частини державного або місцевих бюджетів.

6. Обґрунтування очікуваних соціально-економічних, правових та інших наслідків застосування законопроекту після його прийняття

Впровадження норм законопроекту призведе до належного рівня законодавчої техніки, оптимізує механізм реалізації та захисту майнових прав фізичної особи в умовах воєнного стану.

Додаток В

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова Саб-офісу Управління
Верховного Комісара ООН у справах
біженців у м. Дніпрі
Федеріко Серсале

„13” серпня 2025 р.

АКТ

„13” серпня 2025 р.

м. Дніпро

№ 1

Про впровадження у діяльність
Управління Верховного Комісара
ООН у справах біженців
(представництво в Україні)
основних результатів дисертації
Текут'єва Михайла Євгеновича
«Захист майнових прав та інтересів
фізичної особи в умовах воєнного
стану» на здобуття освітньо-
наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – право

уклала комісія у складі:

Голова Саб-офісу Управління Верховного
Комісара ООН у справах біженців у м.
Дніпрі–

Національна радниця з питань захисту –

про те, що основні результати дисертації Текут'єва Михайла Євгеновича «Захист майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану» на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – право відповідають потребам практики правозастосування та правового захисту населення громади.

Дисертаційне дослідження виконано до змісту наукової теми «Реалізація та захист майнових та немайнових прав приватної особи» (Юр-32 № д.р.0121U110613), яка здійснювалась на кафедрі цивільного, господарського та екологічного права Навчально-наукового інституту гуманітарних та соціальних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка».

Тема дисертації корелюється із вимогами положень Концепції розвитку електронного урядування в Україні; Концепції розвитку

електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації; Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та плану заходів щодо її реалізації; Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації, затвердженої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 167-р, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021.

Висновок, досягнутий М.Є. Текут'євим при виконанні дисертаційної роботи, що реституція майнових прав внутрішньо переміщених осіб державами-членами має здійснюватися через: забезпечення ефективності відшкодування через реституцію або компенсацію (де це потрібно) вартості залишеного майна шляхом прийняття таких заходів: компенсація моральної шкоди, пов'язаної з обставинами, через які сталося або затяглося переміщення та виселення; відшкодування шкоди, завданої внаслідок переміщення та відсутності доступу до полишеного майна, як-от втрата доходу та витрати, яких не було б, якби вони не були змушені покинути свій дім; компенсація за незаконне знищення чи пошкодження нерухомого майна чи втрата значного рухомого майна, спричинені діями або бездіяльністю органів влади, до юрисдикції яких належить таке майно; заходи для допомоги та відновлення, що сприяють довготривалим рішенням, як-от створення безпечних умов, реконструкція будинків та інфраструктури в місцях, куди повертаються люди, соціальна й економічна підтримка всіх переміщених осіб, незалежно від того, чи повернуться вони у свій дім; публічне визнання органами влади відповідальності за порушення прав людини, пов'язаних із переміщенням, детальне розслідування та розголошення інформації про такі порушення, а також порушення, за які окремих винуватців потрібно притягнути до відповідальності.

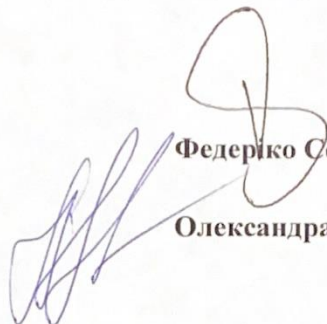
Впровадження основних результатів дисертації М.Є. Текут'євим, зокрема таких наукових публікацій у фахових виданнях, як:

1. Текут'єв М.Є. Захист майнових прав та інтересів фізичної особи під час відчуження транспортного засобу в умовах режиму воєнного стану. *Law. State. Technology*. 2023. №2. С. 11–15. doi: 10.32782/LST/2023-2-2
2. Текут'єв М. Світові стандарти захисту майнових прав переміщених осіб. *Law. State. Technology*. 2024. № 3. С. 68-74
3. Текут'єв М.Є. Практика ЄСПЛ у встановленні стандартів захисту майнових прав осіб, які постраждали в наслідок збройного конфлікту в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 92-97. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.15>

сприятиме пошуку ефективних шляхів оптимізацію механізму забезпечення реалізації та захисту майнових прав фізичних осіб в умовах воєнного стану. Відповідно, теоретичні і практичні результати зазначеної

науково-дослідної роботи свідчать про актуальність та практичну значимість виконаного дослідження.

Члени комісії:

Федеріко Серсале
Олександра Литвиненко

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор НТУ
«Дніпровська політехніка»

Павличенко А.В.

«15» вересня 2015 р.

АКТ

«15» вересня 2015 р.

м. Дніпро

№ 014

про впровадження у науково-дослідну діяльність та освітній процес Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» основних результатів дисертації Текут'єва Михайла Євгеновича на тему «Захист майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану» на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право»

уклала комісія у складі: Грицака С.В. – директора Інституту гуманітарних і соціальних наук НТУ «Дніпровська політехніка», кандидата технічних наук, доцента; Пушкіної О.В. – завідуючої кафедри цивільного, господарського та екологічного права, д.ю.н., професора; Школи С.М. – завідуючого кафедрою публічного права, кандидата юридичних наук, доцента.

Комісія відповідно до Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій у системі вищих навчальних закладах України, затвердженого наказом МОН України «Про затвердження Порядку державної реєстрації та обліку відкритих науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт і дисертацій» від 27 жовтня 2008 року № 977, Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 261 від 26 березня 2016 р., склала цей акт з приводу того, що

комісією розглянуто результати дисертаційного дослідження Текут'єва Михайла Євгеновича на тему «Захист майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану» у вигляді наукових публікацій:

1. Текут'єв М.Є. Захист майнових прав та інтересів фізичної особи під час відчуження транспортного засобу в умовах режиму воєнного стану. *Law. State. Technology*. 2023. №2. С. 11–15. doi: 10.32782/LST/2023-2-2
2. Текут'єв М. Світові стандарти захисту майнових прав переміщених осіб. *Law. State. Technology*. 2024. № 3. С. 68-74
3. Текут'єв М.Є. Практика ЄСПЛ у встановленні стандартів захисту майнових прав осіб, які постраждали в наслідок збройного конфлікту в умовах воєнного стану. *Право і суспільство*. 2024. №3. С. 92-97. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.15>
4. Легеза Ю.О., Текут'єв М.Є. Захист майнових прав осіб, постраждалих внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації (проект Закону України № 7198 від 24.03.2022 (прийнятого за основу 01.04.2022 року). «Економіко-правові та соціально-технічні напрями еволюції цифрового суспільства»: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. У 2 т. Том 2. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2022. С. 362-364.
5. Текут'єв М.Є. Захист майнових прав та інтересів: постановка проблеми. «Наукова весна» 2022: матеріали XII Всеукраїнської науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 23–24 травня 2022 року / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка». Дніпро : НТУ «ДП», 2022. С. 263-265.
6. Текут'єв М.Є. Адміністративні процедури щодо реалізації майнових прав та інтересів фізичної особи в умовах воєнного стану. «Молодь: наука та інновації» 2024: матеріали XII Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, Дніпро, 13–15 листопада 2024 року

(у 3-х томах) / Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» – Дніпро : НТУ «ДП», 2024. Том 3. С. 157-159

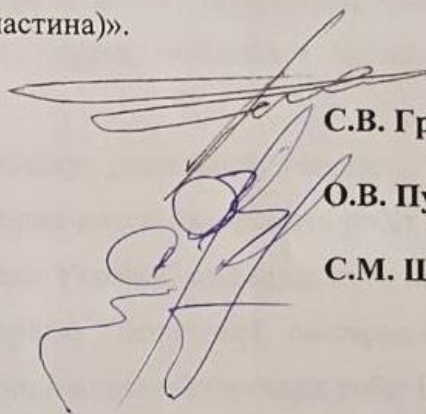
В ході проведеного дослідження автором зроблено висновок, що реституція майнових прав внутрішньо переміщених осіб державами-членами має здійснюватися через: забезпечення ефективності відшкодування через реституцію або компенсацію (де це потрібно) вартості залишеного майна шляхом прийняття таких заходів: компенсація моральної шкоди, пов'язаної з обставинами, через які сталося або затяглося переміщення та виселення; відшкодування шкоди, завданої внаслідок переміщення та відсутності доступу до залишеного майна, як-от втрата доходу та витрати, яких не було б, якби вони не були змушені покинути свій дім; компенсація за незаконне знищення чи пошкодження нерухомого майна чи втрата значного рухомого майна, спричинені діями або бездіяльністю органів влади, до юрисдикції яких належить таке майно; заходи для допомоги та відновлення, що сприяють довготривалим рішенням, як-от створення безпечних умов, реконструкція будинків та інфраструктури в місцях, куди повертаються люди, соціальна й економічна підтримка всіх переміщених осіб, незалежно від того, чи повернуться вони у свій дім; публічне визнання органами влади відповідальності за порушення прав людини, пов'язаних із переміщенням, детальне розслідування та розголошення інформації про такі порушення, а також порушення, за які окремих винуватців потрібно притягнути до відповідальності.

Встановлено, що задля задоволення порушених майнових прав фізичних осіб, що постраждали в умовах збройного конфлікту та воєнного стану державам-учасницям, які безпосередньо отримують претензії, рекомендується: просити про технічну допомогу інших держав-членів і співпрацювати з ними, а також з іншими міжнародними організаціями з відповідним юридичним і технічним досвідом; працювати з науковими та громадськими суб'єктами, а також національними правозахисними установами, надавати надійну інформацію про кількість і природу претензій, формулювати пропозиції для процедур вирішення таких претензій,

контролювати їх виконання, виявляти перешкоди та заходи для їх вирішення, поширювати інформацію та надавати юридичні консультації постраждалим особам; спілкуватися безпосередньо з переміщеними особами та включати їх у процес розробки та реалізації процедур і відшкодування за втрату майна (інформація про такі процедури, зокрема терміни чи інші умови висування претензій, має бути доступною всім постраждалим особам мовою, яку вони розуміють; дуже важливо, щоб такі процеси участі дозволяли дізнаватись та враховувати погляди вразливих груп, як-от жінок-голів домогосподарств і груп меншин, у той же час поважаючи безпеку та право на особисте життя таких постраждалих осіб).

Комісія вважає, що представлені наукові статті, отримані на основі проведеного дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та практичну значимість і були враховані кафедрами Навчально-наукового інституту гуманітарних і соціальних наук НТУ «Дніпровська політехніка» при проведенні наукового дослідження за темою: «Забезпечення прав і свобод людини у діяльності органів публічної адміністрації», а також при підготовці навчально-методичного забезпечення таких навчальних дисциплін, «Адміністративне право», «Правове регулювання публічних послуг в Україні», «Екологічне право», «Податкове право», «Фінансове право», «Цивільне право (загальна частина)».

Члени комісії:

С.В. Грищак

О.В. Пушкіна

С.М. Школа

КОМІТЕТ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
з питань правової політики

вул. М. Грушевського, 5, м. Київ, 01008. www.rada.gov.ua

Паперова копія
електронного документа

Текут'єву М.С.
вул. Ігоря Сікорського, буд. 43,
кв. 3, м. Дніпро,
Дніпропетровська обл., 49069

Шановний Михайле Євгеновичу!

У Комітеті Верховної Ради України з питань правової політики в межах компетенції розглянуто Ваші пропозиції із удосконалення чинного законодавства з питань оптимізації механізму забезпечення захисту майнових прав фізичної особи в умовах воєнного стану, підготовлені в процесі здійснення дисертаційного дослідження.

Комітет висловлює Вам вдячність за співпрацю та викладені у Вашому зверненні пропозиції.

Інформуємо, що відповідно до Постанови Верховної Ради України від 29 серпня 2019 р. № 19-ІХ «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання», питання реалізації прав і свобод внутрішньо переміщених осіб та створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання належать до предмету відання Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України, національних меншин і міжнародних відносин.

Водночас, висловлені Вами пропозиції доведені до відома народних депутатів України - членів Комітету з питань правової політики для використання у законотворчій діяльності.

З повагою

Голова Комітету

Д.В. Маслов

САС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ
Підписувач: Маслов Денис Вячеславович
Сертифікат: ЗРА\9288358ЕС003040000005D15310089A9E000
Дійсний до: 17.02.2027 0:00:00

Апарат Верховної Ради України
04-26/18-2025/204328 від 04.09.2025

1979566